

Virág Jenő

Dr. Luther Márton önmagáról

TARTALOM

Bevezetés

Előszó a harmadik kiadáshoz

Dr. Luther Márton előszava

Szülők. Ifjúkor

Az egyetemen

Első évek a kolostorban

Erfurt. Wittenberg

A római út

A teológia doktora

Az igaz ember hitből él

A szentírástudományok egyetemi tanára

Szerzetesrendi felügyelő

A 95 tétel

Kihallgatáson Kajetánnál

Béketárgyalások Miltitz Károllyal

A lipcsei vitatkozás

Az átokbulla

A wormsi birodalmi gyűlés

Wartburgban

Újra Wittenbergben

A parasztlázadás idején

A házasság

Reformátori munkálkodás. Családi élet

Betegségek. Életveszélyek

Az utolsó utazás

Hazatérés

Bevezetés

Ez a könyv történelmi dokumentumok gyűjteménye. A következőkben nem a történetíró mondja el, hogy ő milyennek látja Luther Mártont, hanem maga a nagy reformátor beszél el utolérhetetlen elevenséggel és kedvességgel élete legfontosabb eseményeit. Szavaiból közvetlenség, őszinteség és szívjóság sugárzik felénk. Minél közelebből ismerjük meg, annál jobban megszeretjük őt és rajta keresztül azt az ügyet, amelyért életét is annyiszor kész volt feláldozni: Isten igazságának, a Krisztus Jézus evangéliumának ügyét.

Dr. Luther Mártonnak kedves szokása volt, hogy vendégeivel étkezések alkalmával a legkülönbözőbb kérdésekről közvetlenül elbeszélgetett. Ilyenkor barátai többször érdeklődtek életének egyes mozzanataira iránt is. Egyetemi hallgatói és jó barátai mindjárt az asztalnál jegyzeteket készítettek arról, amit „Márton doktor” elmondott. Egyesek ezekből egész gyűjteményeket írtak és később ki is nyomtatták azokat. Így keletkeztek az ún. „Asztali Beszélgetések” (Tischreden). Nagyrészt ezekből az asztalnál mondott baráti beszélgetésekből válogattam ki legérdekesebb életrajzi nyilatkozatait. Az asztali beszélgetések Luther összes műveinek weimari kiadásában hat, nagy lexikon alakú, egyenkint mintegy 700 oldalt kitevő kötetben vannak összegyűjtve. A reánk maradt asztali beszélgetések száma a weimari kiadás szerint 7075. Ahol az életrajz szempontjából az asztali beszélgetésekben nagyobb hénzag mutatkozott, ott egyéb műveiből, főképpen leveleiből igyekeztem a hiányt pótolni. Ez a munka - természeténél fogva - nem lehet teljes, minden részletre kiterjedő életrajz. Céлом nem is az, hogy a nagy reformátor életének külső állomásairól adjak számot. Belső fejlődését igyekeztem figyelemmel kísérni úgy, ahogyan azt ő maga mondta el.

Voltak helyek, ahol a folytonosság érdekében néhány magyarázó szót kellett közbeiktatnom. Ezeket azonban, hogy az olvasó élesen meg tudja különböztetni Luther szavaitól, *dült* betűkkel nyomattam.

Minden munkáért és minden áldásért Istennek legyen dicsőség.

Budapest, 1937. a reformáció hónapja.

Előszó a harmadik kiadáshoz

„Luther teológiája egy egész óceán” - írja Paul Althaus, a kiváló német Luther-kutató. Külföldön és hazánkban is egyre szorgosabban igyekeznek ebből az óceánból meríteni. Nemcsak lutheránus, de régebbi egyháztörténet íróikhoz képest mind elfogulatlanabb katolikus teológusok is. Éppen ezért fájdalmas, hogy a hívek számára elfogadható, olvasmányos, hiteles evangélikus tudatokat is formáló Luther-életrajz máig sem jelent meg magyarul. Egy ilyen mű iránti kívánsággal és igénnyel naponkint találkozunk, s nagy számban az ifjúság soraiból is. Különösen sokan keresik Virág Jenő: Dr. Luther Márton önmagáról c. művét.

A könyv 1937 reformáció havában jelent meg, s három hét alatt elfogyott. A szerző az olvasók óhajának tett eleget azzal, hogy az 1942. évi második kiadásban a reformátor vallomásaiból összeállított fejezetek előtt dőlt betűkkel összefoglalást közölt, s teljessé tette az életrajzot a reformátor haláláról szóló tudósítással.

A magáról és életéről valló Luther nem folyamatos életrajzot, memoárt írt. Igehirdetéseiben, asztali beszélgetéseiben, irataiban, levelezéseiben villant fel egy-egy részletet életéből. E vallomások olvasása kiváltképpen való hasznot jelent. Luther azt vallotta, hogy a teológia „disciplina experimentális, non doctrinalis”, nem ésszel elsajátítható tanrendszer, hanem az egész életet megragadó gyakorlati tudomány. Luther életrajzi vallomásai is a Krisztus halálának és feltámadásának evangéliumától megragadott reformátor példamutató bizonyítételei a hitből fakadó életre.

Budapest 1991. szeptember

Az Ordass Lajos Baráti Kör elnöksége

Dr. Luther Márton előszava

Valamikor szerzetes voltam s a pápa szenvedélyes híve. Mikor az egyházjavítás munkáját elkezdtem, annyira elvakult voltam s annyira belemerültem a pápa dogmáiba, hogy - ha módom lett volna rá - szinte arra is kész lettem volna, hogy öljek, vagy segédkezzem és beleegyezzem azok kiirtásába, akik a pápának csupán egyetlen szava iránt is megtagadják az engedelmességet.

Én is Saulus voltam, mint eddig már mások is oly sokan. Én azonban nem voltam olyan hideg és fagyos a pápaság védelmében, mint Eck és a hozzá hasonlók, akikről azt látom, hogy inkább saját gyomruk érdekében védelmezik a pápát, mintsem hogy komolyan foglalkoznának az üggyel. Sőt még ma is úgy látom, hogy kinevetik a pápát. Én azonban komolyan vettem a dolgomat, rettegve féltem az ítéletnaptól és bensőm legmélyéből vágyódtam az üdvösség után.

Eleinte a pápának igen alázatosan engedtem sok és fontos ügyben. Ezeket az engedményeket mind ma, mind a jövőben a legsúlyosabb káromlásnak és átoknak ítélem. Tévedésemet - avagy mint ellenségeim gonoszul állítják: ellentmondásomat - az időnek és tapasztalatlanságomnak a rovására írjad Kedves Olvasó. Kezdetben teljesen egyedül voltam és bizony az ilyen súlyos dolgok tárgyalásához nem voltam eléggé tapasztalt és tanult. Én ugyanis egészen véletlenül, akaratom és szándékom ellenére kerültem ebbe a perpatvarba. Isten a tanúm. Ezeket pedig Kedves Olvasó, azért mondom el: jól jegyezd meg, hogy én is azok közül való vagyok, akik - mint Augustinus írja magáról - írás és tanítás közben haladtak előre és nem azok közül, akik senkiből hirtelen a legnagyobbakká lettek, holott valójában továbbra is senkik; nem dolgoztak, nem próbáltattak meg, nem is tapasztaltak, hanem egyszerűen azt hiszik, hogy ők a Szentírás egész szellemét első tekintetre kimerítik.

Élj boldogul az Úrban Kedves Olvasó és imádkozzál, hogy az ige terjedjen és ellenálljon a sátánnak. Erősítse meg bennünk Isten, amit elkezdett és vigye véghez az ő munkáját (Fil. 1,6) bennünk az ő dicsőségére. Ámen.¹

W. 54.179 stk. - Ottó Scheel: Dokumente zu Luthers Entwicklung. II. kiadás. 1929. 511. szám.

Martin Luther

¹ W. 54.179 stk. - Ottó Scheel: Dokumente zu Luthers Entwicklung. II. kiadás. 1929. 511. szám.

Szülők. Ifjúkor

Dr. Luther Márton ősei a thüringiai Möhra nevű faluban egyszerű parasztemberek voltak. Szegény családból való származását a reformátor sohasem szégyelte, sőt azokkal szemben, akik őt emiatt támadták, önérzetesen hangsúlyozta is. Mivel a családi birtokot ottani szokás szerint mindig a legfiatalabb fiú örökölte, újabb földet pedig nem lehetett vásárolni, Luther János, mint családjának legidősebb fiútagja, feleségével, Ziegler Margittal 1483-ban Möhrából Eislebenbe, a rézbányászat egyik központjába költözött. Itt született dr. Luther Márton 1483. november 10-én. A szegénységgel küzdő bányászcsaládot egy évvel később Mansfeldben találjuk, ahol Luther János hamarosan nagy tekintélyre tett szert munkatársai között.

Luther Jánosék nagy szigorúsággal nevelték gyermekeiket. A törvény kíméletlen, rideg szelleme az evangélium melegsége nélkül, abban a korban jellemezte mind a családi, mind az iskolai nevelést. A reformátor mégis, élete végéig nagy szeretettel emlékezett vissza szüleinek komolyságára, szigorúságára és nevelői hatására. Édesapja minden szigorúsága mellett, alapjában jókedvű ember volt s szerette a tréfát. Édesanyját hagyományos komolysága már ritkábban hagyta el; néha-néha mégis dalolt gyermekeinek.

A kis Mártont már ötéves korában beírták szülő a mansfeldi iskolába. Idejárt nyolc esztendeig, írást, olvasást, éneklést tanult latin nyelven. Abban a korban a latin nyelv alapos ismeretére volt szükség, hogy valaki magasabb tanulmányokat folytathasson. Latinul tanulta a Miatyánkot, Hiszekegyet, Tízparancsolatot, a reggeli és esti imádságot, a keresztelési és úrvacsorai igéket. Még egymás között is latinul kellett a diákoknak beszélniük. Feladataikat gépiesen be kellett tanulniuk. Többet a tanító nem tudott elérni, hiszen az iskola egyetlen termében egyidejűleg tanult minden osztály. A tanító egyszerre csak egy évfolyammal foglalkozhatott s bizony a többieket legtöbbször vesszővel tartotta kordában. Az itt elszenvedett igazságtalan büntetések kitörölhetetlen nyomot hagytak Luther lelkében.

A középkorban minden iskola, így a mansfeldi is egyházi intézmény volt. A tanulóifjúság nem csak ünnepen, de hétköznapokon is részt vett az istentiszteleteken s itt az iskolában tanult latin énekeket énekelte. A késői középkor emberének lelki világában igen erős szerepet játszottak a boszorkányokról, az ördögökről szóló történetek és a babona. A „megrontásokkal” szemben pedig az egyház ajánlott különböző védelmi lehetőségeket. Így a gyermek Luther előtt mintegy megerősített és védelmet nyújtó lelki menedékhely jelent meg az egyház. Az egyház, és nem Krisztus. Mert Krisztust a világ szigorú és kegyetlen ítélőbírójának tartották.

Tizenhárom éves korában, 1496-ban, a könnyen megközelíthető magdeburgi latin iskolában találjuk Luthert. Egy év múlva pedig az eisenachi iskolába iratkozott be, mivel anyai nagyszülein kívül sok más rokona is lakott ebben a városban. Rokonai is nyomorban éltek, nem segíthették. A szegénység arra kényszerítette, hogy akkori szokás szerint társaival az ajtók előtt énekelve keresse meg kenyerét. A nyomorból egy vagyonos kereskedőnek, Kotta Konrádnak a felesége, Orsolya asszony emelte ki, házukba fogadván a széphanjú, vallásos és komoly diákot. Négy esztendeig járt az eisenachi „György” iskolába. Itt a szokásos tantárgyak mellett különösen a latin nyelv kifogástalan használatát és versek készítését gyakorolta.

Középiszkolai tanulmányainak befejezése után búcsút mondott Eisenachnak, ahol Kottáék házánál élete legnyugalmasabb éveit töltötte és Erfurtba ment az egyetemre.

* * *

A Luther név összefügg² a Lydewig, Lyder, Lydegarius, Lythringenek nevével, akik egykor Rómát feldúlták.

A családi név korábban Lyder volt, ebből képezték ellenségeim a Lutter-t s Luther-t. Lyderben százos y van s azt jelenti: Lauter (tisztá). Nagyatyámat Luther Henriknek hívták, atyámat Luther Jánosnak. Az Eisenach melletti Möhra faluból származott.

Falusi ember fia vagyok. Ősatyám, nagyatyám és édesatyám igazi póremberek voltak. Atyám azt mondta rólam, hogy vezető leszek, talán bíró, vagy ami faluhelyen gyakoribb, előjáró leszek szolgatársaim felett.

György szász herceg, egyik elkeseredett ellenségem, származásommal kapcsolatosan gyalázkodásokkal illetett engem. Nyíltan vallom, hogy az Eisenach melletti Möhrába való parasztember fia vagyok. Mégis a Szentírás doktorává és a pápa ellenfelévé lettem. Hogy baccalaureus és magister lettem, majd a barna tudósi főveget lettem, mással cseréltem fel szerzetbe lépven, amit atyám bizony nagyon rossz néven vett és hogy később mégis megtámadtam a pápát s ő is engem, hogy kilépett apácát vettem feleségül - ki látta ezt előre? Ki tudta volna megjövendölni?

Möhrából atyám feleségestül, gyermekestől, Mansfeldbe költözött, ahol bányász lett.

Atyám átlátott a szerzetesek ravaszágán. Első misém napján (1507. május 1.) így szólt az ebédnél: „Nem tudjátok-e, hogy meg van írva: Tiszteld atyádat és anyádat?” (II. Móz. 20, 12.) Ugyanis nem akarta, hogy kolostorba vonuljak. Viszont örült, mikor elhagytam azt.

Amint egyszer Mansfeldben súlyos beteg volt és a pap arra akarta rávenni, hogy hagyományozzon valamit a papságnak, egyszerű szívvel azt felelte: nekem sok gyermekem van, azokra hagyok mindent. Ők jobban rászorulnak.

Egyszer édesatyám egy közönséges polgárral találkozott, aki fején a tudósok fővegével büszkélkedett. Megszólította: „Olvasd csak el ezt a levelet!” Erre az bevallotta, hogy nem tud olvasni. Atyám pedig: „Az ördög vigyen el, hát miért viseled a tudósok fővegét?” Máskor pedig azt hallotta, hogy egy nagyon is jelentéktelen ember Berthold úrnak hívatja magát. Erre így szólt szolgájához: Miki, ezután a te neved sem Miki lesz, hanem Miklós úr.

Ha szükségesnek látta tudott bőkezű lenni. Első misém alkalmával húsz forintot³ küldött a konyha számára és maga is húsz emberrel jött, akiről ő gondoskodott.

Ezt azonban csak hosszú esztendők kemény munkája után tehette meg. Atyám fiatal korában szegény vájár (bányász) volt.⁴ Édesanyám a hátán hordta haza a fát, melyre gyermekségünk idején szükség volt. Keserves munkában töltötték életüket, amit ma már nem tenne meg a világ. Nagy szigorúsággal neveltek engem szüleim s szinte bátortalanná tettek. Édesanyám egyszer egyetlen dió miatt véresre vert. Ezzel a kíméletlen fegyelmezőssel végül is a szerzetesrendbe úztek. Igaz, hogy ők ezt szívbeli jó szándékkal tették, én azonban így félénkké lettem. Nem tudták helyesen mérlegelni, hogy az ember veleszületett hajlamain a javításokat milyen eszközökkel vigyék véghez. Úgy kell büntetni, hogy alma is legyen a vessző mellett.

² Luther itt valószínűleg Leuthari fejedelemre gondolt, aki Tejasnak, a keleti gótok utolsó királyának halála után betört Olaszországba.

³ Húsz forint egész kis vagyon. Egy akkori forint a mi pénzünkben kb. 50 pengő értéket képviselt.

⁴ Csak esztendők múlva bérelt Luther János olvasztókemencéket s bányarészeket Mansfeldben és csak ekkor jutott jövedelemhez. A reánk maradt feljegyzések szerint 1501-ben már minden biztonnal bérlő volt Luther János.

Hálát adok Istennek, hogy édesatyám boldogan halt meg. Kevéssel elhalálózása előtt vigasztaló levelet írtam neki, melyet a lelkész a haldokló előtt felolvasott.⁵ Arra a kérdésre, hogy hiszi-e azt, amit hallott, ezt felelte: „Ha nem hinném, gonosz volnék.” Édesapám 1530. május 29-én halt meg. Édesanyám pedig 1531. május 30-án költözött el az élők közül.

Testvéreim és rokonaim igazságtalanul bántak velem, amikor atyai örökségünk szétosztására került a sor. Mit fognak majd gyermekeimmel szemben elkövetni halálom után?! Háromszáz forintnyi örökségemet tartsák meg az ördögök nevében. Isten nekem többet ad ennél. Évi bevételém több, mint örökségem összege. Isten, aki engem, az ő szolgáját szeret, ezután is jól fog tartani. Ezt már eddig is bebizonyította rajtam. Istenemre bízom gyermekeimet, Ő legyen atyjuk. Ő legyen legnagyobb kincsük. Hálátlan rokonaim gyermekeit azonban nevelem, elhunyt szüléimet tisztelem bennük és az ő akarataikat teljesítem ezzel. Aki istenfélő akar lenni, ne fukarkodjék a jó cselekedetekkel s ha valami hálát kap, tekintse külön nyereségnek.

Ha most kerülnék atyám házába, mennyivel másképp látnék mindent, mint egykor. De már vége.

Hogy engem atyám nevelt, ez a legnagyobb érték, ami innen javamra vált. A gazdasági életnek ugyanis legáldottabb gyümölcsei közé tartozik a tudományos pályákra készülő fiatalok nevelése.

Én, Luther Márton 1483-ban születtem *Eislebenben*. Itt is kereszteltek meg, a Szent Péter-templomban. Gyermekkoromtól fogva úgy szoktattak, hogy el kellett sápadnom és meg kellett rémülnöm, ha Krisztus nevét hallottam. Mert engem csak arra tanítottak, hogy őt szigorú és haragos bírónak tartsam.

Mansfeldben nevelkedtem, s itt kezdtem iskolába járni.

Eszembe jut, mi történt velem egyszer gyermekkoromban. Én és még egy fiú farsang idején szokás szerint énekeltünk az ajtók előtt és kolbászt gyűjtöttünk. Egy polgár tréfából ránk ordított: „Mit csináltok, ti rosszcsontok!? Hej azt'a erre-arra!...” És felénk rohant két szál kolbásszal, hogy nekünk adja. Társam és én azonban megijedtünk a kiáltástól és elszaladtunk a jámbor ember elől, aki tulajdonképpen nem rosszat, hanem jót akart velünk tenni. S meg akarván mutatni, hogy ő jó ember, utánunk kiáltott és szép szóval hívogatott, míg végül visszatértünk és a kolbászt elfogadtuk tőle. Ugyanígy viselkedünk a mi jó Istenünkkel szemben is, „aki az ő fiát sem kímélte, hanem odaadta őt értünk s vele együtt mindent nekünk ajándékozott.” (Róm. 8,32.) Mégis menekülünk előle és azt gondoljuk, hogy ő nem kegyelmes Istenünk, hanem szigorú bíránk. Pedig bizonyos, hogy Isten sokkal jóságosabb hozzám és szívesebben beszél velem, mint Katám, a feleségem. Sem Katám, sem én, gyermekünk szemét akarattal ki nem szúrnók és nem vágunk le a fejét. Isten még kevésbé. Az ő szíve a benne hívők iránt sokkal jóságosabb és kedvesebb, mint a szülők szíve gyermekük iránt. Ezt Isten maga is mondja Esaiás próféta könyvének 49. fejezetében (15. v.): „Hát elfeledkezhetik-e az anya gyermekéről, hogy ne könyörüljön meg fián? És ha elfeledkeznének is ezek: én terólad el nem feledkezem.”

Gyermekkoromban egy történetet adtak szájról szájra. Eszerint a sátán egy férj és a felesége között semmiképpen sem tudott veszekedést támasztani, mivel igen szerették egymást. Csak egy vénasszony segítségével érte el célját, aki mindkettejüknek a fejpárnája alá egy-egy borotvát dugott, majd megsúgta a dolgot nekik. A férj megtalálván a borotvát, meggyilkolta a

⁵ A mansfeldi lelkész, Cölius Mihály olvasta fel a levelet. Luther e levelét 1530. február 15-én írta. Ebben az időben ő birodalmi átok alatt volt, ami azt jelentette, hogy bárki megölheti anélkül, hogy megbüntetnék, továbbá, hogy azt, aki őt házába fogadja, ételt és italt ad neki, vele együtt bűnösnek tekintik. Ezért nem utazhatott el a reformátor Mansfeldbe, édesatyja betegágyához.

feleségét. Ezután megjelent a sátán és egy hosszú rúd végén egy pár cipőt nyújtott át a vén-asszonynak. S amikor ez megkérdezte, miért nem jön közelebb hozzá, a sátán így felelt: Te rosszabb vagy még nálamnál is, mert te a férj és felesége között véghezvitted azt is, amit én nem bírtam. - Ebben is azt látjuk, hogy az ördög mindig ellensége annak, amit a mi Istenünk alkot. A sátán a bányákban is sok embert becsap és csúffá tesz boszorkányos megrontásaival, úgyhogy nagy tömeg ércet és ezüstöt látnak ott is, ahol semmi sincs. Ha az embereket a föld felszínén, fényes napvilágnál is meg tudja babonázni, úgyhogy a dolgokat másfélének látják, mint amilyenek - mennyivel inkább megteheti ezt a bányában, ahol az embert igen gyakran kijátssza.

1497-ben a magdeburgi iskolába küldtek, ahol egy évig maradtam. Utána négy esztendeig voltam Eisenachban.

Amikor tizennégy éves koromban Magdeburgban jártam iskolába, saját szememmel láttam egy anhalti herceget, aki a mezítlábas szerzetesek csuklyájában járt a széles utcán kenyér után és cipelte a zsákot, mint a csacsi, úgyhogy majd a földig görnyedt alatta. Szerzetestársa üres kézzel haladt mellette, hadd gondolja magáról a kegyes herceg, hogy egyedül ő a szerzetesi szent élet legmagasabb példaképe. Annyira elámították, hogy a kolostorban minden munkát éppúgy végzett, mint a többi barát, ugyanúgy böjtölt, virrasztott, korbácsolta magát, míg egészen olyaná vált, mint valami élő halott, csupa csont és bőr. Hamarosan meg is halt. Ezt a kemény életmódot nem bírta el. Aki ránézett, elámult a nagy ájtatosságtól és szégyenkezés fogta el világi munkálkodása miatt. Azt hiszem, sokan élnek még ma is Magdeburgban, akik ezt látták.

Tanítóim között bizony voltak durva emberek is. Helytelen dolog, ha a gyermeket olyan szigorúan büntetik, hogy szüleire megharagszik, vagy ha a tanuló a tanítónak emiatt ellenségévé lesz. Mert sok ügyetlen tanító tönkreteszi a gyermek finom lelkületét dörgéseivel, viharzásaival, ütlegeléssel és verekedésével. Úgy bánnak a gyermekkel, mint a börtönőr, vagy a hóhér a rablóval. A gyermekeket meg kell büntetni, de ugyanakkor szeretni is kell őket. Amint Pál apostol is mondja a kolossebeliekhez írt levele III. részében (21. v.): „Ti atyák, ne bosszantsátok gyermekeiteket, hogy kétségbe ne essenek.” Valamint az efezusbeliékhöz írt levele VI. részében (4. v.): „Ti atyák, ne ingereljétek gyermekeiteket, hanem neveljétek azokat az Úr tanítása és intése szerint.”

Ha a nevelő zsarnok, a gyermekeket csüggedtekké, vagy kétségbeesettekké teszi. A gyermeknek azt kell látnia, hogy szeretnénk, ha jó lenne. Salamon is ezt mondja (Példab. 19,18): „Fenyítsd meg a te fiadat, mert még van remény felőle, de annyira, hogy őt megöld, ne vigyen haragod.” A gyermeket nevelni kell, amíg csak van remény hozzá, de még ha remény sem volna arra, hogy a gyermek valamit megtanul, azért nem kell még agyonverní, hanem valami másra kell ránevelni. A tanítók egy része olyan kegyetlen, mint a hóhér. Egyszer én is egyetlen délelőtt tizenötösör kaptam ki az iskolában egészen ártatlanul.

Ellenségeim azt híresztelték rólam, hogy „huszita eretnekektől” származom. Holott Eisenachban lakik majdnem egész rokonságom. Ők engem igen jól ismernek és ma is, becsülnék, hiszen négy esztendeig képeztem itt magam a tudományokban. Egyetlen város sem ismer engem jobban. S valószínű, hogy egyikük sem lett volna olyan ostoba, hogy Luther János fiát az egyik unokájának, a másik édesanyja fivérének, a harmadik anyai részről való unokatestvérének tartotta volna - pedig sok ilyen rokonom van ott -, ha úgy tudták volna, hogy édesatyám és édesanyám cseh származásúak és másfajtájúak, mint a többi itt született ember.

A fiúgyermek meg tud élni, bármely vidékre kerüljön is, ha akar dolgozni. De aki szegény, kell hogy vándorbot legyen a kezében. Az iskolásfiú kenyeret kéregethet, hogy később művelt emberré lehessen - ha van benne akarat.

Azért ne vessed meg azokat a fiúkat, akik az ajtók előtt „Isten nevében kenyeret” kérnek és énekelnek a kenyérért... Én is voltam ilyen koldusdiák és a házak kapui előtt gyűjtöttem a kenyeret, különösen Eisenachban, az én kedves városomban. Igaz, később édesatyám az erfurti egyetemen teljes hűséggel és szeretettel gondoskodott rólam és verejtékes, keserves munkájával odasegített engem, ahová jutottam. Mégis, voltam én koldusdiák is.

Később Eisenachban egy Schalbe Henrik nevű polgárnak a házához kerültem, akinek a fiát kellett iskolába vezetnem. 1498-ban pedig egy előkelő, vallásos asszonynál kaptam szállást, aki áhítatos éneklésemért és imádkozásomért igen megkedvelt. Ez Kotta Orsolya asszony volt.

Az eisenachi György-iskolának, ahova én is jártam, Trebonius János volt a rektora. Tekintélyes, tudós ember, akinek tehetségét dicsérettel kell említenem. Valahányszor bejött a tanterembe, ahol tanulói ültek, mindig levette fejéről tudósi fővegét s csak akkor tette föl ismét, amikor székébe leült, ahonnan előadásait tartotta.⁶ Ezt munkatársainak is meg kellett tenniük az iskolában, és ha valamelyik elfelejtette fővegét idejében levenni, komolyan a lelkére beszélt. Mert sokan ülnek itt - monda - e fiatal tanulók között, akiknek egyikét Isten köztiszteletben álló polgármesterré, a másikat kancellárrá, tudós doktorrá, vagy uralkodóvá teheti, jóllehet erről még most nem tudtok. Előttük tiszteletet kell tanúsítanotok.

Ennek az iskolának egy másik tanítója, akinek sokat köszönhetek, Guldennapf Wigand volt.

Eisenachban a Domonkos-rend kolostorában volt egy csodatevő szobor. Magam is láttam. Máriát ábrázolta a gyermek Jézussal. Ha gazdag ember jött oda és könyörgött, a gyermek anyja felé fordult, mintha látni sem akarná. Ezt azért tette, hogy a bűnös ember Máriánál keressen közbenjárást és segítséget. De ha sokat ígért a kolostornak, ismét feléje fordult. S ha még többet ígért, a gyermek Jézus kedves lett és kiterjesztett karral keresztet vetett föléje. A szobor azonban belül üres volt s csuklókkal és zsinórokkal volt főszerelve. Mögötte állandóan ült egy gaz kópé, aki a zsinórokat húzogatta s az embereket zaklatta és becsapta, úgyhogy azok kénytelenek voltak az ő tetszése szerint cselekedni. De ha azt akarták a papok, hogy a gyermek valakivel szemben könyörtelen legyen, még hátat is fordított az illetőnek. Talált egyszer az angol király is egy hasonló szobrot. Megmutatta a népnek, majd összetörette. Pedig jó lenne, ha az ilyesmit megőriznék, hadd lássák utódaink milyen emberek voltak a pápa hívei.

⁶ A tudósok hivatalos öltözékéhez külön tudósi főveg, a „barett” tartozott hozzá. Ezt előadásaik alatt is fejükön tartották. Akkor se kellett megemelniük, ha mások üdvözlését fogadták

Az egyetemen

Luther ifjúkorában Németország leghíresebb egyeteme Erfurtban volt. Idejött ő 1501 áprilisában. A fiatal Lutherre nagy hatást tett a soktornyú, gazdag és nagyforgalmú város. Minden egyetemi hallgatónak valamelyik diákokotthonhoz kellett tartoznia. Luther a „György” diákokotthonba iratkozott be. Az otthonok a legszigorúbb, szinte kolostori időbeosztással foglalkoztatták diákjaikat s kitöltötték minden percüket. A napot imádsággal kezdték s rendszeresen tartottak áhítatokat. Testületileg jártak templomba és az egyetemi előadásokra. Sőt kötelező volt a diákokotthon egyenruhájának a viselése is.

Az egyházi dogmatika az egyetemi munkára is rányomta bélyegét. A tanulmányok elején az akkor modern világgépet kellett a hallgatóknak lelkileg feldolgozniok. Az uralmon lévő skolasztikus theológia megkísérelte, hogy amennyire lehet, az isteni kinyilatkoztatás alapján ugyan, de az emberi ész segítségével fogja át a világjelenségeit, hogy összeegyeztesse Isten kinyilatkoztatását az emberi ésszel, Krisztust a pogány Aristotelesszel. Ennek az iránynak első nagy képviselője Aquinói Tamás (1225-1274) már nem volt a legfőbb tekintély Luther korában. Erfurtban az Occam (1280-1349)-féle irányzat uralkodott. A modern occámisták abban különböztek a többi skolasztikusoktól, hogy arra a kérdésre, vajon az emberi értelem eljuthat-e biztos megismerésre a hit érzékfeletti dolgaira vonatkozólag, a leghatározottabb tagadással feleltek. Viszont annál erőteljesebben hangsúlyozták, hogy a hit dolgaiban az egyházi dogma csalhatatlan megismerést tartalmaz. Ezért a dogma iránt mind valláserkölcsi, mind tudományos szempontból a legteljesebb engedelmesség az egyedül helyes álláspont. Az a terület, amelyre vonatkozólag a természetes emberi értelem helyes ismeretekre juthat, a világ.

Az egyetemi tanulmányok alsófokát a „trivium” (három út) alkotta. Főbb tárgyai: nyelvtan, bölcséleti szónoklattan és logika. Ennek célja a lét alapfogalmainak megismerése, logikus gondolkodás és a gondolatok irodalmi kifejezése volt. Ezután következett a „Quadrivium” (négy út) tanulmányozása. Főbb tárgyai: magasabb számtan, csillagászat, mértan és zene. Végig mind a hét tudományos „úton” a legtöbb időt Aristotelész bölcséletének szentelték. Az alsó fokot Luther másfél év alatt végezte el s ezzel megszerezte a „baccalaureusi” tudományos fokozatot. A felsőbb tanulmányokat is a lehető legrövidebb idő alatt, 1505 januárjában fejezte be s ezzel elnyerte a „magisteri” tudományos fokozatot.

Ezek a bölcséleti tanulmányok minden tudományos pályára való készülés bevezetését alkották. Aki ezt elvégezte, szabadon választhatott a teológiai, jogi és orvosi tudományok között, hogy a legmagasabb ismeretek elsajátítása révén megszerezze nemesi oklevéllel szinte egyenlő értékű tudói oklevelét. Luther 1505 tavaszán jogtudományt kezdett tanulni. Édesapja is, ő is ezt akarták, mert a jogtudomány doktorai a legbefolyásosabb állami és városi állásokat nyerhették el. A fiatal, egyetemi hallgató Luther vallási és lelki élete ezalatt olyan volt, mint társaié. Szorgalmasan járt a templomba és részt vett a diákokotthon kötelező vallási gyakorlatain. Egy életveszélyes sebesülés alkalmával Máriát hívta segítségül. Szentírást húszéves korában látott először, amikor egyik tanára bevitte az egyetem könyvtárába. Amint kinyitotta, Annának, Sámuel anyjának történetén akadt meg a szeme. Alighogy ezt elolvasta, csöngették, órára kellett mennie.

* * *

Erfurtban három és fél évig tanultam. Másfél év alatt a baccalaureusi, további két év alatt a magisteri tudományos fokozatot értem el.

Az erfurti egyetem akkor igen híres volt. A többi egyetem az erfurtihoz képest csak elemi iskolának számított... Micsoda méltóságot és pompát fejtettek ki, amikor magistereket avattak! Hogyan vitték a fáklyákat előttük, és milyen tiszteletben részesítették őket! Ennek a

világnak bármiféle más öröme aligha ér fel ezzel. Igen nagy volt a pompa és a lárma akkor is, mikor doktorokat avattak. Ilyenkor a városban szertelovagoltak és ehhez külön ruhákat és díszeket vettek fel. Egyebekben Erfurt nem volt más, mint a züllés tanyája és sörház.

Aristotelész iratait gondosan olvastam s őt meg kell szeretni, mert a tudományos módszert pontosan betartja, ha egyébként nem tárgyal is nagy dolgokat. Ugyanis lélekről, Istenről, a lélek halhatatlanságáról semmit sem tud. Cicero tanításában felülmúlja Aristotelészt. Cicerónak a „Kötelességekről” írt műve messze meghaladja Aristotelész erkölcsstanát. Cicero, a gondokkal és közügyekkel túlterhelt ember, sokkal nagyobb, mint a lusta Aristotelész, akinek bőven van pénze is, ideje is. Mert Cicero hozzá mer nyúlni az emberi gondolkodás legmagasabb kérdéseire is, mint pl.: van-e Isten, milyen az Isten és törődik-e ő az emberek dolgaival? És azt állította, hogy kell lennie örökkévaló léleknek stb. Aristotelész azonban, jóllehet éles eszű gondolkodó volt, aki a tudományos rendszert pontosan megtartotta, de a lényegét nem tanította úgy, mint Cicero.

Aristotelész műveit a fizikáról, metafizikáról és a lélekről - s ezek a legjobb könyvei - tudom, hogy tökéletesen megértem. A metafizika a létről, a fizika pedig a levésről szól. E kettőben benne van Aristotelész minden tudománya. A metafizikáról szóló 12. könyvben ezt mondja: A legfelsőbb Lény önmagát szemléli. Ha önmagán kívül másra is nézne, meglátná a világ nyomorúságát. - Ezen a helyen hallgatólagosan tagadja az Istent.

Aristotelész és a Prédikátor könyvének erkölcsstana között pedig az a különbség, hogy míg Aristotelész az élet tisztességét az ésszel méri, mely a legjobbat tanácsolja, addig a Prédikátor az Isten parancsolatainak a megtartásával.

Mikor Erfurtban tanultam, örökös civódás és háborúság volt a jogászok és a teológusok között. Amint a törvény és a kegyelem is egymást el nem bírják; így egymás ellen küzdenek a jogászok és a teológusok is. Istennek különös nagy kegyelme az, ha egy jogász jó keresztyén

Pedig atyám azt akarta, hogy jogtudományt tanuljak.

Egy Meiningenből való aggastyánnak, akinek a fiával barátságban voltam, panaszkodtam Erfurtban betegségem miatt. Mire ő ezt mondta: „Kedves Baccalaureus Úr, ne bánkódjék, ön még nagy ember lesz.” Prófétát hallottam akkor. Diákkoromban egy másik öreg erfurti ember azt mondta nekem: „Változásnak kell jönnie, mégpedig nagy változásnak! Így nem maradhat!” Azt hiszem, ez meg is történt.

Ifjúkoromban, az 1500-as évek elején senki sem olvasta a Szentírást, úgyhogy mindenki előtt ismeretlen volt. A prófétákat se nem ismerték, se nem értették. Például én húszesztendő voltam már, de Bibliát még nem is láttam. Abban a hitben éltem, hogy a vasárnapi prédikációs könyvekben megírt szentírási részekon kívül nem is létezik evangélium és epistola. Egyszer aztán a könyvtárban találtam egy Bibliát... Ezekben a sötét időkben a pápa uralkodott a legteljesebb babonában és képmutatásban, akinek az angyalokéhoz hasonló tekintélyét sohase mertem volna megtámadni, ha Pál apostol világos bizonyágtételekkel és érvekkel meg nem mutatta volna a pápaság jövendő elvakultságát, és ha Krisztus szent felsége oly hatalmas villámcsapásokkal földre nem sújtotta volna a pápát: „Hiába tisztelnek engem, ha oly tudományokat tanítanak, amelyek embereknek parancsolatai.” (Mt. 15, 9. Es. 29, 13 sk.)

Az erfurti egyetem könyvtárában láttam először a Szentírást. Olvasni kezdtem Sámuel könyvénel, de megszólalt a csengő s előadásra kellett mennem. Nagy kedvem lett volna elolvasni az egész könyvet, de akkor nem volt rá alkalmam. Amikor diákkoromban a Biblia kezembe került, Sámuel anyjának történetét olvastam. Nagyon tetszett a könyv s arra gondoltam, milyen boldog leszek, ha valamikor nekem is lesz ilyen könyvem. Kevéssel utóbb

egy postillás⁷ könyvet vásároltam. Ezt nagyon szerettem, mert több evangéliumot tartalmazott, mint amennyit az esztendő folyamán a szószékről tanítani szoktak.

Később, amikor beléptem a szerzetesrendbe és elhagytam mindent, magam felől kétségbeesve ismét a Bibliát óhajtottam. Adtak is egyet a testvérek. Ezt szorgalmasan olvastam és emlékezetembe véstem. De csakhamar elvették tőlem és skolasztikus könyveket adtak.

Még Erfurtban, fiatal magister koromban, a Biblia olvasása közben - nagy aggodalmamra - odáig jutottam, hogy a Szentírás pusztá szövege alapján a pápaság sok tévelygésére rájöttem. Ennek ellenére az erfurti könyvtárban ilyesféle gondolataim támadtak: „Mégis lám, milyen hatalmas a pápa és az egyház tekintélye! Egyedül te lennél okos? Hátha tévedsz?” Az ilyen megfontolások akadályozták a Szentírás olvasásában.

Egy barátommal a *szünidőben* haza akartam menni. Útközben véletlenségből kardommal megsebesítettem a lábszáramat s átvágtam az ütőeret. Egyedül voltam kísérőmmel a határban, Erfurttól mintegy félmérföldnyire, körülbelül olyan távolságra, mint Eutzsch Wittenbergtól. Hevesen tört elő a vér és nem lehetett elállítani. Ujjammal keményen leszorítottam a sebet, de ettől erősen feldagadt a lábam. Halálos veszedelemben voltam itt és ezt kiáltottam: „óh Mária, segíts!” Éjjel, amint betegen feküdtem, a seb ismét felszakadt. Esméletemet vesztettem és újra Máriát hívtam segítségül. Ez húsvét utáni kedden történt, 1503-ban.

Amíg sebesülten feküdtem lakásomon, saját szorgalmamból megtanultam lanton játszani. A zene a felzaklatott ember legjobb megnyugtatója.

A zene Isten ajándéka, nem emberi dolog. Ugyanis elúzi az ördögöt és megvidámítja az embert. Hallatára az ember elfeledkezik a haragról, erkölcstelenségről, gőgről és minden szenvedélyről. A teológia után a zenét becslöm a legtöbbre. A Szentírásban is azt látjuk, hogy Dávid és Isten többi szent embere is Istenre irányuló gondolataikat versben, rímekben és énekben fejezték ki.

A zene már a fegyelemnek is fele, kitűnő nevelő, mely az embereket békésebbé, szelídebbé, erkölcsösebbé és okosabbá teszi. A zenét mindenkor szerettem. Aki ért ehhez a művészethez, *rendszerint* jóra hajló ember. A zenét az iskolában mindenesetre tanítani kell. A tanító értsen az énekléshez, különben látni se akarom. Sőt a fiatal lelkészjelölteket se szabad a lelkészi szolgálatra felavatni, ha a zenét tanulmányaik során nem művelték és nem gyakorolták.

Egyszer Erfurt közelében, Stotternheim falu mellett hatalmas vihar lepett meg. Közvetlen mellettem csapott le a villám s engem félelem fogott el, hogy hirtelen, megtérés nélkül kell meghalnom. A haláltól körülvéve, Szent Annát, *a bányászok védőszentjét* hívtam segítségül és megfogadtam, hogy kolostorba lépek: „Szent Anna segíts, én szerzetes leszek!”

Később mégis megbántam a fogadalmat s ezenfelül sokan le is akartak beszélni tervemről. Én azonban kitartottam mellette és az Elek napja előtt való napon, *július 16-án*, búcsúlakomára hívtam meg legjobb barátaimat azzal, hogy reggel majd bekísérnek a kolostorba. Amikor vissza akartak tartani, ezt feleltem: „Ma még láttok engem, de a jövőben soha!” Végül sűrű könnyhullatás mellett bekísértek. Atyám is nagyon haragudott fogadalmam miatt, én azonban ragaszkodtam elhatározásomhoz. Azt gondoltam, hogy a kolostort sohasem fogom elhagyni. Így teljesen meghaltam a világ számára. Mégis: nem szívesen lettem szerzetessé. Atyám is hevesen ellenezte lépésemet. Szinte eszét veszítette. Ismét letegezett⁸ és atyai jóakarátát megvonta tőlem. Hiába akarták vele a jó barátok megértetni azt, hogy ha áldozatot akar hozni Istennek, akkor a legkedvesebb és legjobb fiát kell odaadnia.

⁷ Elmélkedések, prédikációk bibliai szakaszok felett.

⁸ Az apa eddig tiszteltből magázta tudós fiát.

Első évek a kolostorban

Magisteri vizsgáját 1505. január elején tette le Luther. A felsőbb előadások csak május körül kezdődtek. Életében először most nyílt alkalma arra, hogy saját lelkével huzamosabban foglalkozzék. Nyugtalanították bűnei és rettegett az utolsó ítélettől. A jogtudományban való elmerülés sem tudta lelki zaklatottságát lecsendesíteni. Egy élmény hamarosan véget is vetett jogi tanulmányainak. 1505. július 2-án Stotternheim mellett, nem messze Erfurttól, kint a határban hatalmas vihar lepte meg. Villámok serege cikázott körülötte. Halálfélelmében megfogadta, hogyha megmenekül, szerzetes lesz. Utóbb megbánta fogadalmát. Annak beváltását viszont előmozdították lelki vívódásai, szülei túlzott szigorúságának az érzése, de legfőképpen Luthernek az a meggyőződése, hogy a borzalmas vihar által maga Isten hívta el őt szolgálatába. Így 1505. július 17-én Erfurtban belépett az ágostonos szerzetbe. A városban lévő hat kolostor közül ebben uralkodott a legnagyobb fegyelem s itt voltak a legönmegtagadóbb és legtudósabb szerzetesek. Luther eleinte jól érezte magát a barátok között. Örvendezett szent élete boldogságán. Ahhoz könnyen hozzászokott, hogy napjában csak kétszer, az évenként száznál is több böjti napon pedig csak este kapott valamit enni. Lelki gyötrelmei egyelőre nem voltak. Apjának haragja árnyékolta be csupán szerzetesi boldogságát, aki nem tudta megbocsátani fiának, hogy szerzetbe lépett s ezzel összetört minden hozzáfűzött reménységet. A kolostorban Luther társaival végezte együtt a legalacsonyabb rendű munkákat is. Három méter hosszú, két méter széles, fűthetetlen celláját maga takarította. Olykor-olykor a koldus-tarisznyát is nyakába akasztották, hogy gyűjtsön a szerzet számára. Naponként hétszer ment a kolostor templomába ájtatosságra. A törvényt pontosan betartotta, Isten törvénye és a rendi engedelmesség ellen való legcsekélyebb lelki megmozdulását meggyőnta s az erre kijelölt időben a Szentírást olvasta. Újoncsztendeje után letette az engedelmesség, szegénység és nőtlenség hármasságát. Ha környezetének gyökeres megváltozása, a szerzetesi szokások elsajátítása és a vallási gyakorlatok egy időre megnyugtatták is, az önmagát Isten igéjének fényében vizsgáló szerzetes sokkal elevebben érezte bűnösségét, mint a világi ember. Megújuló lelki harcai és a lélek üdvösségéért való aggodás most még inkább gyötörte. Ha valamely vélt bűnnel jött az újonc-nevelő baráthoz, az egyszerűen visszautasította. Komoly harcaiban azonban komoly segítséget nyújtott Isten igéjéből.

Szerzetesi fogadalma után feljebbvalói parancsára hittudományt kezdett tanulni. Fölöttesei felismerték szorgalmát, tehetségét, komolyságát, életének tisztaságát s azt akarták, hogy minél előbb pappá szenteltesék. A szükséges tanulmányok elvégzése után ez meg is történt 1507. február 27-én. Első miséjének napját, május 2-ában állapította meg, mert édesapja csak ekkor tudott eljönni. Szeretett volna egészen megbékülni vele. A szerzetbe lépés óta eltelt két esztendő, továbbá két Luther-fiúnak pestis következtében történt halála a szigorú atyai akaratot kissé engedékenyebbé tette. Az ünnepi mise után tartott közös ebéden azonban kijelentette, hogy Isten parancsolata szerint a gyermek engedelmeskedni tartozik szüleinek. Ez a szigorú bírálat a fiatal papnak szíve mélyéig hatolt és nem hagyta őt nyugodni mindaddig, míg később oda nem hagyta a szerzetesrendet.

Az atyjától nyert megbocsátás mérhetetlen tehertől szabadította meg. Most azonban újabb teológiai tanulmányai közben újabb lelki vívódások vették elő. Méltatlannak érezte magát arra, hogy Krisztus áldozatát a misében megismételje. Lelkének legcsekélyebb megmozdulását is súlyos bűnnek tekintette Istennel szemben. Egészen tökéletes, gondolatokban és érzésekben is teljesen tiszta életre törekedett, hogy ezáltal kiérdemelje Istennél az üdvösséget. Hogy megnyerhesse a bűnbocsánat vigasztalását, gyötörte magát böjttel, korbáccsal, virrasztással, hideggel, vég nélküli imádkozásokkal, amint a szentek legendáiban is olvasta. Végül csupa csont és bőr lett az egész ember s ezzel szállást készített szervezetében számos betegségnek.

Leuke békességét azonban nem találta meg. Állandóan kínozták az eleveelrendelés kérdése is. Büntudata és gyötrődése egyre fokozódott. A középkori skolasztikus teológia azonban éppen ezekre a személyes kérdéseire nem tudott felelni. Kimondhatatlan szenvedését szerzetestársai tehetetlenül szemlélték. Egyesek barátságos szóval arra figyelmeztették, ami a Szentírásban olvasható, hogy bízunk kell Isten kegyelmében, mert ezt maga Isten parancsolja. Ekkor már jól ismerte ugyan a Szentírást, de nem értette még meg s így a baráti vigasztaló szavak is csak rövid időre adtak enyhülést.

* * *

1505-ben magisteri fokozatot nyertem és még ebben az évben léptem kolostorba.

A prédikáló barátok jó szerzetesek voltak, igen képzettek és felfuvalkodottak. A szürke és mezítlábas barátok azonban babonások és tanulatlanok voltak. Nem kellett nekik a tudás, nem is akartak tanulni, sőt megvetették a tanult embert. Hasonlók voltak az én kolostori társaim is. Ezek neheztek rám azért, mert tanulok s ezt mondták: „Sic tibi, sic mihi, sackum per nackum!” (Te is, mint én, akaszd nyakadba a koldustarisznyát!) Nem tettek különbséget. A tanulatlant épp annyira tartották, mint a tudóst. Nem törődtek azzal, hogy ki ügyes, ki ügyetlen, ki gyenge és ki erős; erre nem voltak tekintettel. Hajlíthatlan merevséggel kellett szabályaikat betartani és aszerint élni. Borzasztó, természetellenes emberi csodabogarak voltak ezek! Mert minden embernek az a természete, hogy szeretne tudni és cselekedni, amint Aristotelész mondja. Csak a szerzetesek olyan szörnyek, olyan durvák és tudatlanok, hogy nem akarnak sem tanulni, sem tudni - egészen ellentétben a természettel. Nem tudják, hogy az emberekkel ügyességük és képességeik szerint kell bánni. Nem tudnak azokról az intézményekről sem, melyeket Isten rendelt el: a család sokasít és táplál, a világi rend véd és oltalmaz, a lelkészi, vagy egyházi rend tanít és oktat. De erről a barátok mit sem tudnak.

Szerzetességükre igen büszkék voltak. Egyszer Arnstadtban voltam a mezítlábasok kolostorában. Az asztalfőn D. Kühne Henrik ült - egy mezítlábas, akit ők egészen kivételes embernek tartottak - és magasztalta előttünk, hogy milyen felséges dolog a szerzetesség s hogy ez minden más életforma felett áll. Hogy a szerzetes felvételekor olyan, mint az ártatlan gyermek, aki megtisztultan jön el a keresztségtől. De ha megbánta volna is, hogy szerzetes lett és ezzel minden előző jó cselekedetét elvesztette volna is, annyival még mindig előnyben van másokkal szemben, hogyha visszatér és ismét szerzetes szándékozik lenni, ezáltal újból olyan tisztává lesz, mintha a keresztségtől jönne. Ezt megismételheti valahányszor csak akarja, - mindannyiszor új keresztséget és ártatlanságot nyer. Mi fiatal szerzetesek ott ültünk, szemünk-szánkát nyitva felejtettük és valósággal odavoltunk az ájtatosságtól, amit belőlünk a mi szent szerzetességünkről szóló vigasztaló beszéd váltott ki. Ez volt a szerzetesek között az általános vélemény. Az bizonyos, hogy jámbor szerzetes voltam és a szerzetesi szabályokat olyan szigorúan tartottam meg, hogy elmondhatom: Ha valaha is egy szerzetes a mennybe jutott szerzetesi élete által, akkor én bizonyosan a mennybe jutottam volna. Ezt tanúsíthatják összes szerzetestársaim, akik engem ismertek. Mert ha tovább tartott volna, halálra gyötörtem volna magamat a virrasztással, imádkozással, olvasással és egyéb munkával.

Amikor szerzetbe léptem és mindent elhagytam, kétségbeesve önmagam felől, a Szentírást óhajtottam. A szerzetbe lépven, könyveimet eladtam. Kevéssel előbb szereztem egy Corpus jurist (törvénytárat) és néhány más könyvet. Ezeket eladtam a könyvkereskedőnek. Plautuson és Vergiliuson kívül egyet sem vittem be a kolostorba. Itt a szerzetesek egy vörös bőrbe kötött Bibliát adtak a kezembe. Hamarosan annyira otthonossá lettem benne, hogy tudtam lapról lapra hol mi van és ha egy mondást idéztek, azonnal tudtam az első pillanatban, hogy hol van megírva. Nem is tetszett nekem akkor semmiféle más tanulmány, mint a szentírási tudományok. Borzasztó undorral tanultam a fizikát, közben pedig égett a lelkem, hogy mikor térhetek vissza a Bibliához.

Dr. Usingen, egy ágostonos barát, aki nekem tanárom volt az erfurti kolostorban, amikor látta, hogy a Bibliát mennyire szeretem és milyen szívesen olvasom Isten szent igéjét, egyszer így szólt hozzám: „Ejnye, ejnye Márton testvér, hát mi a csuda az a Biblia? A régi egyházi tudósokat kell olvasni; azok már kiszívták a Szentírás velejét és igazságait. Mert minden lázadást a Biblia idéz elő!”

1507. május 2-án tartottam első misémet. Az első misét nagyon értékelték és sok pénzt hozott. Ilyenkor a kánoni órákat fáklyafénynél töltötték. Ekkor a kedves fiatal úrnak az édesanyjával - ha még életben volt - táncolnia kellett, hogy még a nézők is megálltak és sírtak örömben.

Amikor szerzetes koromban első ízben kellett a mise szövegében ezeket olvasnom: „Téged, legkegyelmesebb Atyánk”, továbbá: „Feláldozzuk neked, az Élőnek, az Igaznak és Örökkévalónak...” nagyon megijedtem e szavaknál. Arra gondoltam, hogyan szólíthatok meg ilyen felséget, holott egy hercegnek, vagy királynak a meglátásakor, vagy a velük való beszéd alatt is már mindenki megilletődik. Azt hittem, elfutok az oltár előtt és így szóltam a rendfőnökömhöz: „Prior úr, félek, el kell futnom az oltártól!” Erre ő korholt: „Csak rajta! Tovább, tovább!” Ennyire megijedtem e szavaktól. Megéreztem, hogy itt valami nincs rendben. Abban az időben aki el akarta volna venni tőlem a misét, azzal keményen szembeszálltam volna, mert én azt teljes szívemből imádtam. Erfurti fiatal szerzetes koromban egyszer kimentem egy faluba koldulni a szerzet számára. *Egyik napon csendesmisét szándékoztam mondani, felöltöttem a szertartáshoz.* Ekkor a sekrestyés a kórus és *orgona* helyett lantpengetés mellett elkezdte énekelni a Kyrie eleison-t és a Patrem-et. Ezzel kényszerítettem arra, hogy végigénekeljem a misét. Az ilyen „orgonához” nem szoktam hozzá s bizony nehezen tudtam visszartartani a nevetést. Az én „Glória in excelsis”-emet is az ő Kyrie-je szerint kellett énekelnem.

Sokat gyötörtek minket a misével, különösen pedig a keresztekkel. Mecum Frigyes úr gyakran mondotta nekem, hogy ő ezt egész életében sohasem tudta csinálni. Szerencsétlen emberek voltunk, pedig az egész nem volt más, mint bálványozás. Valóságos bálványozók voltunk. Egyeseket annyira megijesztettek az úrvacsora szereztetési igéivel („Vegyétek és egyétek...”), különösen azokat, akik istenfélők voltak és komolyan vették a dolgot, hogy valósággal remegtek, ha ezeket a szavakat mondták: „Ez az én testem.” Mert ezt megakadás nélkül kellett kimondani. Aki itt megakadt, vagy egy szót kihagyott, az nagy bünt követett el. Azért e szavakat olvasni kellett minden idegen gondolat nélkül, de úgy, hogy csupán ő maga hallotta, a körülötte lévők nem. Én is ilyen jámbor szerzetes voltam tizenöt esztendeig. Isten bocsássa meg nekem. Erfurtban a laikus (*nem papi*) szerzetestársainknak négyszáz Miatyánkot kellett naponta elimádkozniok a kánoni órák helyett. Egyszer az egyik barát így szólt: Ha én volnék az Úr Isten, bizony nem hallgatnám meg ezt a sok fecsegést minden baráttól. Az igazi imádság olyan, mint Mózesé a Vörös tengernél, aki kiáltott Istenhez és nem sokat beszélt. (II. Móz. 14, 15) Szigorúan megtartottam a mindennapi imádsággyakorlatot. Ha sok dolgom volt, a kánoni imádságokat össze szoktam gyűjteni tizennégy napról, vagy négy hétről és ezekkel a lapokkal teleszórtam a padlót. Ezután akár egy egész hetet, vagy egy, vagy három napot szakítottam magamnak, bezárkóztam egy szobába, nem ettem, nem ittam, míg az egész padlót üresre nem imádkoztam. De csakhamar összegyűlt egy köteg s e fölött olyan sokáig imádkoztam, hogy szinte halálos beteg lettem. Végül egész negyedévnyit gyűjtöttem össze. Ez már olyan sok volt, hogy egészen el is hagytam. Az erfurti kolostorban volt egy doktor, aki negyedévig távol volt. Mikor visszajött, az imádsághátralék annyira megszaporodott, hogy nem érthette utol magát. Azért, hogy minél előbb készen legyen, maga mellé vette két társát, adott nekik néhány forintot, hogy segítsenek neki imádkozni. Igen terhes munka volt ez, valóságos börtön és purgatórium, amelyben gyötrődünk. De erről ti már mit sem tudtok. Így szinte kétségbeestem Isten miatt.

Erfurt. Wittenberg

Erfurtban végzett magasabb teológiai tanulmányai annyira a skolaszticizmus bűvkörében tartották Luthert 1507 és 1508-ban, hogy a Szentírást igazában meg sem érthette. Az a tanítás, mely szerint az ember saját erejéből is betöltheti Isten törvényét és ezzel megszerezheti magának az örök üdvösséget, tulajdonképpen kikapcsolja az üdvösség kérdéséből Istennek ingyen való kegyelmét. Ilyen gondolkodás mellett pedig a Krisztus Jézusban megszerzett bűnváltás igazában meg nem érthető. A skolasztikus egyházi tanítás kárhovatosságát, istentelenségét és Szentírás ellenes voltát Luther ebben az időben még nem látta világosan. Csak keservesen érezte, mert emiatt voltak lelki harcai.

A középkori skolasztikus teológia legnevezetesebb és legnagyobb műveit áttanulmányozta ugyan, tudása már igen magas fokon állott, lelkének kínzó kérdései azonban egy lépéssel sem jutottak közelebb a megoldáshoz. Vajon kikényszerítheti-e az ember cselekedeteivel az Isten szeretetét? Kérdemelheti-e valóban az üdvösséget? Mi az igazság az eleveelrendelés kérdésében? A papi feloldozás a bűnöknek tényleges, végleges bocsánatát jelenti-e?

Wittenberg

Kérdésekkel volt tele a lelke, amikor (1508 októberében) váratlanul áthelyezték Erfurtból Wittenbergbe, hogy ott az egyetem egyik tanszékét elfoglalja és bölcséleti előadásokat tartson. Ekkor Luther még 25 éves sem volt.

Wittenberg, Luther későbbi munkálkodásának színhelye, abban az időben sáros, poros, szegényes helység volt, inkább falu, mint város. Alig 2000 lélek lakta. Szűken termő, homokos vidék terült el körülötte, sem gyümölcsös, sem szőlőskert nem gyönyörködtette az utasember szemét. A homokos határra találóan alkalmazta Luther a régiek egyik versét:

Földecském, homokom
Veled is megjárom;
Amikor szántalak,
Könnyű vagy, mint a hab.
De mikor aratok,
Termést nem találok.

S mintha a vidékhez hasonló lenne a szegényes, kispolgári lakosság is. Műveltség, udvariasság, barátság és vallásosság nélkül szűkölködtek s még húsz esztendő múlva is azt kellett róluk Luthernek mondania, hogy „a wittenbergiek a polgárosult világ legszélén laknak”.

A városnak mindössze néhány nevezetesebb épülete volt. A fejedelem vára templomával, a kolostor, az egyetem és a városi templom volt a helység összes nevezetessége. Bölcs Frigyes szász választófejedelem mindent megtett Wittenberg fejlesztésére. 1502-ben megalapította a wittenbergi egyetemet. Hosszú esztendőök során búcsúkat és ereklyéket szerzett meg a wittenbergi vártemplom számára, hogy ez minél több zarándokot vonzzon a városba. 1509-ben 5005 darab ereklyét őriztek itt. Ha valaki megszerezte magának mindazt a kedvezményt, mely ezekkel az ereklyékkel volt kapcsolatos, az 1443. évi búcsút nyerhetett el. A búcsú pedig elengedést jelentett a bűnökért elégtételül járó földi, főképp azonban az állítólagos tisztító-tűzben való szenvedésekből.

Wittenberg

Különös dolgokat mutogattak itt, amikor évenként a húsvét utáni második vasárnap hetében az ereklye kiállítás a templomban látható volt. Például mutogattak egy vessző-darabot Mózes égő csipkebokrából, szalmát és szénát a betlehemi jászolból, melyben a kis Jézus feküdt, töredékeket a jászol fájából, darabkákat a kis Jézus pólyájából, kilenc tövist Krisztus töviskoronájából, részéket a keresztfából, Mária hajából, ingéből, kabátjából, fátyolából, sőt még egy üveggel Mária tejéből is. Mutogattak 204 testrészt a Heródes által megöletett betlehemi gyermekekből, sőt egy egész gyermekholttestet is közülök. - Évek múlásával gyarapodott az ereklyekincs is. 1518-ban már 17443 darab ereklyével dicsekedett a wittenbergi vártemplom s az általuk elnyerhető búcsú 127 ezer 799 esztendőt és 116 napot tett ki. 1520-ban már 19 013 a wittenbergi ereklyék száma.

A város azonban a fejedelem minden jó igyekezete mellett sem akart gyarapodni. Luther még öreg napjaiban is csodálkozott azon, hogy ebben a városban egyetemet alapítottak.

Új munkaköre, az Aristotelész erkölcsstanáról tartandó előadások, az egyetemi hallgatók tanrendszerű vitatkozásainak vezetése s ezenfelül még saját teológiai tanulmányainak folytatása, szinte emberfeletti erőfeszítést követeltek Luthertől. A bölcsészeti képzettség mellé 1509. március 9-én megszerezte a „bibliai baccalaureusi” tudományos fokozatot is. Ezentúl a bölcséleti előadásokon kívül - amelyekhez már egyáltalán nem volt kedve - még hittudományi előadásokat is kellett tartania. 1509 őszén a „theologiai sententiariusi” fokozatot nyerte el. Ezzel befejezte a hittudományi karon való tanulást s megnyílt az út előtte, hogy ezentúl kizárólag kedvenc tudományával, a hittudománnyal foglalkozzék. Amint ezt elérte - éppoly váratlanul, mint egy évvel előbb történt áthelyezésénél -, visszarendelték Erfurtba.

A munkával túlterhelt fiatal egyetemi tanárnak nem volt ideje arra, hogy saját lelkével behatóan foglalkozzék. Így hát ugyanazokkal a megoldatlan lelki kérdésekkel tért vissza Erfurtba, amelyeket az előző évben magával hozott.

Az erfurti egyetem egyiktudós tanára s Luther jóakarója dr. Nathin, aki az ágostonos kolostornak az egyetemnél is magasabb fokú külön teológiai tanfolyamát is vezette, a 26 éves Luthert azzal bízta meg, hogy ezen kolostori tanfolyamon tartson dogmatikai előadásokat. Luther szinte beletemetkezett a dogmatikába. Ekkor kezdett foglalkozni Augustinus (354-430) műveivel. Isten ígéje iránt érzett nagy szeretete pedig arra készítette, hogy megismerkedjék az Ószövetség eredeti nyelvével, a héberrel is.

Míg Luther a kolostor csendjében tanított és tanult, az alatt Erfurt városában felbomlott a rend. Az elszegényedett és adókkal agyonsanyargatott polgárok pusztító lázadás útján akartak emberibb megélhetéshez jutni. Az 1510-ik év pusztításait Erfurt soha többé nem heverte ki. Az Európa-szerte kiélezett társadalmi és megélhetési nehézségek - melyek később nagyon sok gondot okoztak Luthernek - Erfurtban már ekkor nyílt lázadásra vezettek.

* * *

Erfurtban szorgalmasan olvastam a Szentírást. Egy-egy nagy fontosságú ige uralkodott néha egész napon át minden gondolatom felett. Főképp a fontosabb prófétáknál vannak olyan igék - jöllehet nem értettem még őket -, melyekre még ma is emlékszem. Ilyen például Ezékielnél: „Nem gyönyörködöm a hitetlen halálában.” (33, II)

Petrus Lombardus (1105-1160), akinek négy könyve a „Sententiák” a leghíresebb dogmatikai művek egyike volt, igen szorgalmas és kiváló tehetségű ember volt. Sok nagyszerű dolgot írt. Igazán hatalmas egyházi tanítómesterré válhatott volna, ha teljes erejével és igazság-szeretetével a Szentírásra támaszkodott volna, így azonban maga zavarja össze művét sok haszontalan kérdéssel. Bizonyos, hogy ő és társai a legjobb gondolkodók voltak a maguk idején, de az ő koruk egészen más volt, mint a mienk. Mert a skolasztikusok odáig jutottak, hogy tanításuk szerint az embernek a jóra való erkölcsi ereje megvan, csak kissé megsérült. Mégis van képessége az embernek arra, hogy saját erejéből Isten kegyelme nélkül is betöltse a törvényt. Aki megkapta a kegyelmet, az természetesen könnyebben betölti a törvényt, mint pusztán a maga erejéből tehetné. Ilyesféle szörnyűségeket tanítottak anélkül, hogy meglátták volna Ádám bukását, avagy megértették volna, hogy Isten törvénye szellemi természetű.

Azok a felhők, melyekből nem esik eső, hasonlóak a törvényhez és a belőle származó igazsághoz. A törvény üdvösséget ígér ugyan, de nem adja meg, mert nem adhatja, hiszen nem evégből kaptuk. Pál apostol is ezt mondja a Galatákhöz szóló levélben: „Ha olyan törvény adatott volna, amely képes megeleveníteni, valóban a törvényből volna az igazság.” (3, 21) Tehát a törvény éppen olyan, mint az a felhő, mely úgy látszik, mintha esőt hozna, de nem hoz.

A törvénynek egyetlen részecskéje sem vezet megigazulásra. Aki a törvényt helyesen megérti, azt kétségbeesésbe viszi, aki helytelenül értelmezi, azt képmutatóvá teszi. A helytelenül értelmezett evangélium elbizakodottá, helyesen értelmezve viszont istenfélővé és kegyessé teszi az embert. Tehát a törvény a parancsolatok áthágása miatt adott (Gal. 3, 19), hogy az emberek vágyakozzanak Krisztus után.

Erfurt városából a „bolond esztendőben” (1510) nem a pénz hiányzott, hanem a bölcsesség. Egy közmondás így szól:

*Magabízó gőg, titkos irigység s meggondolatlanság,
E három ellenség tette tönkre Rómát és Trója hatalmát.*

Így történt Erfurtban is.

Erfurtból Wittenbergbe való távozásom 1508 őszén oly hirtelen történt, hogy legjobb barátaim is alig értesültek róla. Így hát felsőbb parancsra, vagy még inkább Isten akaratából Wittenbergben vagyok. Tudni akarod, hogy megy sorom? Hála Istennek jól vagyok, csak a sok

tanulás fáraszt, különösen a bölcsezet, amit már kezdettől fogva legszívesebben felcseréltem volna a hittudománnyal. Mégpedig az olyan hittudománnyal, mely a dió belét, a búzaszem lelkét s a csontok velejét vizsgálja. De Isten az Isten. Az emberek véleménye sokszor, sőt majdnem mindig téved, ő azonban a mi Istenünk, Ő vezet majd minket állandóan szeretéivel.

Ezek a szászod nagyon barátságatlanok és udvariatlanok. Tőlük lágyan nem kapsz sem jó szót, sem eledelt. Ezt mondják: Kedves vendég, nem tudom, mit adhatnék enned, a feleségem sincs itthon, nem tudlak megvendégetni. Itt Wittenbergben is tapasztalhatjátok, mily barátságatlan a nép, nem törődik sem erkölccsel, sem vallással. Egyetlen polgár sem taníttatja fiát, pedig látja az idegenek jó példáját. A wittenbergiek a polgáriasuk világ legszélén laknak. Ha kissé távolabb lennének, már egészen beleesnének a barbárok világaiba.

Egyszer egy Lipséből érkező utas elmondotta, hogy lassan szemerkél az eső a távoli pusztaságon, a wittenbergi földeden azonban nem esik s a vetések a nagy szárazságban kiégnek. Olyan az *eső - mondám -*, mint a mi prédikálásunk: a pusztaságban esik, ahol nem nevel gyümölcsöt.

Isten igéjének a hirdetőit üldözik vagy a zsarnokok, vagy a hálátlan „barátok”. Ahol az uralkodó nem istenfelő ember, ott többet szenvednek az igehirdetők hallgatóiktól, mint ellenségeiktől. A nürnbergiekénél nem tudnám keresztülvinni, hogy lelkészeiket sajátjukból tartásák el. De a wittenbergiek sem áldoznak többet az evangéliumért egy egész esztendőre, mint négy krajcárt. Ugyanis ennyi adót fizet egy-egy ember. - Ha magam nem tapasztaltam volna, nem tudnám elképzelni, hogy az ördögnek ilyen nagy hatalma van a világban. Rettentő durva tévedései voltak a pápaságnak. Akkor még nem ragyogott az evangélium fénye. Most szégyenkezünk, ha elgondoljuk, mi mindent imádtunk, amiket ereklyeként mutogattak, pl. szent József nadrágját, szent Ferenc alsónadrágját stb. Ezeket itt Wittenbergben mutogatták. Ellenben alig akadt olyan lelkész, aki a lélek legkisebb baján is segíteni tudott volna jó tanácsaival. Sőt a terhes és szoptató anyáknak szigorú böjtöt rendeltek el s ez alól nem volt felmentés.

Szemérmetlenül dicsekedtek még azzal is, hogy szent Mihály főangyal *szárnyából* van tolluk. A mainzi püspök pedig azzal büszkélkedik, hogy neki van egy kis lángocskája annak a csipkebokornak a tűzéből, mely Mózes előtt lángolt. Spanyolországban Compostellában mutogatják azt a zászlót, mely Krisztus kezében volt amikor a poklokra alászállott. Mutogatnak még töviskoronát, szegeket a keresztből, sőt Máriától való tejet is.

A római út

Az ágostonos kolostorok belső békéjét kellemetlen vitás ügy zavarta. A kolostorok egy részében a lehető legteljesebb rendi szigorúság szerint éltek. Ilyen volt az erfurti is. Más kolostorok viszont valamelyes szabadságot is engedtek a szerzeteseknek. A rend vezetősége arra törekedett, hogy a szigorúságot meghonosítsa a laza rendházakban is. Közös vezetés alatt akarta egyesíteni valamennyit és a barátok kölcsönös áthelyezése révén szándékozott a rend belső megújítását véghezvinni. A maguk igazságára és életszentségére büszke szigorú rendházak azonban nem akartak közösséget vállalni kevésbé tökéletes társaikkal. A tartományi főnök, Staupitz János viszont kész volt arra is, hogy erőszakkal vigye keresztül szándékát. Erre a szigorú fegyelmű rendházak éltek azzal a jogukkal, hogy igazságtétel végett Rómában a pápai udvarhoz fordulhatnak. Az ügy elintézésével egy Rómát jól ismerő, tapasztalt szerzetest bíztak meg s útitársául a 27 esztendőes Luther Mártont jelölték ki.

Részlet a római Callixtus katakombából

Luther nem is sejtette, hogy miért fontos számára a római út. Mélységes áhítattal, mint valami „eszét vesztett szent” járta be a zarándokhelyeket. Szomorúan tapasztalta, mily tudatlanok, világiasak és erkölcstelenek a papok. Azonban a sok „búcsú” és „kegyelem” egyelőre még háttérbe szorították benne a Rómában látott elszomorító jelenségek képét. Csak később, amikor lelki látása egészen világos lett és Isten igéjének fényébe kerültek római élményei is, akkor mondta el bíráló véleményét. 1510 utolsó napjait és 1511. január hónapját töltötte Rómában. Ő lelki kérdéseinek megoldását várta útjától, de hiába. Egyházához való ragaszkodása mégsem csökkent, annyira el volt telve a pápaság dogmaival és azzal a bizonyossággal, hogy szerzetessége révén mégiscsak kiérdemeli az üdvösséget.

A római út a kolostorok közötti viszályban nem hozott javulást, mert a rend római főnöke is a reformot akarta. Amikor ezt Luther látta, arra hivatkozva, hogy a további ellenállás árt az egyháznak és ellenkezik az engedelmesség szerzetesi fogadalmával, a kolostorok egységes vezetés alá helyezése mellett foglalt állást. Osztozott véleményében egyik társa, Láng János. Ezért nem volt maradásuk az erfurti barátok között. Erre a rend tartományi főnöke, Staupitz János, mindkettejüket elhelyezte. Így került Luther ismét Wittenbergbe 1511 nyarán.

* * *

1510-ben voltam Rómában, Staupitz-cal kapcsolatos vitás ügyben utaztam oda. Isten csodálatos végzése volt, hogy Rómába mentem. Csak négy hétig voltam ott, de megláttam ezalatt mindazt a babonát és hűtlenséget, ami csak lehetséges. Tizennégy napig jártam-keltem és nagy veszélyek között néztem meg a várost. A régi Rómát, ahol a legjobb és legszebb épületek voltak, a gótok lerombolták és a földdel tették egyenlővé. A Capitolium hegyen van a minoriták kolostora. A Tarpeius nevű hegy magasabb, mint az Aventinus, a Capitolium, vagy a Quirináli hegy. A Colosseumot kör alakúra építették, 15 fokozat magassággal s e fokozatok körös-körül egymás fölé emelkednek úgy, hogy rétegesen helyezkedhetett el és nézhetett mintegy 200 000 ember. Még állanak a falak és megvan az alapzat. Ezután következik a szent Callixtus katakomba, ahol néhány ezer vértanú van eltemetve.

Rómában nem tudják, hogy Péter és Pál apostolt hová temették, *koponyájukat mégis mutogatják*.

Mivel az Úr, a mi Istenünk sodort bele engem ebbe a rút perpatvarba, hogy a pápa ellen írjak, százezer forintért sem adnám, hogy Rómát láttam. Enélkül folyton aggódnom kellene, hogy a pápa ellen erőszakosan és jogtalanul lépek fel.

Abban az időben volt Rómában egy mezítlábas barát, Lajos úr, egy Egyed nevű ágostonrendi, valamint más két prédikáló szerzetes, akik szidták és kifogásolták a pápaság tévelygéseit. A legközelebbi reggelen azonban holtan találták őket, nyelvük pedig ki volt vágva.

A régi Róma nyomait alig lehet felismerni. Látja az ember a színházat, Diocletianus thermáit, melegfürdőit, amelyhez 25 német mérföldnyi vezeték tartozott. Ez egészen Nápolytól jött egy gyönyörű pompával épített házba. Itt volt a világ kincse és gazdagsága; ezért hozzá is láttak és vágyaik szerint éltek.

A szent Péter székesegyház építése több mint 130 évig tartott. Nagy pénzösszeget fordítottak rá.

A pápa ugyanis megparancsolta az angyaloknak, hogy azoknak a lelkét, akik Róma felé útközben meghalnak, még abban az órában vigyék a mennybe. Ezért írt Húsz János a pápa ellen, mert neki nincs arra hatalma, hogy az angyaloknak parancsoljon.

Amikor Rómát távolról megpillantottam, földre borultam, kezeimet felemeltem, és így szóltam: „Üdvözlégy szent Róma, valóban szent, a vértanúktól és az ő vérüktől, mely itt ömlött ki.”

Ilyen érzésekkel jártam Rómában. Ilyen „eszét vesztett szent” voltam. Végigzarándokoltam valamennyi templomot és katakombát s elhittem mindazt, amit ott összehazudoztak. *A Rómában mondott misékről azt állították, hogy minden egyessel a pap kiszabadíthat egy lelket a „tisztítótűzből”.* Én is tartottam Rómában sok misét és szinte sajnáltam, hogy édesapám és édesanyám még élnek, mert inkább szerettem volna őket miséimmal, egyéb jócselekedeteimmal és imádságaimmal a tisztítótűzből kiszabadítani. Rómában az a közmondás járja, hogy „boldog az az anya, akinek fia szombati napon a szent János templomban (római zarándokhely) misét mond”. Mennyire szerettem volna én akkor édesanyámat üdvözíteni! De igen sok pap tolongott és nem jutottam hozzá. Helyette megettem egy sózott halat.

Rómában 1511-ben dr. Staupitz hallott egy mezítlábas szerzetesről, aki azt álmodta, hogy X. Leó pápa idejében egy remete meg fogja támadni a pápaságot. Ezt mi akkor még nem tudtuk megérteni. Akkor még igazán nem gondoltam arra, hogy én leszek az a remete. Az ágostonrendi barátokat ugyanis remetéknek is nevezik. Rómában kitűnő és kemény kormányzat van. A kapitány és a bíró minden éjjel keresztül lovagol a városon 300 szolgálával és erős őrséget tart. Akit az utcán ér, annak meg kell állnia. Ha fegyver van nála, vagy felakasztják, vagy megfojtják és a Tiberisbe dobják. Mégis feslett az élet és gyilkolnak.

Róma, ahogy ma áll és látható, a régi épületekhez képest olyan, mint valami hulla. Mert ahol ma házak állanak, ott voltak egykor a tetők. Ilyen vastag réteg az omladék. A Tiberisnél is látható, hogy a réteg vastagsága két katonai dárda hosszúságának felel meg.

Most nagy a pompa. A pápa szép, feldíszített ménlovakkal tart diadalünnepet, amelyek előtte vonulnak, ő maga pedig a Szentséget (igen a kenyeret!) egy szép fehér ménlovon viszi.

II. Gyula pápa egyszer elhatározta, hogy a Ferenc-rendet megreformálja. Erre azok 80 000 dukát aranyat hoztak s azt neki ajándékozták. *Mégpedig azért, hogy ezzel rábíráják a tervezett reform elejtésére. Az aranypénzen fegyveres katona képe volt.* Mikor ezt a pápa meglátta, állítólag így szólt: „Ki tudna ilyen sok fegyveres ellen harcolni?”

Római utam legfőbb célja az volt, hogy teljes, ifjúságomra is kiterjedő gyónást végezzek, hogy istenfélő legyek. Ilyen gyónást Erfurtban már kétszer is tartottam. Rómában azonban teljesen tanulatlan emberekhez kerültem. Uram Isten, mit érhetnek a lelki dolgokhoz a bíbornokok, akik oly sok politikai munkával és megbízatással vannak túlterhelve! Elég fáradság van velünk, akik mindennap tanulunk és óránként gyakoroljuk magunkat! Nem sokáig voltam ugyan Rómában, de sok misét tartottam és sokat láttam tartani, úgyhogy borzadok, ha csak rá is gondolok. Itt hallottam más durva élcelődés közben egyeseket nevetni és dicsekedni azzal, hogy a mise közben a kenyér és bor fölött ezt mondják: „Panis es et panis manebis” (kenyér vagy, és kenyér is maradsz) és így mutatják fel *a szentségtartót a népnek.* Én akkor fiatal és igazán jámbor szerzetes voltam s az ilyen beszéd fájt nekem. Mit is gondolhattam volna? Mi más juthatott volna eszembe, mint ilyen gondolatok: Itt Rómában szabadon és nyíltan így beszélnek az asztalnál? Ha a pápa, a bíbornokok és a pápai udvar papjai mindnyájan így tartják a misét, hogy becsaptak engem, aki tőlük annyi misét hallgattam! Emellett erősen undorodtam attól is, hogy ők olyan gyorsan el tudták végezni a misét, mintha szemfényvesztő játékot üznének. Ugyanis amíg én az evangéliumhoz, *a mise 41 része közül a tizedikhez* értem, a mellettem lévő pap már elvégzett egy misét és átkiáltott hozzám: „Tovább, tovább, siess, eredj már onnan!” Bennünket egyszerűen kigúnyoltak, akik istenfélő szerzetesek voltunk, a keresztyén embert pedig bolondnak tartották. Tudom, hogy ők hat, vagy hét misét is elvégeztek, míg én egyet. Ők pénzt fogadtak el érte, én azonban semmit se. Olaszországban semmi sem szégyen, csak a szegénység. A gyilkosságot és a rablást is büntetik ugyan még egy kissé, mert meg kell tenniök. Egyébként azonban nincs bűn előttük, ami igazán súlyos volna.

Nem adnám ezer forintért sem, hogy Rómát láttam, mert nem tudtam volna ezeket elhinni, ha más mondta volna és magam is nem láttam volna. Róma egykor a legszentebb város volt s most a legromlottabb. Mi is úgy vagyunk, mint a próféták, akik hasonlóan panaszkodnak: „Paráznává lett a hív város.” (Esaiás 1, 21.) Mert ami a legjobb, abból válik, *ha megromlik*, a legrosszabb. A világ mindig hű marad önmagához: hitszegő, sátán országa, Krisztus ellensége.

Borzasztó bálványozás folyik ott; ha valaki misét akar tartani, odafutnak a népek nagy tömegben s ha valaki egy félórával tovább húzza, kap egy egész marék aprópénzt. Az áldozati misénél pedig akkora a tolongás, hogy ugyanannál az oltárnál egyidőben két pap áll egymással szemben és úgy tartják a misét. Már nagyon otthon vannak a mesterségükben; egészen rövid idő alatt összecsapnak egy misét. Ha ezek lejönnek, más kettő megy fel és misézik. Ezért szeretném, ha minden leendő lelkész előzőleg Rómában lett volna és látta volna, mi történik ott.

Olaszország igen termékeny, jó és szép ország. Különösen Lombardia völgye, mely mintegy 20 német mérföld széles. Közepén folyik a Pó; igen szép folyó, olyan széles, mint Wittenbergtől Brate-ig; két oldalán emelkednek az Alpok és az Apenninek.

Az olaszok jobban félnek szent Antaltól és Sebestyéntől, mint az Úr Krisztustól, aki szeretetteljes és jóságos. Ha valaki azt akarja, hogy háza biztonságban legyen, ráfesti a tüzes dárdát tartó szent Antalt.

Lombardiában, Pádua mellett a Benedek-rendnek igen gazdag kolostora van. Ennek évenként 36 000 dukát arany a jövedelme. Itt olyan vígság és dőzsölés folyik, hogy 12 000 dukátot a vendégeskedésre költenek, 12 000-et az épületekre, a harmadik részt pedig a konventre és a testvérekre. Voltam ebben a kolostorban s itt becsületesen megvendégelték és elláttak. Isten tisztelete azonban nem az a gazdagság, melyről ez a közmondás szól: Mater religio peperit divitas, postea filia devoravit matrem. A vallás, mint anya, gazdagságot szült; azután a leány elnyelte az anyját.

Olaszországban a kórházakat igen jól ellátják. Az épületek szépek, az étel, ital jó, szorgalmas szolgálók és tanult orvosok vannak. Az ágyak és a ruházat ragyogó tiszta. A szobákat szépen kifestetik. Ha beteget hoznak be, levetik ruháit egy jegyző jelenlétében, aki hűségesen feljegyzi és beírja azokat. A ruhákat jól megőrzik. Ezután fehér zubbonyt adnak a betegre és szépen megvetett tiszta ágyba fektetik. Csakhamar hoznak két orvost, majd jönnek a szolgálók, ételt, italt szolgálnak fel tiszta üvegben és edényben. Egy ujjal sem érnek hozzá, tálcán hozzák. Tiszteletre méltó matrónák és asszonyok is jönnek elfödött arccal, pár napig szolgálnak a szegényeknek ismeretlenül, úgyhogy az ember nem tudja róluk, kicsodák. Ezután ismét hazatérnek. Firenzében láttam, hogy a kórházakat ilyen szorgalmasan gondozzák. Ugyanígy viselik gondját a lelenházaknak is, melyekben a gyermekeket igen jól táplálják, nevelik, oktatják és tanítják. Mindnyájukat egyforma és egyszínű ruhákba öltöztetik s nagy gonddal ügyelnek rájuk.

A teológia doktora

Az ágostonos rend németországi tartományi főnöke, dr. Staupitz János, a wittenbergi kolostorban élt. Ide kötötte őt az egyetem, melynek bibliai teológiai tanszékét töltötte be. Mint rendfőnök, 1511 szeptemberében parancsot adott Luthernek, hogy készüljön a teológiai doktorátusra. „Neked doktorrá és prédikátorra kell lenned s akkor majd valami nagyon komoly munkát kapsz.” Luther tizenöt pontban fejtette ki, miért nem lehet ő doktorrá. Minden szabadkozása hiábavaló volt, hiszen rendi feljebbvalói iránt engedelmességet fogadott. Készülnie kellett tehát a doktorátusra és meg kellett kezdenie a prédikálást a kolostor ebédlőjében, a szerzetesek előtt.

A doktorrá avatás költségei ötven forintot tettek ki. Dr. Staupitz ezt a választófejedelemtől, Bölcs Frigyesztől kérte. Sikerült is megkapnia, miután megígérte a fejedelemnek, hogy Luther a bibliai teológiai tanszék munkáját el fogja látni. Staupitznak ugyanis annyi elfoglaltságot adott a szerzetesrend igazgatása, hogy olykor-olykor hosszú időn át nem tudta megtartani egyetemi előadásait. Hogy lelkiismeretén könnyítsen, utódot keresett az egyetemi katedrara s Lutherben találta meg azt. Luther pedig megbízatásának megfelelően prédikálgatott szerzetársai előtt és szorgalmasan készült a doktori vizsgára. Doktorrá avatása 1512. október 19-én történt. Három nap múlva felvették az egyetem tanári karának tagjai közé és október 25-én reggel, mint a szentírástudományi tanszék egyetemi tanára, megkezdte előadásait. Később azt mondta életének erről az időszakáról, hogy bár doktor volt, akkor még nem ismerte az igazi lelki világosságot.

* * *

Staupitz áthelyezett Wittenbergbe 1511 nyarán. Itt egészen beleestem a skolasztikus tudományba. S mikor a Bibliával kapcsolatosan behatóan megvitattuk a dolgokat, már annyira előrejutottunk, hogy a végső okokat kerestük. A jelenlévők azt mondták, hogy ezeket előre el kell fogadnunk, a tudósok erre az eredményre jutottak s nem szabad velük szembehelyezkedni. Én azonban erősködtem: próbáljuk meg, ne fogadjuk el őket előre! Ezután óvatosan visszavonultam a skolasztikusoktól, egyedül, magamban akartam tanulni s imádkozni. Tanulmányoztam a szentírásmagyarázó tudósokat és leginkább a zsoltárokból leltem kedvemet. Átnéztem a szaktekintélyek műveit, hogy bizonyítékokat fedezzek fel. De amint az írásmagyarázatokat átkutattam, azt láttam, hogy mindegyik ellentmond önmagának. Mégsem mertem megtámadni a tudósok véleményét. Staupitz azonban újra előhívott és megbízott azzal, hogy előadásokat tartsak és prédikáljak. Elrendelte továbbá, hogy minden előadás az asztalnál történjék és a Szentírást *a szerzetben* mindenütt olvassák. Én előadásaimban és prédikációimban is megmaradtam a Szentírást alapján. Ezért aztán két esztendő múlva itt eretnek hírébe keveredtem.

A kolostorban volt elég étel és ital, de szívünk és lelkiismeretünk kínokban vergődött. Pedig a lélek szenvedése a legsúlyosabb. Sokszor megijedtem Jézus nevének hallatára és ha a keresztre pillantottam, úgy éreztem, mintha villám sújtott volna.

A kolostorban nem törődtem sem asszonnyal, sem vagyonnal, hanem amiatt remegtem és vergődött a lelkem, hogy miképp lesz hozzám kegyelmes az Isten. Igen nehéz dolog az embernek hinnie, hogy Isten kegyelmes hozzá. Az emberi szív ezt fel nem foghatja. Hogy is történt ez velem? Fiatal koromban Eislebenben az úrnapi körmenet alkalmával, amelyben én is papi ruhába öltözve vettem részt, a szentség előtt, amelyet dr. Staupitz vitt, annyira megijedtem, hogy verejtékezni kezdtem, és csak arra gondoltam, hogy meghalok a nagy ijedség-

től. Amint a körmenet véget ért, meggyóntam és elpanaszoltam ügyemet dr. Staupitznak. Ő erre így szólt: „A te gondolataid nem Krisztuséi”. S e szavával komoly vigasztalást nyújtott.

Dr. Staupitz sok jót cselekedett. Különösen kedvelte és támogatta azokat, akik tanulmányokat folytattak.

Staupitz azt akarta, hogy igehirdető legyek. Nagyon féltém a szószéktől. Mégis ebben az irányban kellett előrehaladnom. Rákényszerítettek a prédikálásra. Eleinte az ebédelőben kellett beszélnem a testvérekhez. Mennyire féltém a szószéktől!... Több mint 15 évem volt, melyekkel dr. Staupitz előtt vissza akartam utasítani a megbízatást, épp e körtefa alatt ahol most ülünk. De nem használt semmit. Végül ezt mondtam: „Dr. Staupitz Uram, Ön a halálba kerget engem; nem élek még egy negyed évet sem” - így felelt: „Legyen az Isten nevében! Istenünknek nagy dolgai vannak; odafönt is nagy szüksége van okos emberekre!”

Milyen sokat prédikáltam! Azt hiszem ezer esztendő alatt sem akad olyan ember, akinek a hivatása annyira súlyos terhet jelentene, mint nekem, aki már 30 éven át prédikáltam, sokszor egy nap háromszor, azonkívül mindennap a böjtben. Néha egy napon négy prédikációt is mondtam, úgyhogy azt hiszem, tartottam annyi prédikációt, mint Ambrosius és Augustinus.

Ha prédikálni akarsz, beszélj Istennel ilyenformán: „Édes Istenem, az a szándékom, hogy a Te dicsőségedet hirdessem, Rólad beszéljek, Neked adjak hálát és a Te neved dicsóítsam. Jóllehet én ezt nem tudom olyan jól, amennyire kellene.”

Álmomban sokszor szenvedtem, mert azt éreztem, mintha prédikálnom kellene és nem volna meg a kéziratom.

Krisztus prédikálása igen nehéz és veszélyes tisztség. Ha ezt annak idején tudtam volna, sohasem prédikáltam volna, hanem Mózással együtt (II. Móz. 4, 13.) azt mondtam volna: „Kérlek Uram, csak küldd, akit akarsz.” Senki nem tudott volna rábírní a prédikálásra.

Sokszor tettem magamnak szemrehányást, amikor a szószékről lejöttem: „Pfüj, hogyan prédikáltál?! Ezt ugyan jól megcsináltad, nem ragaszkodtál a kézirathoz.” De ugyanezt a beszédet az emberek igen-igen dicsérték, hogy ilyen szép prédikációt már régen nem mondtam. Amikor a szószékről lejöttem és gondolkoztam, azt találtam, hogy egyáltalán semmit, vagy igen keveset prédikáltam abból, amit leírtam.

Minden lelkésznek meg kell szoknia, hogy világosan és egyszerűen prédikáljon. Gondolnunk kell arra, hogy fiatal, fejletlen értelmű embereknek prédikálnak, a pórnépnek, mely épp oly keveset ért meg, mint a fiatalok. Ilyenek vannak a legtöbben. Olyan legyen a beszéd, hogy ezek is megértsék, vagy legalább valamit felfogjanak belőle és életüket megjobbítsák. Nekem és Melanchthon Fülöpnek nem kell, hogy prédikáljanak, noha mi is tanulhatunk. Nem kell a prédikálásnál a nagy szavakkal vitézkedve dobálózni, pompásan és művésziesen, hogy lássák, milyen tanult az ember és nem szabad a maga dicsőségét keresnie. Nem erre való ez a hely. A hallgatósághoz kell alkalmazkodnia és ez hiányzik általában a lelkészeknél. Úgy prédikálnak, hogy a köznép igen keveset tanul belőle... Egyszerűen prédikálni nagy művészet. Krisztus maga így tett. Ő a földművelésről, a mustármagról beszél és csupa egyszerű, pórias hasonlatot használ. Krisztus a lehető legegyszerűbben beszélt és mégis ő maga volt az ékesszólás. A próféták se túl magasak, mégis sokkal nehezebbek. A leghelyesebb és legszebb ékesszólás az egyszerű beszéd.

Így hát Wittenbergben igehirdető lettem. Kevéssel ezután Staupitz, a rendfőnököm egy napon elgondolkodva ült az alatt a körtefa alatt, mely ma is az udvaromon áll.⁹

⁹ A kolostor épületét később a fejedelem Luthernek adta lakásul.

Egyszer csak így szólt hozzám: „Magister Úr, Önnek le kellene tennie a doktorátust; így tud majd alkotni.” Amint vonakodtam, így szólt Staupitz: „Ugyan kedvesem, ne légy okosabb, mint az egész konvent és az atyák.” Erre én: „Bizonyos, hogy nem fogok sokáig élni, minek hát ilyen nagy költségeket csinálni?” Staupitz ezt válaszolta: „Mindegy. A mi Urunk Istenünknek most sok dolga van a mennyben, ha meghalsz a tanácsába kerülsz, neki pedig néhány doktorra is szüksége van!” Így utasított vissza tréfával. Nem sokkal ezután Lipszébe utaztam, hogy a fejedelmi kincstártól az avatási költséget átvegyem.

28-ik életévemben (1512. október 19-én) avattak doktorrá. Amikor doktor lettem, még nem ismertem az evangéliumot. E szavak: „igaz” és „Isten igazsága”, mint mennydörgés hatottak lelkiismeretemre. Amikor hallottam, megijedtem és azt gondoltam: „Ha Isten igaz, akkor meg fog büntetni.”

Az igaz ember hitből él

Mit cselekedjem, hogy az örök életet elnyerhessem? (Márk 10, 17.) Ezzel az örök emberi kérdéssel lépte át Luther a kolostor küszöbét és ez égette lelkét még hosszú esztendőkön át. A kolostori életben mindennaposak voltak a lelki vívódások s éppen ezért a tapasztalatok időnként folyamán minden bajra megmutatták a hatásos lelki gyógyszert. Az a hely pedig, ahol a szerzetes lelki orvosságát megkaphatta, a gyóntatószék volt. A bűneivel bajlódó lelket arra tanították, hogy a gyónásban megszabadul minden bűnétől. Luthernek azonban ez az orvosság nem használt. Ő kendőzés nélkül, teljes őszinteséggel vizsgálta életét s azt tapasztalta, hogy gyónásai nem változtatnak rajta semmit. Világosan látta mennyi nyugtalanság, vágy, önfejlés, gonosz hajlam és szeretetlenség él a lélek mélyén a gyónás után is. A gyónás így csak fokozta belső nyomorúságát. Abból, hogy büntudata továbbra is megmaradt, nem az egyházi tanítás helytelenségére következtetett, hanem arra, hogy ő nagy bűnös lehet és nem gyónt helyesen.

Kísérletet tett a lélek megnyugtatóására szolgáló egyéb kolostori eszközökkel is. Napokig böjtölt, korbácsolta magát, éjszakákon át virrasztott, állandóan mormolta az imádságokat és így a könyvekben megírt szentek példája szerint járván, kényszeríteni akarta Istent arra, hogy büntudata alól felszabadítsa őt. De ezzel is úgy járt, mint a gyónással. Erre azzal vádolta magát, hogy nem eléggé szigorú eme gyakorlatok alkalmazásánál. Büntudata azonban fokozott szigorúság mellett sem enyhült.

Legfőbb baja abból a széliében elterjedt egyházi tanításból eredt, hogy az embernek van ereje minden jóra, amit csak akar, és saját jócselekedeteivel megszerezheti magának - mintegy jogszerűen - az örök üdvösséget. S ha a kegyelemről olvastak, imádkoztak, vagy beszéltek, úgy értelmezték, hogy azt is ki kell érdemelni jócselekedetekkel. Ez irányban szerzett tapasztalatai megint csak a kétségbeesés felé vitték. Ő ugyanis mindent megtett, amit csak tudott, mégsem érezte lelkében Isten kegyelmét.

Ha nyitott szemmel olvasta volna a Szentírást, megtalálta volna a helyes utat. A pápás egyház tanításai azonban elzárták előle Isten igéjének világos értelmét. Istenben továbbra is a kérlelhetetlen igazsággal ítélkező bírót látta, nem pedig a tékozló fiák szerető Atyját, aki a Legdrágábbat odaadta értünk. Bár az igék értelmének mélységeibe nem tudott egészen behatolni, mégis határozottan érezte, hogy a Szentírásban maga az Isten szól hozzá. Ezért ragaszkodott mind erősebben a Szentíráshoz. Kétségbeesett keresésében a lelki életnek más útjait is kipróbálta. Tanulmányozta az ő korában híres misztikusok: Dionysius Areopagita, Bonaventura, Bernát stb. könyveit. Ezeknek a tanítása szerint, ha komolyan elmerül az ember az istenség szemléletében, megszabadulhat a világ bilincseitől és kimondhatatlan boldogságban lelkileg egyesülhet bizonyos időre az Istennel. Szerintük ez csalhatatlan jele annak is, hogy Isten az ember iránt kegyelmes. - Hiába volt ez a kísérlet is. Így sem sikerült lecsendesítenie büntudatát, átéreznie Isten kegyelmét és megbizonyosodnia üdvösségre jutása felől. Ennek okát ismét nem a misztika hibáiban kereste. Megint csak önmagát vádolta, aki értelmetlenül arra, hogy Istennel kapcsolatba kerüljön. Bűnösségének és elvetettségének érzésében ismét súlyosbította az önkorbácsolást, a böjtöt és a többi önként vállalt szenvedéseit.

Feljebbvalói, gyóntatói és szerzetestársai igyekeztek vigasztalást nyújtani, de eredménytelenül. Ők egyszerűen nem értették Luther csillapíthatatlan lelki szenvedéseit. Még pedig azért nem, mert Luther lelkileg egészen más ember volt, mint kortársai. Igazságszerető lelkével ő nem tudta elhítenni a valótlan. Isten parancsolatait teljes szigorúsággal fogta fel s ezért a középkor lelki kuruzslása nála csak rossz hatást váltott ki. Lelkében egyre erősödött ez a kérdés: Miképpen nyerhetem el bűneim bocsánatát és hogyan bizonyosodhatom meg Isten

kegyelme fölül? A régi elméleti megnyugtatók helyességében nem kételkedett ugyan, gyakorlatilag azonban keservesen érezte hatástalanságukat.

Római útja után minden erejét és figyelmét lekötötte az a kérdés, hogy vajon ő az üdvösségre kiválasztottak közé tartozik-e, avagy már eleve kárhozatra rendeltetett? Augustinus iratainak tanulmányozása vetette föl előtte az eleveelrendelés kérdését és fokozta a legvégsőkéig kétségbeesését. Ennek a tanításnak fényében Isten, mint érthetetlen zsarnok jelent meg előtte, akinek kénye-kedvétől függ teljesen az ember örök élete, és akinek eleve elhatározásán senki változtatni nem tud. Az ilyen kegyetlen Isten fölötti kétségbeesését fokozta az a bizonytalanság, hogy senki önmagáról meg nem állapíthatja, mire rendeltetett, üdvösségre-e, avagy kárhozatra. Ezekkel a gondolatokkal folytatott harcaiban valósággal haragudott erre a kényúr-Istenre, akinek minden jócselekedet és kegyes élet ellenére is joga van elkárhozatni bűnei miatt mindenkit, őt is. Ez a harag viszont annak a bizonyossága volt előtte, hogy ő is a kárhozatra rendelték közé tartozik. Ezen az úton eljutott a kétségbeesés szakadékaig. Olyan lelki kínokat élt át, amelyeket emberi kifejezésekkel elmondani lehetetlenség.

Ilyen lelkiállapotban került Luther Staupitz János keze alá. Staupitz szerint az ember a jót csupán saját erejéből nem tudja sem akarni, sem megvalósítani. Erre csak akkor képes, ha az üdvösségre kiválasztottakhoz tartozik és ha a szentségek állandó használata révén isteni kegyelem árad az emberbe. E kegyelem elnyerésének határozott ismertető jelei nincsenek ugyan, de a szentségekkel való gyakori élés által le lehet győzni az eleveelrendelés miatt való aggodást. Staupitz, aki a Lutheréhez hasonló küzdelmeket sohasem élt át, nem értette meg fiatal társát. Szerinte a vallás legfőbb kérdése nem az, hogy miképpen érdemeljük ki jócselekedeteinkkel az üdvösséget, hanem az, hogy miképp jut el az ember igaz szeretetre Isten iránt. Ehhez pedig az út szerinte nem a tanulás, nem is a Biblia olvasása, hanem Jézus életének és szenvedésének elmerülő szemlélése. Ezen az úton az Isten aképp mutatja meg az üdvösségre kiválasztottak iránt kegyelmét, hogy szívükbe viszi Krisztust. S ez nem emberi mű, nem érdemnek a jutalma, hanem tisztára kegyelem. Aki pedig ezt elnyerte, az nem függ az életnek sem külső, sem belső változásaitól; minden körülmények között kizárólag Isten dicsőségét szolgálja.

Luther sokszor gyónt Staupitznak, de mivel nem értette meg, nem is segíthetett rajta. Egyszer az eleveelrendelésről beszélgetvén azt ajánlotta Luthernek, hogy merüljön el Krisztus sebeinek szemléletében, aki azért adatott, hogy a bűnösökért viselje a kínokat. Ezzel ő csupán el akarta téríteni tanítványát az eleveelrendelés kérdéséről anélkül azonban, hogy komoly meggyőződésből utasította volna őt, az értünk szenvedő Krisztushoz. De éppen ez a pillanatnyi enyhítésre szánt szó segítette meg Luthert a legborzalmasabb kísértések legyőzésében. Nagy újság volt ilyen hallani abban az világban, melyben a Krisztus érdemét nem tekintették elegendő elégtételnek az emberiség bűneiért s azt állították, hogy azt az embernek ki kell egészítenie saját érdemeivel, hogy az üdvösségre eljuthasson. Staupitznak ilyesféle nyilatkozatait Luther összehasonlította a Szentírással s így máris eltért a régi egyházi tanítók útjától, megnyitotta a hagyományos dogmák bilincseit s mindinkább rátámaszkodott a Szentírásra.

A Bibliával való foglalkozása közben mindig újból beleütközött az „Isten igazsága” kifejezésbe. Ilyenkor mindig Isten bírói igazságosztására gondolt. Rettegett az „Isten igazságától”, egyenesen gyűlölte azt, hiszen méltatlanságának érzése nem is sugalmazhatott mást. Homályosan érezte, hogy az „Isten igazsága” a Szentírás szerint mást is jelenthet, mint amit ő a skolasztikus teológia tanítómestereitől tanult. Tisztán akart látni. Ezért a római levél 1. részének 16. és 17. verseit olvasta: „Az evangélium Istennek hatalma, minden hívőnek üdvösségére. Mert az Istennek igazsága jelentetik ki abban hitből hitbe, miképpen meg van írva: Az igaz ember pedig hitből él.” Erre még inkább elborzadt amiatt, hogy az Újszövetség is Isten igazságát suhogtatja a bűnökkel megterhelt emberi lélek fölött. Haragudott ismét a

kegyetlen Istenre és Pál apostolra, aki ezeket az igéket leírta. A kolostor toronyszobájában napokon, heteken át vívódott, míg végül rájött az igék helyes jelentésére. Ha az igaz ember hitből él, akkor itt nem lehet szó Isten bírói büntető igazságáról, hanem csak ajándékozó igazságáról, mellyel a bűnös embert könyörületeségből igazzá teszi. Ha Isten igazsága az evangéliumban jelentetik ki, s ha az evangélium Istennek ereje minden hívőnek üdvösségére, akkor ez nem lehet a mi érdemünk, hanem csakis Istennek kegyelmi ajándéka, amelyet úgy kapunk. Nem mi leszünk tehát Isten előtt igazakká saját érdemeinkért, hanem Isten tesz igazakká bennünket kegyelemből. Így érthető meg, hogy az igaz ember hitből él. Isten igazságának ez a világos értelme új élettől töltötte el Luthert. Mintha általa a pokolból a mennyek országába lépett volna be. Újból és újból átnézte a Szentírást és a többi igék is megerősítették felfedezésének helyességét. S ő tudta, hogy ezzel nem valami egészen újat hozott a világba, csupán a régi, tiszta evangéliumot hozta újból napfényre. Így támadt ismét életre a Szentlélek megvilágosító munkája által az ősi keresztyénség hamisítatlan evangéliuma, azaz örömhíre Istennek a Jézus Krisztusban megjelent kegyelméről.

Ettől fogva Luther minden tanítása új felfedezésének fényébe került. Amikor hittudományi doktorátusára gondolt, esküvel fogadott kötelességének tekintette, hogy az ige eredeti értelmét hirdesse. Ha pedig önmagával szemben való kérlelhetetlen szigorúsága miatt kétségei támadtak, volt már számára megnyugvás, hiszen nem emberi találmányt hirdetett, nem saját tanítását közvetítette, hanem magának a kegyelmes Istennek üzenetét.

* * *

Fiatal koromban a Példabeszédek könyvének egyik mondása (27, 23) majdnem halálokat okozta. Szorgalmasan megismerd a te juhaid külsejét, gondolj a nyájakra.” Ez azt jelenti, hogy a pásztornak meg kell ismernie és értenie juhait. Ezt az igét a következőképpen fogtam fel: Lelkipásztorom és rendfőnököm előtt fel kell tárnom magam oly világosan, hogy megismerjék, mi mindent vittem véghez teljes életemben. Erre meggyóntam mindazt, amit gyermekkoromtól fogva cselekedtem, úgyhogy kolostori előljáróm ezért még meg is fedett.

A pápa hívei a fülbegyónásnál csupán csak a külső cselekedetet vették figyelembe. Olyan gyónási láz volt, hogy az ember soha se telt el a gyónással. Ha valakinek utólag eszébe jutott egy bűn, visszasieltett miatta a gyóntatóhoz, úgyhogy egy pap nekem ezt mondta: „Isten megparancsolta, hogy bízzunk az ő irgalmasságában. Eredj hát el békességgel.” Dr. Schurff Jeromos *a jogtudományok egyetemi tanára* pedig annyira gyötrődött, hogy a szentség felvétele előtt háromszor, négyszer visszament a gyóntatópaphoz, sőt még az oltárnál az ostyakiosztáskor is a fülébe súgott egy-egy kételyt. S ha mi a gyóntatókat kifárasztottuk, ők viszont elcsüggesztettek bennünket feltételekhez kötött feloldozásaikkal: „Feloldozlak téged a mi Urunk Jézus Krisztus érdeme által szívbéli bűnbánatodért, bűnvallomásodért, cselekedeteiddel való elégtételedért és a szentek közbenjárásáért stb.” Ezek a feltételek lelki bajokat idéznek elő. Mi pedig mindezt Istentől való félelmünkben cselekedtük azért, hogy megigazoljunk, roskadozván a számtalan emberi rendelkezés alatt.

Szent és jámbor szerzetes akartam lenni s nagy áhítattal készültem mind a miséhez, mind az imádkozáshoz. Bár a legnagyobb áhítatban voltam, mégis kételkedésekkel mentem az oltárhoz és kételkedésekkel jöttem el onnan. Ha elmondottam is gyónási imádságomat, mégis kételkedtem; ha pedig nem imádkoztam, kétségbe estem. Teljesen eltöltött bennünket az a balhiedelem, hogy nem tudunk imádkozni, se meg nem hallgattatunk, hacsak nem vagyunk egészen tiszták és büntelenek, mint a mennybéli szentek.

Én súlyosabb szenvedéseket állottam ki a szerzetességben virrasztásaimmal, böjtjeimmal stb., mint bárki azok közül, akik ma követnek engem. Szinte eszelősen és betegesen rabja voltam a régi babonának, testem és egészségem nagy kárára. Az éjszakákat átvirrasztottam, böjtöltem, imádkoztam, korbácsoltam és kínoztam testemet, hogy az engedelmisség parancsát betölt-

sem, és tisztaságban éljek. Télen majdnem megfagytam a miséken. Ilyen balgatagon akartuk testünket legyőzni a túlzásba vitt virrasztásokkal és fagyoskodással... Elvakultságomban nem ismertem Isten akaratát, mely szerint testemet gondoznom kellett volna, és nem lett volna szabad az önkínzásba bizakodnom. Mert én halálra gyötörtem volna magam a böjtöléssel, virrasztással és fagyoskodással. A legszigorúbb télen is csupán egy ócska csuha volt rajtam, úgyhogy majd megfagytam. Én, dr. Luther Márton, bizony megöltem volna magamat, ha nem jelent volna meg az evangélium világossága.

Bizonyos, hogy én minden erőm latba vetésével törekedtem arra, hogy saját jócselekedeteim révén nyerjem el az Isten előtti igazságot. Ezért nem ettem, nem ittam s nem aludtam. Másoknak nem volt nyugtalan a lelkiismeretük s nem gyötörték magukat ilyen borzalmasan. Én azonban rettegem a haragvó Isten ítéletének a napjától és a kárhóztától. Azért mindenféle segítséget kerestem, segítségül hívtam Máriát és szent Kristófot. De minél többet fáradoztam, annál inkább bálványimádóvá lettem. Krisztust nem láthattam, mert a skolasztikusok arra tanítottak, hogy bűnbocsánatot és üdvösséget egyedül saját jócselekedeteink révén remélhetünk.

A skolasztikus hittudomány egyértelműleg azt tanítja, hogy az ember pusztán természeti erőivel is kiérdemelheti Isten kegyelmét. Az összes skolasztikusok ezt tanították: Tedd meg mindazt a jót, ami csak téled telik! Occam is, aki okosabb volt valamennyinél és megcáfolt minden más irányzatot, kifejezetten azt írta és tanította, hogy a Szentírásban nem található meg a tanítás, mely szerint a jó cselekvéséhez szükség van a Szentlélekre. Ezeknek az embereknek kiváló tehetségük volt és sok idejük, megöregedtek az egyetemi tanári munkában, de Krisztusból semmit meg nem értettek, mert megvetették a Szentírást. A Bibliát senki sem azért olvasta, hogy elmélyedjen benne, hanem csupán azért, hogy tudományos ismereteket nyerjen belőle, mint valami történeti könyvből.

A misztikusoknak a testté lett Krisztust mellőző, szemlélődő hittudománya is teljesen értéktelen. Ide vonatkozólag olvastam Bonaventurát (1221-1274), aki az emberi léleknek az elmerülő szemlélődés útján Istennel való összekapcsolódását hirdeti. Ez az ember majdnem elvette józan eszemet, mert Istennek az én lelkemmel való egyesülését az értelem és akarat egyesülése által - amelyről ő mesél - érezni akartam. E misztikusok csupa rajongó lelkek. Az igazi elmélyedő hittudomány, amely azonban inkább gyakorlati természetű, ez: Higgy a Krisztusban és teljesítsd kötelességedet. Hasonlóképpen Dionysius misztikus teológiája is merő mese.

Ha az eleveelrendelés tanítása felől gondolkodom, *amely szerint Isten egyeseket eleve a kárhóztatra, másokat az üdvösségre rendelt*, mindent elfelejtek Krisztusról és Istenről és bizony odáig jutok, hogy Isten gonosztevő... Ha az eleveelrendelésről gondolkodunk, elfelejtkezünk Istenről. Elhallgat a „laudate” (dicsérjétek az Urat) és felhangzik a „blasfemate” (káromoljátok)! Az egészséges emberi észnek és a természetes értelemnek az a legnagyobb botránykő, hogy Isten saját önkényes akaratából az embert cserbenhagyja, megátalkodottá teszi, kárhózatba taszítja, mintha örömét lenné a nyomorultul elkárhóztaknak ily nagy bűneiben és örök gyötrelmében. Még hozzá az az Isten tenne így, akinek nagy irgalmát és jóságát stb. mindenütt hirdetik. Igazságtalannak, kegyetlennek, elviselhetetlennek tűnik fel, hogy így gondolkozzék valaki Isten felől. Ezen már sok nagy ember megütközött a hosszú századok folyamán.

S kit ne zaklatna fel? Magam is nem egyszer lelkem legmélyéig felháborodtam, egészen a kétségbeesés szakadékáig jutottam, úgyannyira, hogy azt kívántam, bárcsak sohase teremtettem volna embernek. Ez akkor volt, amikor még nem tudtam, mennyire üdvös ez a kétségbeesés és mily közel van a kegyelemhez.

Ismerek egy embert, aki arról tesz bizonyosságot, hogy sokszor rettenetes kínokat állott ki. Igaz ugyan, hogy egészen rövid ideig, de olyan súlyosan, oly pokoli módon, hogy nyelv azt ki nem mondhatja, toll le nem írhatja, ember el nem képzelheti, ha maga is át nem élte. Ha félórával, avagy csak egy tized órával is tovább kellene azt az embernek elszenvednie, tönkre menne belé, még a csontjai is porrá zúzódának tőle. Ilyenkor iszonyatos haraggal jelenik meg a lélek előtt Isten s vele együtt az egész teremtett világ. Nincs menekvés sehová, nincs vigasztalás sehol, sem kívül, sem belül, minden csak vádol bennünket. Az ember pedig kétségbeesetten jajgat: „Elvettettem szemeid elől.” (Zsolt. 31, 23.) Bátorsága pedig nincs, hogy könyörögjön: „Uram, ne feddj meg engem haragodban.” (Zsolt. 6, 2.) Ebben a pillanatban - s mily borzalmas ez - a lélek nem tudja hinni, hogy valaha is megváltatik. Csak egyet érez: a gyötoremnek még nincs vége. Mert az örökké tart s a lélek nem tudja csupán egy ideig tartó szenvedésnek elgondolni. Ilyenkor nincs más hátra, mint a pusztá kiáltás segítség után, a rettenetes sóhaj, mely nem tudja, hol találhat segítséget. Ilyenkor az emberi lélek a megfeszített Krisztussal együtt megfeszítetik, úgyhogy minden csontját meg lehet számolni. Nincs ilyenkor a lélekben egyetlen kis zug sem, amit be ne töltsene a halálos keserűség, a borzadály, a félelem, a szomorúság - s mindez olyan, mintha az örökkévalóságig tartana.

Küzdemeimben egy ágostonos barát a következővel vigasztalt: Aki az eleveelrendelés felől gondolkodik és emellett nem veszi tekintetbe Krisztust bölcsőjétől kezdve, amint szemünk elé lép, az olyan embernek hamarosan és kikerülhetetlenül kétségbe kell esnie. Staupitz sokszor tanácsolta ezt: „Ha az eleveelrendelésről van kedved vitatkozni - monda -, ezt Krisztus sebeinél kezd el s azonnal megszűnik minden vita az eleveelrendelés felől.”

Isten nekünk Urunk. Ha ő elhív, hirdetniünk kell az evangéliumot. Aki másként cselekedne, hogyan viselné el Isten haragját? Ugyanis a tiszteletlenség és hálátlanság már elérte a legmagasabb fokot. Staupitz ezt mondotta: „Arra a férfúra kell feltekintenünk, akit Krisztusnak hívnak.” Staupitz ezzel már kezdte hirdetni az evangéliumot. *Hálás is vagyok érte. 1523-ban megírtam neki:* „Ha kiestem is kegyeiből s ha nem is tetszem neked többé, mégsem illik hozzám, hogy hálátlantul megfélekedezzem rólad, hiszen a sötétségből az evangélium világossága általad ragyogott fel szívemben első ízben.” Teológiámat nem egy csapásra tanultam meg, hanem lassankint mind mélyebbre és mélyebbre kellett hatolnom. A pápa és hittudósai miatt való lelki vívódásaim juttattak idáig, hiszen gyakorlás nélkül semmit sem tanul meg az ember.

Eleinte valahányszor olvastam és énekeltem ezt a zsoltárigét: Igazságoddal szabadíts meg engem (Zs. 31, 2), mindannyiszor megrémültem. Ellensége voltam az ilyen ígéknek: Isten igazsága, Isten ítélete, Isten munkája. Mert én csak azt tudtam, hogy Isten igazsága az ő szigorú ítéletét jelenti. És most éppen ő szabadítson meg engem a saját szigorú ítéletétől? Így örökre elkárhoztam volna.

Viszont Isten könyörületessége, Isten segítsége, - az ilyen ígék már inkább szerettem. S hála Istennek, amikor megértettem a dolog lényegét és tudtam, hogy Isten igazsága azt az igazságot jelenti, mellyel ő tesz igazzá bennünket a Krisztus Jézusban nekünk ajándékozott igazság által - akkor értettem meg igazán nyelvtanilag is és ekkor lett kedvessé előttem az idézett zsoltárigé.

Isten igazsága - ez az ige régebben úgy hatott szívemre, mint valami mennydörgés. Mert ha a pápa uralma alatt ezt olvastam: Igazságoddal szabadíts meg engem (Zsolt. 31, 2), továbbá: A te igazságodban (Zsolt. 86, 11), azonnal arra gondoltam, hogy ez az igazság az isteni harag büntető bosszúja. Pál apostolnak szívből ellensége voltam, amikor ezt olvastam: Istennek igazsága jelentetik ki az evangéliumban (Róm. 1, 16-17).

Később természetesen, amikor azt olvastam, hogy az igaz ember hitből él (Róm. 1, 17) és emellett még Augustinus iratait is átnéztem, egyszerre megörvendeztem. Amikor felismertem, hogy Isten igazsága nem más, mint a könyörületeség, mellyel minket igazaknak számít, ebben kaptam meg a segítséget.

„Igaz” és „Isten igazsága” ezek az igék villámcsapásként hatottak lelkiismeretemre. Megborzadtam, amikor hallottam őket. Ha Isten igazságos, akkor büntetnie kell. De amint egyszer ebben a toronyszobácskában tépelődtem ezek fölött az igék fölött: „Az igaz ember hitből él” (Róm. 1, 17) és „Isten igazsága”, Isten kegyelméből ezt gondoltam: Ha nekünk, mint igazaknak, hitből kell élnünk, és ha Isten igazsága minden hívőnek üdvösségére van, akkor az nem lehet a mi érdemünk, hanem csak Isten irgalmassága. Mert Isten igazsága az az igazság, mellyel minket Krisztus által igazzá tesz és megvált. Így ezeket az igéket megszerettem. A Szentírás értelmét ebben a toronyban tette világossá előttem a Szentlélek.

Hosszú időn át tévelyegtem és nem tudtam, hol is vagyok. Tudtam ugyan valamit, és mégsem tudtam, mi is az, míg bele nem ütköztem a római levél 1. részének 17. versébe: „Az igaz ember hitből él.” Ez segített rajtam. Itt láttam meg, milyen igazságról szól Pál apostol. Előzőleg ez áll az igében: „Igazság”. Erre összevettem az ige elvont tartalmát (igazság) és valóságos tárgyát (az igaz ember) s bizonyosságra jutottam ügyem felől. Kezdtem különbséget tenni a törvény igazsága és az evangélium igazsága között. Előzőleg semmi más nem hiányzott nekem, csak az, hogy különbséget tegyek a törvény és az evangélium között. Mindent egynek vettem és azon a véleményen voltam, hogy Krisztus és Mózes között azon a korszakon, melyben éltek és tökéletességük fokán kívül nincs különbség. Amikor azonban az igazi különbségre rájöttem, hogy ti. más a törvény és más az evangélium, akkor átküzdöttem magam a nehézségeken.

Valami egészen különös égő vágyakozás fogott el, hogy Pál apostol római levelét megértssem. Ennek azonban akadálya volt. A világért sem szívem vérének a hidegsége, hanem egy igehely, mégpedig a római levél 1. részének 17. verse: „Isten igazsága jelentetik ki abban”. Ugyanis gyűlöltem ezt az igét: „Isten igazsága”, mivel - az összes egyházi tudósok szokása és szóhasználata szerint - azt tanultam, hogy ezt bölcséletileg kell értelmezni, mint úgynevezett alaki, vagy cselekvőleges (activ) igazságot, mely szerint Isten igaz és megbünteti a bűnösöket s igazság nélkül szükölködőket.

Én pedig az igaz és bűnösöket büntető Istent nem szerettem, sőt ellensége voltam neki. Ugyanis bármennyire kifogástalan volt is mindenkor szerzetesi életem, Isten előtt bűnösnek éreztem magam, lelkiismeretem állandóan háborgott és semmiképpen sem tudtam abban bizakodni, hogy őt az én elégtételeim kiengesztelik. Így én haragudtam Istenre, s ha nem is volt bennem hallgatag káromlás, nagyon erősen zúgolódtam Isten ellen. Ezt mondtam: Hát nem elég, hogy a nyomorult és örökre elkárhozott bűnösöket az eredeti bűn következtében mindenféle baj terheli a tízparancsolatbeli törvény által, - nem, ez az Isten az evangéliummal a régi szenvedésre még új szenvedést halmoz és az evangéliumban is az ő félelmetes igazságát, és haragját tárja fel! Így toporzékoltam, dühös, felzaklatott lélekkel és az idézett íráshelynél kíméletlenül viaskodtam Pállal; emésztő vágy égetett, vajha megtudhatnám, mit is akar itt Pál apostol.

Ez mindaddig tartott, míg végül hosszú napokon és éjszakákon át tépelődvén, Isten kegyelméből az igék belső összefüggésére fordítottam figyelmemet. Éspedig: „Istennek igazsága jelentetik ki abban..., miképpen meg van írva: Az igaz ember pedig hitből él.” Ekkor Isten igazságát úgy kezdtem értelmezni, mint azt az igazságot, melyben az igaz ember Isten ajándékozása folytán él, mégpedig hitből. Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott

(passiv) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten *igazzá* tesz a hit által, amint megíratott: „Az igaz ember hitből él”.

Ekkor úgy éreztem, mintha teljesen újjászülettem volna s mintha tárt kapukon át magába az Édenkertbe léptem volna be. Erre előttem az egész Szentírás más értelmet nyert. Ezután emlékezetből átfutottam az egész Szentírást és egyéb kifejezésekből is összegyűjtöttem az idevágó igéket. Így pl. „Isten munkája”, ti. az a munka, amit Isten véghezvisz bennünk; „Isten ereje”, mellyel ő minket megerősít; „Isten bölcsessége”, mellyel ő minket bölccsékké tesz; „Isten erőssége”, „Isten üdvössége”, „Isten dicsősége”.

Amennyire előzőleg az „Isten igazsága” kifejezést gyűlöltem, annyira nagy lett most az a szeretet, mellyel ezt az én legkedvesebb ígémet magasztaltam. Így Pál apostolnak ez a mondása számomra valóban az Edénkert kapujává lett. Később olvastam Augustinusnak a „Lélek és betű” című könyvét, melyben várakozásom ellenére azt találtam, hogy „Isten igazságát” ő is hasonlóan értelmezi, ti. annak az igazságnak, mellyel Isten ruház fel bennünket, amikor megigazít minket. Ő ugyan ezt nem részletezi és Krisztus igazságának nekünk ajándékozásáról nem mond meg mindent világosan. Augustinus mégis azt akarta, hogy Isten igazságát olyan igazságként tanítsák, amellyel mi igazakká tétetünk.

A szentírástudományok egyetemi tanára

1513-ban kristályosodott ki Luther alapvető reformatori felismerése. Eszerint Isten igéjének helyes értelmezése mellett értéktelenné lesz az ember minden igazsága, bölcsessége, jóra való ereje. Amikor Luther egyetemi tanári tisztségben hozzáfogott a zsoltárok magyarázatához, ott állt mindattól megfosztva, amit a középkor skolasztikus hittudósaitól oly nagy fáradsággal, oly hosszú időn át megtanult. A borzasztó lelki küzdelem után nem maradt meg más számára, mint egyedül a Szentírás. Isten csodálatos kegyelméből azonban a Szentírást most már nem mint új ismeretek könyvét olvasta, hanem mint a személy szerint őhöz beszélő Istennek élő szavát. S ide nem a kolostori szemlélődő bibliaolvasás révén jutott el, hanem a kegyelmes Istenért folytatott életküzdelem útján.

Felfedezését már 1513-15-i zsoltármagyarázatában érvényre juttatta. A római levélnek 1515-i magyarázata pedig egyenesen hadüzenet minden emberi érdem és önigazság ellen, - amire a Luther-korabeli egész egyházi tudományosság egyenesen felépült. Krisztus a mi igazságunk! Isten őt kegyelméből ajándékozta nekünk, kegyelemből szül újjá bennünket, bár mi erre teljes-séggel méltatlanok vagyunk. Ennek a kegyelemnek birtokában oldódik meg Luther előtt az eleveelrendelés kérdése is. Isten kárhozatra rendelő Ítéletének helyét elfoglalja a hívó bizalom a kegyelmes Atya iránt. Teljesen kiszolgáltatja magát az ember néki. Előtte annyira elítéljük önmagunkat, annyira hajlandók vagyunk magunkra venni az Ő akaratát, annyira rábizzuk magunkat az Ő jóságára, hogy készséges szeretettel fogadjuk tőle még a halált és a kárhozattó ítéletet is. Ebben az engedelmségben nyilatkozik meg az Isten iránt való igazi hit és szeretet. De elkárhoztatja-e Isten azt, aki ennyire átadja szívét, lelkét, életét, egész valóját? Akinek élete és akarata így összeolvadt Istenével, azt szereti az Isten és megmenti a kárhozattól, a Krisztus érdeméért.

Isten igéjének újonnan felfedezett, de legősbibb értelme határozta meg ezentúl Luther tanítását. A most következő nyugalmas évek alatt az ige fényében vizsgálta meg a hit és élet alapvető kérdéseit. Éles bíráló szó hangzott fél ajkán az egyház romlott papsága ellen, mert elfelejtették, hogy az egyház az a hely, ahol a kegyelmes Isten üzenete hirdettetik s ehelyett világi javak halmozásán fáradoztak, ha érdekük úgy kívánta, még a hívek vérének ontása árán is.

* * *

Senki sem tud a Szentírás valamely helyéről méltóképpen szólni és senki sem tudja azt méltóképpen hallgatni, ha lelkének indulatai nem egyeznek meg a Szentírással, úgyannyira, hogy belsőleg érti meg azt, amit külsőleg hall és erre a vallomásra kényszerül: Igen, ez igaz! Isten igen nagy kegyelmének és csodálatos kitüntetésének tartom, ha valakinek megadatik, hogy a Szentírás igéit éppen úgy olvassa és hallgatja, mintha csak magától Istentől hallaná őket. Ki ne remegne meg testben-lélemben, ha tudná, hogy ilyen hatalmas felség szól hozzá?

Az élet minden viszonylatában az a helyzet, hogy a gyakorlat jobban képezi az embert, mint a pusztá elméleti tanulás. A Szentírás pusztá olvasása nem vezetett volna engem soha tudományomhoz. Ügyem és ellenségeim áskálódásai vittek bele. Eleinte életemmel és véremmel védelmeztem volna a misét s a szerzetesi intézményt. A gyakorlati élet azonban másra tanított meg. Pál apostol római levelének legfontosabb tárgya és az apostol célja az, hogy minden önigazságunkat és saját bölcsességünket megsemmisítse s azt a bűnt és boldogságot, ami már egyáltalán nem volt meg, ti. amelynek létezését önigazságunkban már egyáltalán nem is hittük, ismét helyreállítsa, megsokasítsa és nagygyá tegye. Ezzel azt akarja velünk beismertetni, hogy bűneink nagyszámúak, hatalmasok s mind a mai napig megvannak. Meg akarja mutatni, hogy ezeknek valóságos elpusztítása végett feltétlenül szükségünk van Krisztusra és az ő igazságára.

Semmi sem lesz bennünk Isten igazságából és ilyen nincs is ott, ahol előzőleg a mi igazságunk teljességgel meg nem bukott és tönkre nem ment. Nem tudunk felállni, ha előzőleg el nem estünk; bizonytalan lábakon állunk... Egyébként Isten igazsága csúfsággá lenne és Krisztus hiába halt volna meg. Ezt tanítja a legmélyebben járó teológus, Pál apostol. A mi mai teológusaink előtt ez elméletileg talán nem, gyakorlatilag azonban teljesen ismeretlen. Ő maga is olyannak akar találtatni a Krisztusban, mint akinek nincsen saját igazsága (Fii. 3, 9). Hasonlóképp a bűnösök között elsőnek vallja magát (I. Tim. 1, 15). Ez nagylelkű és boldogító büszkeség. Mert Isten kegyelme és igazsága annál hatalmasabb bennünk, minél hatalmasabb a bűn (Róm. 5, 20), ti. minél kevesebb igazságot tulajdonítunk saját magunknak; minél inkább elítéljük, kárhozzátjuk és megutáljuk magunkat, annál hatalmasabban áramlik belénk Isten kegyelme.

Bizonyos, hogy saját lelkiismeretünkből nem hallunk egyebet, mint vádoló gondolatokat, mert Isten előtt - hacsak ő maga nem munkálkodik bennünk kegyelmével - a mi cselekedeteink teljesen értéktelenek. Természetesen könnyen megtörténik velünk az, hogy saját magunk előtt tisztára mosakodunk, különösen azért, mert könnyű tetszenünk önmagunknak. De mit használ ez nekünk? Legfeljebb cáfolhatatlanul megmutatja, hogy a törvényt igenis ismerjük. Mert az ilyesféle öntetszelgő gondolatok azt bizonyítják, hogy a jót megcselekedtük, a gonoszt pedig elkerültük. De ezzel még nem tettünk eleget Istennek s a törvényt nem töltöttük be teljesen.

Honnan kapjuk hát azokat a gondolatokat, melyek megigazítanak bennünket? Egyedül Krisztustól és Krisztusban. Mert amikor a Krisztusban hívő embert korholja és vádolja saját szíve, és ellene tanúskodik, mivelhogy gonoszt cselekedett, akkor az ember hamarosan elfordul ettől, Krisztushoz menekül és így szól: Ő tett eleget, ő az igaz, ő az én mentségem, ő halt meg érettem, igazságát ő tette enyémmé, bűnömet ő vette magára. Ha pedig az én bűneimet magára vette, ezek nem terhelnek engem többé, s én szabad vagyok. Továbbá, ha az ő igazságát nekem ajándékozta, akkor én igaz vagyok ugyanazzal az igazsággal, amellyel ő. Az én bűnöm nem tudja őt elnyelni, sőt eltűnik az ő igazságának végtelen mélységében. Mert ő Isten, akit magasztalunk mindörökké.

Irgalmasságában Isten minden embert, hazugot, hamisat, balgát, gyöngét, bűnöst az ő igazságával, igazságosságával, bölcsességével, erejével, tisztaságával valóságosan igazzá, bölccsé, erőssé, tisztává akar tenni. A hazugságtól, hamisságtól, balgaságtól, gyöngeségtől és büntől úgy akarja őket megszabadítani, hogy az ő igazsága, igazságossága, bölcsessége, ereje, tisztasága felragyogjon bennünk és általunk.

Akik Istent igazán szeretik gyermeki szeretettel és szívbeli tiszta vonzódással, azokban ez nem természetből van meg, hanem egyedül a Szentlélek hatása következtében... Az ilyenek önként alkalmazkodnak Isten minden egyes akaratahoz, még ha a poklot és az örök halált mérné is rájuk, ha éppen ezt akarná Isten. Csak teljességgel legyen meg az ő akarata. Ennyire nem keresik saját érdeküket. De amennyire fenntartás nélkül alkalmazkodnak Isten akaratahoz, éppen annyira lehetetlenség, hogy a kárhozzatban maradjanak. Kizárt dolog ugyanis az, hogy Istenen kívül maradjon, aki magát egészen átadja az ő akaratainak. Most már az ember is azt akarja, amit Isten. Így nyeri el Isten jótetszését. Ha pedig megnyerte Isten jótetszését, akkor szereti őt Isten. Ha pedig szereti őt Isten, akkor megmenekült a kárhozzattól. *Így oldódnak meg a léleknek az eleveelrendeléssel kapcsolatos bajai.*

Az egyház fejei most az ekroni istent hívják segítségül (II. Kir. 1, 2) s annyira rábízák magukat a fegyver és a világi hatalom oltalmára, hogy a legerősebb királyokkal és fejedelmekkel merészelnek fegyverre kelni a hadi dicsőségért. Ha valaki a vértanúk korában olyan egyházi eseményekről jövendölt volna, amelyekben ideig való javakért püspökök és lelki atyák oly sok keresztyén vért fognak kiontani, - vajon a vértanúk ezt dicséretre méltónak tartották volna-e?

Elcsodálkozik az ember, milyen átláthatatlanul sötét a mi korunk. A papok, ti. a világi javak felé szélesre tátott torkok manapság semmit sem tartanak oly felháborítóknak, mint ha az egyház kiváltságait, az ő jogait, hatáskörüket és vagyonukat kikezdi valaki. Az ilyen „gonosztevőkre” azonnal rázúdítják a mindenféle átkok áradatát, eretnekeknek nyilvánítják és csodálatos vakmerőséggel Isten, az egyház, Péter és Pál apostolok ellenségeinek kiáltják ki őket. Ezzel szemben a legkisebb mértékben sem igyekeznek arra, hogy legalább ők szeressék Istent, avagy legalább ők ne legyenek gonoszabb ellenségei, mint amilyenek szerintük amazok. A hitet és Isten iránt való engedelmességet ennyire egynek veszik a földi javak megőrzésével, szaporításával és védelmezésével. Lehetsz te gögös, élvezethajhászó, zsugori, veszekedő, dühös, háládatlan és reád vonatkozhatik az az egész bűnjegyzék, melyet az apostol Timotheus-hoz szóló második levelének 3. részében írt meg (2-5. v.), sőt égrekiáltó hibáid lehetnek, mégis, mindezek ellenére a legbuzgóbb „keresztény” lehetsz, ha az egyház jogait és kiváltságait védelmezed. Viszont, ha ezeket nem becsülöd eléggé, nem vagy az egyház hűséges gyermeke és barátja.

Kérve kérlek benneteket, a *bírálatban* senki se utánozzon engem. Én azért mondom meg ezeket, mert a fájdalom kényszerít rá és kötelességemnek engedelmeskedem így. A jelenkorra való alkalmazás rendkívül sokat segít az igék megértésénél. De egyszersmind azért is teszem ezt, mert apostoli megbízatásomnál fogva egyetemi nyilvános tanszéket töltökbe. Kötelességem, hogy megmondjam, milyen helytelenségeket látok, még a feljebbvalóknál is. Már sokszor mondtam és ismét mondom: Doktorátusomat nem adnám a világ minden vagyonáért sem. Mert bizony végül is csüggetegen kétségbe kellett volna esnem a reám nehezedeő nagy és súlyos ügyben, ha azt, mint valami titkon működő, alattomos ember, elhívás és parancs nélkül kezdtem volna el. Így azonban tanúm Isten és az egész világ, hogy ügyemet doktori tisztségemben és igehirdetői hivatásomban nyilvánosan kezdettem s mindeddig Isten kegyelmével és segítségével folytattam.

Ahol hit van, nem maradhat rejtve, megmutatkozik, napfényre tör a jócselekedetekben. Az ilyen ember vallást tesz mások előtt az evangéliumról s egész életét ennek szolgálatában tölti. Amit csak átél, avagy cselekszik, felebarátja javára fordítja, használ neki és így követi Krisztus példáját. Ahol nem tör elő a jócselekedet és szeretet ott a hit nem igazi, hanem vagy kialudt, vagy a puszta észre támaszkodó önámítás - amilyen manapság sok van közöttünk. Az ilyeneknél még nem hatolt eléggé a lélek mélyére az evangélium s az ilyenek nem ismerik még igazán Krisztust.

Jócselekedetekkel azonban nem lehet kiérdemelni az örökéletet, kegyelmet és üdvösséget; ez következik abból, hogy a jócselekedetek nem azonosak a lelki újjászületéssel, hanem ennek gyümölcsei. Mert nem jócselekedeteink által leszünk Isten gyermekeivé, örökösivé, igazakká, szentekké, keresztyénekké, hanem csak amikor már mindezekké lettünk, akkor cselekszük a jót. Birtokunkban kell lennie az életnek, üdvösségnek, kegyelemnek, mielőtt cselekszük a jót. Amint a fa sem gyümölcseivel érdemli ki, hogy fa legyen, hanem amikor már fává fejlődött, akkor terem gyümölcsöt. Minket is a kegyelem igéje szül, teremt újjá és igazakká s nem mi magunk leszünk ilyenekké a törvény, vagy a jócselekedetek által. Jócselekedeteinkkel nem örök életet, kegyelmet és üdvösséget érdemlünk ki, hanem más valamit, ti. dicséretet, tisztességet, tetszést és más előnyöket, amint a fa is gyümölcseivel érdemli ki, hogy az emberek szeressék, ápolják, dicsérjék és becsben tartsák. Ha világosan magad elé állítod, hogy miképp születik az ember újjá az igaz keresztyén életre s hogy mi ennek a lényege, ezzel máris elejtetted saját jócselekedeteink érdemszerző jelentőségét, - legalábbis a büntől, haláltól és ördögtől való megszabadítás tekintetében.

Szerzetesrendi felügyelő

A németországi ágostonos rend vezetőségi gyűlése 1515 májusában a 32 éves dr. Luther Mártont a szerzetesrend kerületi felügyelőjévé választotta és tizenegy kolostor felügyeletével bízta meg. Így méginkább tapasztalta az egyház embereinek elesettségét. Világosan látta azt is, hogy az egyszerű barátoknál sokkal bűnösebbek az egyház legfőbb vezetői, akik ahelyett, hogy jó példával pástorolták volna őket, fejedelmi pompában és bujaságban éltek, A maga részéről tiszttségében az Isten előtti felelősségét érző ember teljes pontosságát, lelkiismeretességét, szigorúságát, de legfőképpen szeretetét érvényesítette. Gondja volt arra, hogy a barátok az étel-ital élvezetében a szükséges szerzetesi önmegtagadást gyakorolják. Az erélytelen házfőnököket kicserélte. A jócselekedeteikre büszke barátokat éppúgy, mint az erkölcsi lazaság felé hajlókat a Krisztushoz irányította, aki szenvedett és meghalt a mi üdvösségünkért. Mivel Krisztus a bűnösök között él, ezért szeretettel felkarolta a megtérő bűnösöket. A komoly lelki harcokban vergődőket megértő jósággal vigasztalta, megmutatván nekik a kereszt és szenvedés áldásait.

Felelősségteljes felügyelői munkája mellett tulajdonképpen hivatásszerű munkakörét, egyetemi tanári tisztét is el kellett látnia. Ehhez járult még a kötelező szerzetesi imádságok hatalmas terhe. Minden idejét munkával töltötte. Igen keveset aludt s mégis kénytelen volt néha-néha az imádságlapokat rakásra gyűjteni, hogy azután három, négy napig, vagy egy hétig egyfolytában imádkozván ledolgozza őket. Nem egyszer bele is betegedett. Munkáját oly lelkiismeretesen teljesítette, hogy az 1516-i wittenbergi pestisjárvány idejében eszébe sem jutott a veszélytelen helyre való menekülés. Minden munkában, gyötrődésben, aggodásban is megtartotta és erősítette az a bizonyos hit, hogy Isten őt kézen hordozza és mindenből megadja a kimenekedést.

1516-17 telén nagy vita mozgatta meg a wittenbergi egyetem életét. A vita afölött folyt, hogy tudja-e az ember saját erejéből a jót cselekedni? Az Arisztotelész-Occám-féle hivatalos egyházi álláspont, mely igenlő feleletet ad a kérdésre, vereséget szenvedett az Augustinus-Luther-féle állásponttól, mivel ez a Szentíráson alapul.

Luther egyre erőteljesebben hirdette az új teológiát. 1517 szeptemberében éles hangú vitatételei hirdették, hogy az ember saját erejéből csak a rossz akarására képes, hogy Isten és az ember akarata egymással kibékíthetetlen ellenségek s hogy az igazi keresztyén teológia mentes Arisztotelész pogány bölcséletétől. Luthernek ezek a tételei a korabeli szellemi élet tartópilléreit robbantották fel. Jellemző a tudományos világ tunyaságára, hogy a középkori szellemiség összeomló épületének robaját egyelőre észre sem vették.

* * *

Luther levele egy szerzeteshez 1516. április 8-án.

Kegyelem és békesség neked Istentől, a mi Atyánktól és az Úr Jézus Krisztustól!... Szeretném tudni, hogyan állasz lelked ügyeivel? Nem tanulja-e meg végre lelked, hogy megeléglvén saját igazságát, Krisztus igazságában találjon megnyugvást és teljesen reá bízva magát? A mi korunkban sok embert valami tüzes vakmerőség kísért, kiváltképpen az olyanokat, akik minden erejükből arra törekszenek, hogy igazak és erényesek legyenek. Csak az Isten igazságát nem ismerik, amit Krisztusban bőséggel és ingyen kapunk. Ők saját erejükből törekszenek jó cselekedetekre mindaddig, míg meg nem bizonyosodnak afelől, hogy most már erényeik és érdemeik díszruhájában megállhatnak Isten előtt - holott ez lehetetlen. Nálunk te is ebben a hitben éltél, vagy sokkal inkább: ebben a tévelygésben. Én is benne voltam, most már azonban harcolok e tévhit ellen. Harcom még nem ért véget.

Azért kedves testvérem, ismerd meg Krisztust, mégpedig a megfeszített Krisztust. Magasztald őt és kétségbeesvén magad felett így kiáltás hozzá: „Úr Jézus, te vagy az én igazságom, én meg a te bűnöd vagyok. Magadra vetted az enyémet és nekem ajándékoztad a tiédet. Olyanná lettél, amilyen nem voltál s olyanná tettél, amilyen nem voltam.” Vigyázz, hogy valaha is ne törekedjél olyan szeplőteleniségre, amelyben önmagad előtt nem látszanál bűnösnek, holott bűnös vagy. Mert Krisztus csak a bűnösök között lakik! Hiszen azért jött el a mennyből is, ahol igazak között lakozott, hogy a bűnösök között is lakozása legyen. Erre az ő szeretetére gondolj lankadatlanul s akkor megtapasztalod az ő mindennél kedvesebb vigasztalását. Mert ha nekünk saját fáradozásunk és szenvedésünk útján kellene elérnünk lelkiismeretünk megnyugvását, - akkor ő miért halt volna meg? Azért hát csakis Krisztusban, a magad és cselekedeteid felett való bizakodó kétségbeesés útján találsz majd békességet. Ezenfelül megtanulod még tőle, hogy amint ő téged magához fogadott és a te bűneidet magára vette, éppen úgy neked ajándékozta az ő igazságát is.

Ha ezt szilárdan hiszed, amint hinned kell - mert átkozott, aki nem hiszi -, akkor te is fogadd magadhoz zabolátlan, még mindig tévelygő testvéreidet és viseld el őket türelmesen. Bűneiket vállaljad s ha valami értéked van, add át nekik. Az apostol is ezt mondja: „Fogadjátok be egymást, miképpen Krisztus is befogadott minket az Isten dicsőségére”. (Róm. 15, 7.) Egy másik helyen pedig így szól: „Az az indulat legyen bennetek, amely volt a Krisztus Jézusban is, aki mikor Istennek formájában vala, ezt nem tekintette zsákmánynak,... hanem önmagát megüresíté”. (Fii. 2,5.) Te se tekintsd zsákmánynak, ha magadat jobbnak véled, mint ha ez egyedül a tied lenne, hanem üresítsd meg magad tőle. Felejtsd el, milyen vagy és légy olyan, mint közülük egy, hogy elviselhesd őket.

Vigasztalan a helyzet az olyan ember igazságával, aki önmagához méri a többieket s nem akarja elviselni őket, ha rosszabbaknak találja önmagánál. Pusztai magányt és menedékhelyet keres, holott türelmével, imádságaival, példaadásával haladéktalanul segítenie kellene amazokon. Ez a magatartás azt jelenti, hogy az ember elássa Isten talentumait (Mt. 25, 18.) és nem teljesíti kötelességét szolgatársai iránt. Ha liliom és rózsza vagy a Krisztus virágoskertjében, tudd meg, hogy tövisek között folytatod életedet. (Én. Én. 2, 2.) Csak arra ügyelj, hogy a türelmetlenség, az elhamarkodott ítélet és a rejtett gőg téged magad is tövissé ne tegyen. Krisztus királysága az ő ellenségei közepette van, mondja a zsoltár (110, 2). Mit álmodozol hát csupa jó barátok között való életről? Ha pedig szűkölködöl valami nélkül, borulj Krisztus lábai elé és könyörögj érte. Ő maga tanít majd meg téged mindenre. Csak arról ne feledkezz meg, amit ő tett érted és minden emberért. Így tanulod meg majd te is, mit kell tenned másokért. Ha ő csupa jó emberek között akart volna élni és csak barátaiért halt volna meg, mondd kérlek, kiért halt volna meg akkor s kivel tudott volna együtt élni?

Cselekedj hát ezek szerint kedves testvérem s imádkozzál értem. Az Úr legyen veled!

Luther levele barátjához, Lang János erfurti házfőnökhöz, 1516. október 26-án.

... Nagy szükségem volna két írónkra, vagy hivatalnokra. Egész nap mást sem teszek, csak levelet írok. Nem is tudom már, nem ismétlem-e ugyanazt. Te már bizonyára észre is vetted. Én vagyok a rendház igehirdetője és az asztali igehirdető is (*étkezések alkalmával*). Azt kívánják, hogy mindennap prédikáljak a városi templomban is. Én vezetem a rendház teológiai tanfolyamának munkálatait. Rendházak felügyelője vagyok, azaz tizenegyszeres házfőnök. Felügyeletem alá tartozik a leitzkaui haltenyészet. A herzbergi kolostor ügyvivője vagyok a torgauiakkal támadt vitás kérdésben. Egyetemi előadásokat tartok Pál apostolról és készülök a zsoltárok magyarázatára. S ehhez járul még levelezésem, amely - mint említettem - időm tetemes részét igénybe veszi. Ritkán van elegendő időm a kötelező imádságok elvégzésére és a misemondásra. Nem is szólok emellett saját személyes küzdelmeimről,

kísértéseimről, amelyeket a test, a világ és a sátán miatt viselek. Nos, láthatod, milyen lusta ember vagyok!...

Azt írod, hogy tegnap megkezdted előadásaidat Petrus Lombardus Sententiáinak második könyvéről. Én pedig holnap kezdem meg a Galatákhöz írt levél magyarázatát. Bizony, aggódom, hogy a pestisjárvány kitörése nem engedi meg tervem folytatását. Eddigél a pestis nálunk mindössze két, vagy három embert ragadott el. A szomszéd kováccsal szemben temettek el ma egy fiút, aki tegnap még egészséges volt. Egy másik fiú megfertőzve fekszik. Röviden: a pestis itt van, és elég hirtelen kezdi borzalmas munkáját, különösen az ifjúság ellen. Azt tanácsolod, hogy Bertalan magisterrel és veled együtt meneküljek el. De hová fussak? Remélhetőleg a világ nem fog összedőlni, ha Márton testvér meghal. A szerzetes testvéreket - ha a pestis tovább terjed - mindenesetre szétküldöm, szerte az országba. Engem azonban ide láncol a kötelességem iránt való engedelmesség. Nem szabad elmenekülnöm, míg másodszor is parancsot nem kapok. *Staupitz ugyanis egyszer már utasított, hogy távozzam el.* Nem azért maradok, mintha nem félnék a haláltól..., hanem azért, mert bízom, hogy az Úr kiment engem félelmemből.

Semmi sem hevíti úgy szívemet, mint az a vágy, hogy Arisztotelészt, ezt a színészt, aki görög álarcával az egyházat oly alaposan tévútra vezette, leleplezzem és az egész világ előtt pellengérré állítsam. Csak időm lenne hozzá! A Szentírás legjobb magyarázója Augustinus egyházi atya volt. Felülmúl mindenkit. Nem győzők csodálkozni azon, hogy a többi tudósok a legszebb igék felett elsiklottak, még olyankor is, amikor meg kellett volna botlaniok és el kellett volna bukniok bennük.

A mi teológiánk és Augustinus nagyszerűen haladnak előre és Isten segítségével uralkodnak a mi egyetemünkön. Arisztotelész lassankint letűnik, halad hamarosan bekövetkező végső leáldozása felé. A Sentenciákról tartott előadásokat feltűnő kevesen hallgatják és senki sem számíthat hallgatóságra, ha nem ezt a teológiát vallja, ti. a Szentírását, vagy Augustinusét, vagy más tekintélyes egyházi tudósét.

A 95 tétel

A középkori római katolikusság azt tanította, hogy a bűnbánat szentségében feloldozott bűnös Isten előtt is érvényes bocsánatot nyer a paptól. A bűnöknek megfelelő büntetésekről pedig azt tanították, hogy azok kétfélék: örökké tartók és ideig tartók. Az örök büntetésektől aránylag könnyen megszabadulhat a bűnös a gyónás alkalmával nyert feloldozás által, de nem így az ideig tartó büntetésektől, melyeket az egyház, illetőleg annak képviselője, a pap szab ki elégtételül. Így a bűnösnek Istennel szemben való leszámolása eléggé egyszerűen elintézhető volt, de annál nagyobb súllyal nehezedtek reá az egyház földi követelései. Ehhez járult még, hogy az állítólagos tisztító tűz gyötrelmeivel állandóan fenyegették az embereket, úgy hogy ettől a közönséges halandók sokkal inkább rettegetek, mint az örök kárhozattól.

Az ideig tartó büntetések, illetőleg elégtételek, melyekhez az állítólagos tisztító tűzben szenvedéseket is számították, igen sokfélék voltak. Száműzetés, lemondás arról, ami a legkedvesebb, esztendőkre terjedő böjtölés kenyéren és vízen, elzarándokolás távoli országokba, esetleg a Szentföldre, eltiltás az eladástól és vásárlástól, stb. Azt ígérték, hogy ezekkel a földi büntetésekkel a tisztító tűzben büntetéseket lehet csökkenteni és kiegyenlíteni. De senki sem volt bizonyosságban afelől, vajon a tisztító tűzi gyöttrődéseit mind levezekelte-e? Mindenki könnyíteni igyekezett büntetésein. Az egyház vezetői ezt lehetővé is tették. Már a hatodik századtól kezdve megengedték a bűnökért elégtételül kiszabott súlyos büntetéseknek könnyebb természetűekkel való felcserélését. Később azt is megengedték, hogy a bűnös személyes teljesítményeit megválthassa, mégpedig az egyház számára hasznot jelentő cselekedetekkel. Ilyenek voltak pl. a bőséges adakozás templomépítésre s az egyház egyéb céljaira, részvétel a keresztes háborúkban stb. Az ideig tartó földi és tisztító tűzben büntetések elengedését (indulgentia) nevezték búcsúnak. Ez az elengedés lehetett részleges, pl. pénzadományért, vagy teljes, pl. keresztes hadjáratban való részvételért. II. Orbán pápa 1095-ben teljes búcsú ígéretével igyekezett minél nagyobb sereget toborozni a keresztes hadjáratra. Lassankint új kegyelmi eszközzé lett a búcsú. További fejlődése már csak a pápák pénzbeli szükségleteitől függött. A 12. században a pápák teljes búcsút engedélyeztek már az olyanok számára is, akik egy keresztes háborúba maguk helyett fizetett emberüket küldték, avagy személyes részvételüket pénzen megváltották. A búcsú elnyerésének ez a lehetősége hatalmas jövedelmet hozott a pápai udvarnak. Az 1300-ban hirdetett jubileumi esztendőben teljes búcsút ígértek azoknak, akik elzarándokolnak Rómába és ott teljesítik, amit nekik a papok előírnak. Idővel az ebből származó jövedelem is kevés lett. 1390-től már a római zarándokutatókat is meg lehetett váltani pénzen. Ezután a búcsút felkínálták más helyeken is és az egyház ügyes búcsúkereskedői szinte házhoz szállították a hivatalosan is „Szent árunak” (merx sancta) nevezett búcsút, az ideig tartó büntetések elengedését. Európa-szerte kitűnő eredménnyel működött a hivatalos szóhasználatban is „szent üzlet” (sacrum negotium) elnevezésű búcsúárusítás.

Az embernek a büntetésektől való szabadulása azonban még mindig attól függött, hogy találkozik-e egy búcsúárussal. Szerettek volna az emberek teljes bizonyosságban lenni afelől, hogy az ideig tartó büntetésekből semmit sem visznek át a túlvilági tisztító tűzbe. Erre szolgáltak 1294 óta az úgynevezett gyónócédulák vagy búcsúcédulák. Ezeket meghatározott árjegyzéki áron pénzért lehetett vásárolni. A cédulát a vásárló nevére állították ki s tulajdonosa bármikor bármelyik papnál meggyónhatott, de úgy, hogy a pap köteles volt neki egy ízben egészséges állapotában, egy ízben pedig halálos veszélyben teljes búcsút adni.

A jövedelem még mindig nem volt elegendő, s a búcsúk iránti kereslet sem csökkent. 1476-ban a búcsút tehát kiterjesztették az elhaltak lelkére is. Ezzel soha nem látott pénzforrás tárult fel. Mindenki igyekezett kedves halottjainak lelkét kiváltani a túlvilági szenvedésekből.

Így lépett Isten ingyenvaló kegyelmének helyébe az emberi kapzsiság, a Krisztus érdemébe vetett hit helyébe pedig a pénz. A búcsújövedelmek egyik része egyházi intézményeké, egyházfejedelmeké, búcsúárúsításban érdekelt bankároké lett, míg más része a római udvart illette, vagy azt az egyházi célt, amelynek érdekében engedélyezték a búcsút. A pápák azonban a maguk számára is többször igénybe vették a más célra gyűjtött összegeket. Hogy többet ne említsünk, pl. X. Leó pápa a római Péter-templomra indított gyűjtésből több ízben kiségitette magát, amikor a naponkint űzött szenvedélyes kártyázás szorult helyzetbe sodorta. Vagy pl. VI. Sándor pápa 1500-ban búcsút hirdetett, hogy ennek jövedelméből sereget küldjenek a törökök kiűzésére. A begyűlt pénz legnagyobb részét azonban özszentsége törvénytelen fiára, Borgia Cézárra költötte.

A búcsúnak immár sokszázados intézményét szorgalmasan vették igénybe a legszélesebb néprétegek is. Mivel a búcsú a bűnökért elégtételül járó büntetések megszüntetését ígérte pénzért, igen sokan engedélynek tekintették a szabad bűnözésre. Luther korában éppen a római Péter-templom építése érdekében árultak búcsút s annak németországi egyedárúsítását Albert mainzi érsekre bízta 50 százalékos haszonrészesedés mellett. Szászország területére, ahol Luther is élt, Bölcs Frigyes fejedelem nem engedte be a búcsúkereskedő papokat. Alakosság azonban az országhatár túlsó oldalán fekvő helyiségekben éppen elég alkalmat talált a búcsúcédulák megvásárlására. A búcsút itt Tetzl János (1465-1519) árúsította az érsek megbízásából. Amikor Luther látta a búcsúárulásnak a nép lelki és erkölcsi életére gyakorolt veszedelmes hatását, kénytelen volt ellene fellépni. 1516. október 31-én tartotta első prédikációját a búcsú ellen. Máskor is prédikált, leveleket is írt a búcsúárúsítás megszüntetése érdekében, de teljesen hiába. Végül a wittenbergi nagy ereklyeünnep és búcsúnap (nov. 1.) alkalmából a búcsúkereskedésre vonatkozó aggályait és bíráló megjegyzéseit 95 tudományos tételben foglalta össze. Tételeit kinyomatta s 1517. október 31-én déli 12 órakor kiszögezte a wittenbergi vártemplom ajtajára. Ezzel a búcsú ereje és értéke felett való vitára hívta ki korának tudósait.

Dr. Luther Márton 95 tételének legfontosabb gondolatai ezek: Egyedül Jézus Krisztus az egyház ura. Nincsen az egyházban külön isteni hatalom és külön emberi hatalom. Krisztusnak bűnbánatra hívó szava vonatkozik egész életünkre. - Nincs részleges és teljes bűnbánat, csak állandó bűnbánat van. - A halottak lelke felett nincs másnak hatalma, mint Krisztusnak. Halandó ember túlvilági hatalommal nem rendelkezik, ha mindjárt pápának hívják is. - Üdvösségünk egyedül Krisztustól függ, nem pedig emberi rendelkezésektől, avagy búcsúktól. Az ember hite által mindent megkap Krisztustól búcsú nélkül is. - Krisztus szeretetet kíván tőlünk legfőképpen. A búcsú azonban az embernek pénzért való fölmentése a szeretet kötelezése alól. Éppen azért, aki búcsút vásárol, Isten haragját hívja ki. - Az egyház legfőbb kötelessége, hogy Urának, a Krisztusnak igéjét hirdesse, ne pedig a búcsúkat. Az egyház egyedüli és legnagyobb kincse az evangélium, amit hirdet. Az egyház nem érdemszerző jócselekedetek takarékpénztára, ahová a hívó érdemeket halmoz az örök lelki nyugdíj számára. - Az egyház vezetőinek az lenne kötelessége, hogy az evangélium hirdetését biztosítsák, a búcsúhirdetést pedig megtiltsák, mert Isten egykor számadásra hívja őket is. - A búcsúárúsítás veszedelmes dolog az egyháznak a hívek előtt való szereplése szempontjából is, mert maga a nép is éles kérdéseket tesz fel a búcsú ellen. A búcsúárulás megszüntetésével a jelenleg hanyatló pápai tekintély is csak emelkedne. - A földi és a földöntúli élet boldogságát, a lelkiismeret békességét nem érheti el az ember önző biztosítékokkal. Ha lenne is olyan béke, az hamis lenne. Békesség csak ott van, ahol Krisztus van. Krisztus pedig csak ott van, ahol kereszt van. Tehát az üdvösség csak azé, aki Urát, a Krisztust, a keresztviselésben követi.

A 95 tételben kifejtett alapgondolatok 1513 óta Luther előtt egészen természetesek voltak. Jól tudta azt is, hogy szembekerült az általános vallásossággal. A 95 tétel jelentőségét abban látjuk, hogy egyrészt Luthernek a Szentírás alapuló teológiája itt ütközik össze első ízben

nyilvánosan a római katolikus vallásossággal, másrészt pedig, hogy a búcsúk bírálatával akaratlanul is hozzányúlt a pápa hatalmához s ezzel harcra szólította a papságot. A most meginduló harcban átkozta ki a pápa a római katolikusság köréből azokat, akik egyedül a Szentírást tekintik hitük és életük alapjának.

Luther tételei ellen egyelőre senki nem kelt vitára. Annál érdekesebb, hogy a 95 tétel a lehető legrövidebb idő alatt elterjedt egész Európában. Általános volt az öröm, hogy végre valaki nyíltan síkra száll az igazságért.

Luthert barátai féltették. Megütköztek tételein. Tetzl János ellentételeket bocsátott ki. Eck János ingolstadti tanár élesen támadta Luthert. A Domonkos-rendiek Tetzl János rendtársukat védelmezni akarván, prédikációikban szidták az „eretneket”. Luther tehát további iratokban volt kénytelen védekezni a támadások ellen. Egyházi főhatósága, Albert mainzi érsek hallgatott az egész dologról. Nem akart ujjat húzni a hatalmas Ágoston-renddel, elküldte hát a tételeket intézkedés végett Rómába. Közben a domonkosrendiek, a római katolikusság eretneküldöző inkvizitorai feljelentették Rómában Luthert, mint eretneket. Szinte örültek már az újabb máglyatűznek.

* * *

Nem gondoltam arra, hogy valaha is elhagyom a kolostort. Teljesen meghaltam a világ számára addig az ideig, amíg Isten akarta és Tetzl úrfi a *búcsúkkal* meg nem indított. 1517-ben kezdtem Tetzl ellen írni a megtérésről és a búcsúkról. Tetzl János prédikáló barát a búcsúcédulákat szertehordozta és a kegyelmet pénzért árusította, amilyen drágán csak tudta. Nagyhangú ember volt. Előzőleg Frigyes herceg Innsbruckban a zsáktól szabadította meg, mert Miksa császár az Inn folyóban való vízbefojtásra ítélte; gondolhatod, milyen nagy erényei lehettek.

Ebben az időben prédikátor voltam itt a kolostorban. Fiatal doktor voltam, azon tüzesen, ahogy a kohóból kikerültem s nagyon szerettem a Szentírást. Kezdtem lassan az embereket lebeszélni a búcsúkról és megmagyaráztam, hogy mi a kegyelem és bűnbocsánat. Wittenbergből sok nép özönlött a búcsúért Jüterbogk és Zerbst *határmenti helyiségekbe*. Én azonban - ez olyan igaz, mint ahogy engem Krisztus Uram megváltott - nem tudtam, mi a búcsú, amint azt senki sem tudta. Elkezdtem hát kíméletesen prédikálni arról, hogyan lehetne jobbat is cselekedni, olyasmit, ami hathatósabb volna, mint a búcsúvásárlás. Azelőtt is prédikáltam itt a Várban a búcsúkereskedés ellen s emiatt Frigyes hercegnél kegyvesztett lettem. De - hogy a lutheri láрма igazi okára rátérjek - mindent hagytam úgy történni, ahogy éppen történt. Közben azt hallottam, hogy Tetzl irtózatosan különös tételeket prédikál, melyek közül néhányat itt említek meg. Nevezetesen:

Nála olyan kegyelem és hatalom van a pápától, hogy ha valaki mindjárt a szent Szüzet, Isten anyját gyalázta volna is meg, azt ő megbocsáthatja, ha az illető Tetzl pénztárába befizeti, ami azért jár.

Továbbá, hogy a templomban felállított vörös búcsúkereszt a pápa címerével ugyanolyan hatásos, mint Krisztus keresztje.

Továbbá, hogy ha szent Péter most itt volna, nem lenne több kegyelme és hatalma annak sem, mint öneki (Tetzlnek).

Továbbá, hogy ő a mennyországban nem cserélne szent Péterrel, mert a búcsúkkal ő több lelket mentett meg, mint szent Péter a prédikálásával.

Továbbá, hogy ha valaki pénzt dob egy tisztító tűzben lévő lélekért a pénzes ládába, mihelyt a pénz a fenekére hull és csörren, átvezeti a lelket a mennyországba.

Továbbá, hogy éppen a búcsúmalaszt az a kegyelem, mely által az ember Istennel kiengesztelődik.

Továbbá, hogy nem kell a bűnért vezeklés, fájdalom és bűnbánat, ha valaki a búcsút vagy a búcsúcédulát megvásárolja; hogy ő a jövőben elkövetendő bűnök bocsánatát is eladja és rettentő sok ilyen dolgot üzött s mindezt pénzért.

Abban az időben még nem tudtam, kinek szánták a pénzt. Ekkor egy díszes könyvecskét adtak ki a magdeburgi püspök címere alatt. Abban az efféle tételekből ajánlottak egyeseket prédikálásra azoknak a papoknak, akik a bűnbocsátó cédulákat árusították. Majd kitudódott, hogy Albert püspök ezt a Tetzelt felfogadta, mert igen nagyhangú volt. Albertet ugyanis Mainzban püspökké választották azzal a kikötéssel, hogy Rómában a palliumot, *az érseki jelvényt*, saját pénzén vásárolja meg. Mert a legutóbbi időben három püspök halt meg rövidesen egymás után Mainzban. A püspökségnek bizonyára nehezebb esett ennyiszor és ilyen rövid időközönként megvenni a palliumot, amely, amint mondják 26 000, mások szerint 30 000 forintba kerül. Ugyanis ilyen drágán tudja eladni a római legszentebb atya azt a szalagot, mely alig ér hat garast.

Ekkor levelet írtam a magdeburgi püspöknek és mellékeltem 95 tételtem. *A legfontosabbak ezek:* 1. Amikor Jézus Krisztus a mi Urunk és Mesterünk ezt mondja: „Térjetelek meg” (Mt. 4, 17.), azt akarja, hogy híveinek egész élete megtérés legyen. 5. A pápa nem akar elengedni s nem is engedhet el egyéb büntetést, mint azokat, melyeket saját akaratából, vagy az egyházi rendelkezések alapján szabott ki. 6. A pápa nem bocsáthat meg másképp vétkeket, csak úgy, hogy kinyilvánítja és megállapítja, hogy Isten már megbocsátotta azokat. Vagy pedig olyan esetekben ad bocsánatot, melyeket a maga számára tartott fenn; aki ezeket semmibe veszi annak vétke teljességgel megbocsátatlan marad. 11. Azt a konkolyt, mely szerint az egyházi büntetést tisztító tűzbeli büntetéssé változtatják át, bizonyára akkor vetették el, amikor a püspökök aludtak. (Mt. 13, 25.) 20. A pápa „az összes büntetés teljes elengedése” kifejezés alatt nem érti általában minden büntetés elengedését, hanem csak azokat, melyeket ő maga szabott ki. 21. Tehát tévednek mindazok a búcsúhirdető papok, akik azt mondják, hogy a pápa búcsúja által az ember minden büntetéstől mentessé lesz és üdvözü. 24. Elkerülhetetlen a nép legnagyobb részének becsapása, mivel különbségtétel nélkül és dicsekedve azt ígérik, hogy minden büntetést elengednek. 27. Emberi hiábavalóságot hirdetnek, akik azt állítják, hogy amint a pénzes ládába dobott pénz ott megcsörren, a lélek azonnal felszáll a tisztító tűzből. 32. Tanítómestereikkel együtt örökre elkárhoznak azok, akik azt gondolják, hogy a búcsúcédulák biztosítják számukra az üdvösséget. 33. Nagyon őrizkedjünk azoktól, akik azt állítják, hogy a pápa búcsúja Istennek az a legértékesebb ajándéka, mely által az ember kiengesztelődik Istennel. 35. Nem keresztyén tant hirdetnek, akik azt tanítják, hogy azoknak, akik lelkeket váltanak ki a tisztító tűzből, avagy búcsúcédulákat vásárolnak, nincs szükségük bűnbánatra. 36. Minden igaz bűnbánó keresztyén ember megkapja a bűnök és büntetések teljes bocsánatát s ez megilleti őt búcsúcédulák nélkül is. 37. Minden igaz keresztyén ember, akár él, akár meghalt, Krisztus és az egyház minden kincsének részese, mégpedig Isten ajándékozása alapján és búcsúcédulák nélkül is. 40. Az igaz bűnbánat szereti és keresi a büntetést; a búcsúk bősége azonban felment a büntetéstől és megutálja azt, legalábbis, ha alkalom van rá. 41. Óvatosan kell hirdetni a pápa búcsúját, hogy a nép helytelenül ne értelmezze és a szeretet egyéb jócselekedeteinél többre ne becsülje. 43. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy aki ad a szegénynek, vagy megsegíti a szűkölködőt, jobbat tesz, mintha búcsút vásárol. 44. Mert a szeretet gyakorlásával gyarapszik a szeretet s jobba lesz az ember. Viszont a búcsúk által nem jobba lesz, csupán a büntetéstől szabadabbá. 45. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy aki nélkülöző embert lát s azt elhanyagolva búcsút vásárol, az nem a pápa búcsúját nyeri el, hanem Isten rosszállását vonja magára. 49. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a pápa búcsúja hasznos, ha nem abban bizakodnak, viszont rendkívül káros, ha miattuk Isten félelmét

elhagyják. 51. Fel kell világosítani a keresztyéneket, hogy a pápa - amint az kötelessége - kész is arra, hogy ha kellene, még szent Péter temploma eladásával is saját pénzéből ajándékozza meg azokat, akiknek legtöbbször a pénzt a búcsúárusok kizsarolták. 52. A búcsúcédulák által való üdvözülés reménye teljesen hiábavaló még akkor is, ha a búcsúkereskedő, sőt még ha maga a pápa is saját lelkével kezeskednék is érte. 54. Sértés Isten ígéje ellen, ha a prédikációban ugyanannyi, vagy több időt fordítanak a búcsúhirdetésre, mint Isten ígéjére. 62. Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségének és kegyelmének legszentebb evangéliuma. 63. Ez azonban méltán a leggyűlöletesebb, mert az elsőket utolsókká teszi. 64. A búcsúk kincse viszont méltán a legkedveltebb, mert az utolsókat elsőkké teszi. 65. Tehát az evangélium kincsei olyan hálók, melyekkel egykor a gazdag embereket halászták. 66. A búcsúk kincsei pedig olyan hálók, melyekkel manapság az emberek gazdagságát halásszák. 79. Az az állítás, hogy a pápa címerével felékesített s a templomokban kiállított kereszt ugyanolyan értékű, mint Krisztus keresztje - istenkáromlás. 81. A búcsúnak ilyen szemérmetlen hirdetése azt eredményezi, hogy még a tudósoknak is nehéz megvédelmeznük a pápa méltóságát a gyanúsításokkal, avagy a köznépek bizony csak éles kérdéseivel szemben. 82. Ilyen például: miért nem szabadítja ki a pápa a tisztítóútból az összes lelkeket a legszentebb szeretetért s a lelkek borzalmas kínjai miatt - mert ez a legfontosabb ok -, holott számtalan lelket szabadít meg a legnyomorultabb pénzért, a szent Péter-templom építése céljából, tehát a legjelentéktelenebb okból. 83. Továbbá: miért maradnak meg a halotti misék és a halottak évforduló ünnepei s a pápa miért nem adja vissza és miért nem engedi visszavenni az elhaltak javára létesített alapítványokat, mert értelmetlen a már megváltottakért való imádkozás. 84. Továbbá: miféle új pápai és isteni kegyelem az, mely szerint az istentelenség és ellenségnek pénzért megengedik, hogy istenfélő és kedves lelket kiváltson; viszont az istenfélő és kedves lelket az ő nagy gyötrelmére való tekintettel szeretetből, ingyen nem váltják ki? 86. Továbbá: a pápa, akinek a vagyona ma nagyobb, mint a leggazdagabb Krassusé, szent Péternek legalább ezt az egy templomát miért nem inkább a saját pénzéből építteti, mint a szegény hívekéből? 88. Továbbá: mi jobb történhetnék az egyházzal, mint az, hogy a pápa - amit most csak egyszer tesz meg - naponként százszor, minden hívőnek osztaná ezt a bocsánatot és részesedést a lelki javakban? 89. Ha pedig a pápa a búcsú által inkább a lelkek üdvösségére törekszik, mint pénzre, miért hatálytalanítja akkor a régebben engedélyezett leveleket és búcsúkat, holott azok éppoly érvényesek? 90. A népnek ezeket a nagyon is aggályos kérdéseit pusztán erőszakkal elnyomni és nem alapos okokkal megcáfolni annyit jelent, mint az egyházat és a pápát az ellenség előtt gúny tárgyává, a keresztyéneket pedig boldogtalanokká tenni. 94. Buzdítani kell a keresztyéneket, hogy kereszten, halálon és poklon át is követni igyekezzenek fejüket, a Krisztust. 95. És inkább abban bizakodjanak, hogy sok háborúság által jutnak a mennyek országába (Ap. csel. 14, 22), mintsem hogy magukat (hamis) béke bizonyosságával áltassák.

Levelemben intettem és kérleltem a püspököt, szüntesse be Tetzelt működését és tiltsa meg neki, hogy oly illetlen dolgokat prédikáljon, mert ez nyílt botrányra vezethet. Neki, mint érsekpüspöknek, így kellene cselekednie. Ennek a levélnek a másolatát meg is tudom mutatni. Választ azonban nem kaptam.

Hasonló értelemben írtam a brandenburgi püspöknek is, aki igen jóságos püspököm volt. Erre ő azt válaszolta, hogy én megtámadom az egyház hatalmát és ezzel kellemetlenséget szerzek magamnak. Ő azt tanácsolja, hagyjak fel az ügyvel. El tudom képzelni: ők mindketten arra gondoltak, hogy velem, a nyomorult koldussal szemben a pápa túlságosan hatalmas lesz. Így indultak el tehát tételeim Tetzelt állításai ellen, ahogy azok nyomtatásban is láthatók. S úgyszólván tizennégy nap alatt végigfutottak egész Németországon. Ez megmozgatta az egész világot. Mert az egész világ panaszkodott a búcsúk miatt, különösen pedig Tetzelt állításai miatt. Hallgattak az összes püspökök, a tudósok és senki sem akarta a macskára rákötni a

cseppettyűt. Ugyanis a prédikáló szerzet eretnek mesterei a tisztítótűzzel az egész világot félelembe kergették és Tetzelt maga is néhány olyan papot, akik az ő szemtelen prédikálása ellen szót mertek emelni, megfélemlített. Ekkor egy Luther nevű doktort dicsőítettek, hogy végre egyszer már akadt valaki, aki kezébe veszi a dolgot. A hírnévnek nem örültem, mert a dallam a hangomhoz képest túlságosan magasnak látszott. Akkor még elismertem a pápát uramnak és azt hittem, hogy előtte kedves dolgot cselekszem. Ő azonban ellenem fordult.

Egészen akaratom ellenére történt, hiszen sokan lebeszéltek arról, hogy a pápa ellen bármit is megkísérlek. Én azonban felháborodva ellene fordultam. Ugyanis Tetzelt a búcsúkkal való üzérkedést túlságosan gorombán csinálta. Szemérmetlenül kiáltozta: légy tekintettel édesanyádra, aki a tisztítótűz lángjaiban győtrődik! Miattad kell neki ezt szenvednie. Miattad, aki pedig már egyetlen garassal is segíthetnél rajta. Óh, jaj nektek a ti hálátlanságtokért, akik Isten kegyelmét megvetitek e csekély ára miatt! Ugyanígy tett Mansfeldben is. Mikor ott már elég pénzt gyűjtött, a *pápai* keresztet letette, hogy tovább menjen, de még mindig elégedetlen volt és még egyszer felkínálta a malasztot. Fél garasért adta. Az emberek felismerték a csalást és nem adakoztak többé. Ekkor Tetzelt heves szemrehányásokat tett amiatt, hogy Isten malasztját megvetik, holott ebből a pénzből Rómában a szent Péter székesegyházat építik fel. „Nyolc évig sem marad meg a világ az ilyen istentelenség miatt” - mondotta.

Ilyen szemtelenül tombolt, úgyhogy senki sem mert ellenállni. Mivel engem felfingerelt, tételeimet megírtam, melyeknek a fő tartalma ez volt: jobb a szegényeknek adakozni, mint a búcsúért, - azonnal kihányta dühét és Berlinben ezt prédikálta: Az eretneket három héten belül tűzbe kell vetni!

Húsz János is hasonló alkalommal írt a búcsú és a pápa kapzsisága ellen, de a kor még nem volt rá érett. Akkor még mindenestre azt hittem, hogy a pápa háláját fogom kiérdemelni. Ehelyett azonban kiátkoztak. Így kényszerítettek arra, hogy védekezsem. Ha a dolgokat annyira láttam volna előre, amennyire - hála Istennek - jutottak, bizony csendben maradtam volna. De hogyha hallgattam volna, a pápaság még sokkal gonoszabbá lett volna. Akkor még a pápának igen nagy híve voltam. *Véleményem ez volt:* a pápa öszentségét tisztelem, de Krisztus és az igazság szentségét imádom.

Olyan gyenge voltam, amikor írni kezdtem, hogy még ha Gábor angyal mondta volna is, hogy irataim ilyen nagy változást hoznak, neki sem hittem volna. Testileg annyira beteg voltam, hogy nem volt reményem még egy negyed esztendőnyi élethez sem.

Amikor írni kezdtem a búcsúcédulák ellen, nem vakmerőségből, se nem elbizakodottságból tettem, hanem amint a búcsúcédulák borzalmasságát láttam, azt gondoltam: írok erről a gonosz dolgról. Majd jönnek mások is, akik más tévelygésekről írnak és jobban véghez tudják vinni a dolgot.

Csodálatosan kivezetett minket Isten a bajból és mégis tudtomon kívül vitt bele e játékba. Milyen gyengén indult, amint 1517-ben mindenszentek után Lombergbe jöttünk! Akkor az volt a szándékom, hogy írok a búcsúkkal kapcsolatos nyilvánvaló és durva tévelygések ellen. De dr. Schurff Jeromos ellenem szegült: „Te a pápa ellen akarsz írni? Mit akarsz te elkövetni? Ezt nem fogják tűrni!” Erre azt feleltem: „Mi lenne, ha el kellene tűrniök?”

Csakhamar a küzdőtérré lépett Prierias Sylvester, a szent palota mestere. Villámlott és mennydörgőit ellenem ezzel a végső következtetéssel: „Aki kételkedik a római egyháznak egyetlen szavában, vagy cselekedetében, az eretnek. Luther kételkedik a római egyház szavaiban és cselekedeteiben, tehát ő eretnek” Ezzel megindult a dolog.

Amikor a pápa ellen írtam, nem voltam szomorú, mert fejemmel és értelmemmel dolgoztam. Örömmel írtam, úgyhogy a lichtenburgi tanító (Reisenbusch) este az asztalnál ezt mondta: „Csodálkozom, hogy olyan vidám tud lenni. Ha ez az én ügyem volna, belehalnék.” A pápa

miatt még sohasem szenvedtem, kivéve azt az egy alkalmat, amikor Prierias Sylvester ellenem írt és könyvére ezt a címet írta: „A szent palota mestere”. Akkor ezt gondoltam: Uram, Jézusom, hát odáig fejlődik a dolog, hogy a pápa elé is eljut?! Mégis kegyelmes volt hozzám az Isten. A felbőszült ember olyan rossz munkát írt, hogy nevetnem kellett rajta. Azóta sohasem ijedtem meg.

A népnek a búcsúkérdésről alkotott véleményét a következő anekdota mutatja. Egy helységbe búcsúkereskedő érkezett, aki azt állította, hogy ő a legszentebb atyától, a pápától erre a célra kapott szentségével és búcsújával meg tudja menteni a lelkeket. Egy gyalogos katona ment hozzá és így szólt: „Uram, ha biztos lennék afelől, hogy hozzám tartozóim lelke megváltható, - van még két forintom, neked adnám.” Amaz így felelt: „Milyen ember volt az apád?” - „Tisztességes, kegyes ember volt.” - Amaz: „Akkor nincs a pokolban. De nem tesz csodát a sírjában?” - „Nem” - felelt a katona. „Akkor ő nem a mennyben van, hanem a tisztítótűzben” - monda a pap. A katona pedig megváltotta őt egy négykrajcárossal. Ezután édesanyja iránt érdeklődött, hogy megváltható-e az is. Amaz ismét megkérdezte, hogy milyen asszony volt és hasonló módon, mint az édesapjánál, arra a következtetésre jutott, hogy a tisztítótűzben van. Erre a harcos még egy négykrajcárost adott. Ez így ment tovább, míg 14 lelket 14 darab négykrajcárossal kiváltott a tisztítótűzből. Megjegyzendő, hogy 1 forint 60 krajcárt ért, tehát 15 darab 4 krajcárost. Ekkor így szólt a katona: „Uram, most már bizonyos lehetek abban, hogy ők üdvözültek?” A másik esküvel erősítette, hogy üdvözültek. „Rendben van, - monda a katona, - te szereted az aranyat; add vissza a 14 darab négykrajcárost, adok helyette egy aranyforintot.” Amikor a búcsúkereskedő a pénzt odaadta, a katona magához vette azt és így szólt: „A lelkek már a mennyországban vannak, onnan pedig nem tudnak kijönni. Nekem jobban kell a pénz, mint neked” Ezzel eltávozott.

Kihallgatáson Kajetánnál

Amint Luther látta, milyen hevesen támadják, anélkül, hogy megcáfolnák, magyarázatot írt a 95 tételhez és alázatos levél kíséretében elküldte azt X. Leó pápának. Akkor még nem volt rossz véleménye a pápa felől. De minden alázatosságánál és engedelmességénél erősebb volt benne a Szentíráshoz való hűség s az az elhatározás, hogy semmit sem von vissza, hacsak a Szentírásból meg nem cáfolják.

A pápa Luther ügyét eleinte szokványos szerzetesi vitának tekintette, de a túlbuzgó Domokos-rendiek komoly fegyelmi ügyé dagasztották. Prierias Sylvester, a pápai udvar teológiai szakértője iratot készített a 95 tételről. Elvetette azokat és becsmérő módon, gorombán támadta a szerzőt. Luthert 1518. augusztus 7-én Rómába idézték. Hatvan napon belül kellett volna megjelennie az eretnekek fölött ítélkező pápai bíróság előtt. Ennek a bíróságnak tagja volt Prierias Sylvester is, akit gorombaságainak viszonzásául Luther egyik iratában kigúnyolt. Jól tudta Luther, hogy ha Rómába kell mennie, vagy börtönben, vagy máglyán fejezi be életét.

Közben Luther más feltűnő lépést is tett. Megtámadta az egyházi átkot. Az egyházi átkot akkor alkalmazták, amikor valaki megsértette az egyház érdekeit. Pl. ha valaki megtagadta a tized beszolgáltatását; avagy valamely város tanácsa egyházi testületeknek bor és sörszállítmányai után vámot követelt s ezeknek a szesz italoknak egyházi épületekben történő árusítására is adót vetett ki, avagy egy gonosztetten rajtakapott papot a világi bíróság elítélni merészelt stb. A kiátkozott ember nem vehetett részt az egyházi és polgári életben, nem adhatott el, nem vásárolhatott, az egyházi szolgálatokat vele szemben megtagadták, az emberek előtt megvetendőnek tüntették fel, sőt a vele érintkezőkre is kiterjesztették az átkot, holta után pedig túlvilági gonosz sorsának jelképezésére, mint valami állatot, a temető megszentelt területén kívül, harangszó és áldás nélkül földeteikéi. A római katolikusságnak ezzel az intézkedésével szemben Luther 1518. május 16-án tartott prédikációjában kijelentette, hogy aki igaztalan átok alatt hal meg, üdvözül, bárhogyan temessék is el. Erről kémjei útján azonnal értesült Kajetán bíbornok is, aki éppen az ágostai gyűlésen a pápát képviselte. Erre a hírre sürgették a pápát, hogy végre már intézze el ezt az ügyet. Ekkor letartóztatási parancsot küldöttek Rómából Luther ellen s megbízták Kajetánt, hogy a „gonoszság fiát” fogassa el. A Domokos-rendi inkvizítorok már szinte érezték a máglya tüzében égő emberhús szagát. Az „eretnek” már semmiképp sem menekülhet meg.

Avagy talán mégis?

Az öregező Miksa császárnak legfőbb törekvése az volt, hogy unokaöccse, Habsburgi Károly javára lekösse a választófejedelmek szavazatát. A pápa ezt igen-igen rossz szemmel nézte, hiszen Károlyé volt Spanyolország, a nápolyi királyság s ha ehhez még Németország koronáját is megkapja, akarátát érvényesítheti egész Európában, sőt, még a pápával szemben is. Bölcs Frigyes szász választófejedeleme, a legtekintélyesebb uralkodó egyelőre visszatartotta Miksa császár óhaját s ezzel oly nagy szívességet tett a pápának, hogy az a legmagasabb pápai kitüntetés, az arany rózsát szánta Frigyesnek. Természetes tehát, hogy amikor Bölcs Frigyes nem akarta Rómának kiszolgáltatni Luthert, aki az ő kedves wittenbergi egyetemét felvirágoztatta és azt kérte, hogy Luthert Németországban hallgassák ki, azonnal teljesítették kérését. Így ez az ügy is Kajetán kezébe került.

1518. október 12-én Ágosta városában Kajetán bíbornok mindannak teljes megtagadását követelte Luthertől, amit eddig tanított. Különösen kifogásolta az 58. tételt, mely szerint Krisztus érdeme nem azonos az egyház kincsével. A bíbornok egy pápai bullára hivatkozott, Luther viszont a Szentírással bizonyította, hogy Krisztus az ő érdemével a bűnök bocsánatát

szerezte meg. Az egyház kincse az Isten ingyenvaló kegyelméről szóló örömhír, azaz evangélium. Az egyház nem osztogathatja a Krisztus érdemeit. A bűnbocsánat egyedül Isten hatalmában van.

Erre Kajetán válasza egy durva kiáltás volt, mellyel felszólította Luthert, hogy fenntartás nélkül vonja vissza tételeit. Luther kénytelen volt eredménytelenül eltávozni.

Ezután Luther fellebbezett a „rosszul értesített pápától a jól értesítendő pápához” s ezzel határozottan kifejezte, hogy őt a bíbornok sem meg nem győzte, sem meg nem cáfolta.

* * *

1518-ban dr. Staupitz felmentett engem a szerzetesi engedelmség alól és átadott Istennek. 1519-ben Leó pápa kiközösített egyházából s így másodszer mentettek fel a szerzetesség alól. 1521-ben Károly császár közösített ki a birodalomból és így harmadszor is felmentettek. A zsolttáros azonban ezt mondja (28. Zsolt. 10. v.) „Az Úr magához vesz engem!” Staupitz szavai ezek voltak: „Felmentelek az irántam való engedelmség alól és az Úr Istennek adlak át téged.”

1518-ban a császár birodalmi gyűlést hívott össze Ágostába. Engem ugyan Rómába idéztek, de Frigyes választófejedelem elment Kajetán bíbornokhoz, aki mint a pápa követe jelent meg és kieszközölte, hogy Ágostában hallgasson ki engem. Így is történt.

Akkoriban mindenki elhallgatott és én több mint három évig elhagyatva éltem. Senki sem nyújtotta felém kezét, mindnyájan engedték, hogy egyedül vergődjem a pápa híveivel szemben.

Ágosta felé útközben ez volt a hangulatom: „Most meg kell halnod”. Azt gondoltam, hogy számomra a máglya már elkészítve áll és többször mondtam magamban: „Micsoda szégyent hozok szüleimre!” Így ijesztgetett a testi emberem.

Frigyes választófejedelem gyalogosan bocsátott el engem Ágostába, egyetlen barát kíséretében, 20 aranyforinttal. Az utat nem ismertem. Nem volt szabad utazást biztosító levelem sem. Ilyen balga voltam. Jóllehet sokan tanácsolták, hogy ne menjek el, senkire sem hallgattam... Frigyes ugyan azt ajánlotta, hogy a császár szabad utat biztosító levelével menjek a bíbornokhoz. De három nap alatt ezt nem tudtam megkapni.

Az ágostai birodalmi gyűlésre Kajetán pápai megbízatással jött s Rómában már befejezettek tekintették azt, hogy a kárhoztatott eretneket elégetik. Isten azonban szembeállított engem, a szegény szerzetest ezzel a sok hatalmas emberrel. A birodalmi gyűlés befejeztével érkeztem meg Ágostába. Nem volt akkor egyetlen garasom sem és a csuklyát is dr. Link rendfőnöktől, *a későbbi év. lelkésztől* kellett kölcsön kérem, amikor útra keltem. Három mérföldnyire Ágosta előtt kíséremmel együtt kocsira ültünk. A fejedelem megparancsolta Langmantel Kristófnak és a többieknek, hogy engem ne hagyjanak el. Miksa császár vadászaton volt. Tanácsosai azonban ott voltak, többek között a trieri püspök is. Ágostába való megérkezéséről a bíbornok azonnal értesült. Lovas követet küldött hozzám és magához hívatott. El is mentem volna, de azok, akikre rábíztak, megakadályoztak abban, hogy az ő engedélyük nélkül kimozduljak a kolostorból. Így először azt válaszoltam, hogy majd elmegyek. Másnap egy szónok jött, igazi olasz, s rá akart beszélni, hogy elmenjek. De védelmezőim azt mondták, hogy ne menjek, nem ismerem az olaszokat, s nem lehet bennük vakon bízni. Ezért maradtam. A harmadik nap követ jött: „Miért nem jössz a bíbornokhoz? Jóindulatú irányodban, ha csak annyit mondasz: Revoco (visszavonok) - úgy megmenekülsz. Csak hat betű (Re-vo-co), könnyen kimondhatod. A harmadiknak nyíltan megmondtam: parancsom van arra, hogy itt maradjak. „Hogyan?” - monda a szónok - „azt hiszed, hogy temiattad a fejedelmek fegyvert fognak?” „Semmi esetre” feleltem. „Hol akarsz hát megmaradni?” - „Az ég alatt!” Erre

eltávozott tőlem szolgáljaival együtt. Közben védelmezőim a császári tanácsosoknál szorgalmazták, hogy szabad utat biztosító levelet adjanak. Ezt végül ki is eszközölték. Megérkeztem Kajetánhoz. Elmagyarázták, hogy miképpen kell viselkednem nála. Először tehát arcra borultam előtte. A parancsra, hogy felálljak, feltérdeltem. S további parancsára felálltam. A bíbornok hízelegve szólított meg: „Te Németországot megmozgattad a búcsúk feletti vitával. Mert a többi cikket Krisztusról és a megigazulásról nem támadta senki. Ezért, ha az egyháznak engedelmes tagja akarsz lenni, és ha azt akarod, hogy a pápa kegyelmes legyen hozzád, akkor vond vissza tételeidet! Így nem fenyeget semmi veszély. Különben, amint hallom, Te doktor és tudós vagy és sok a tanítványod” Röviden azt válaszoltam, hogy a jövőben hallgatni fogok, ha ellenségeim is hallgatnak. De akkor még nem akartak ezzel megelégedni, hanem egyszerűen azt kívánták, hogy vonjam vissza tételeimet.

A következő napon, október 14-én ismét elmentem. Eleinte szokásos címzéseit használtam megszólításnál, mikor azonban felhevültem, egyszerűen azt mondtam „Ön” és kijelentettem: „Nem vonhatok vissza semmit, ha csak valami helyesebbre meg nem tanítanak, mert a Szentírástól el nem térhetek.” - Erre ő: „De még Máté {27, 9.) is téved a próféta nevét illetőleg!” Amikor ezt meg akartam cáfolni, így szólt: „Elég! Vond vissza s akkor az egész ügy el van intézve!” Én azonban még komolyabban ellenálltam. Ezért a bíbornok olaszul így kiáltott fel: „Óh testvér, testvér, tegnap még igen jó voltál, s ma egészen megváltoztál!” És újra elém tartotta VI. Kelemen bulláját. Erre én: „Őszentsége kiforgatja a Szentírást!” - Ekkor kezdtem el küzdeni a pápa ellen. Felingerelve mondotta Kajetán: „Eredj! Vond vissza tételeidet, vagy vissza se térj!” Ő azonban nem tudta, hogy bennem szilárd elhatározás volt s hogy fenyegetéseit semmibe sem vettem. Nem hitte, hogy én ezeket a szavait fogadom meg: „Vissza se térj!”

Később így nyilatkozott rólam: „Ennek a barátnak mély nézésű szemei vannak, a fejében pedig csodálatos gondolatok”.

Ágostában maradtam még néhány napig és kétszer írtam Kajetánnak. Leveleimben felfogásomat fejtettem ki. Ő azonban nem válaszolt. Viszont azzal kérkedett, hogy megbízatása van, hogy engem és a rendfőnököt elfogasson. Ekkor Staupitz számomra lovat szerzett egy rendfőnöktől. S mivel a város összes kapuit őrizték, titkos ajtón át bocsátottak ki. Fegyver, csizma, nadrág nélkül, csuklyában vászon ingbe öltözve, kalappal és kabátban - gondolatokba mélyedve egy ágostai kíséző társaságában Koburgig lovagoltam. Lipcse mögött eltévesztettem az utat. Kembergen át mindenszentek napján érkeztem meg Wittenbergbe és tartottam még egy misét. Ennyire szent voltam!

Mikor a bíbornok hazatért, egy alkalmi követtel levelet küldött a választófejedelemnek - ami ezt bosszantotta - s felpanaszolta, hogy köszönés nélkül távoztam onnan; továbbá, hogy ő mindent megtett, ami a békét szolgálhatta volna. Ha ezután tűzvész tör ki, ő nem vétkes és mossa kezeit. (*Ártatlanságának jeléül, mint Pilátus. Máté 27, 24.*)

A fejedelem okosan válaszolt a levélre. Ő is mossa kezeit, mert ők semmit sem akartak a dologhoz hozzátenni. Ő úgy rendelkezett velem, ahogy neki a császár őfelsége parancsolta s az ügyel kapcsolatban nem is tud többet tenni.

Mivel nem akartam tételeimet visszavonni, minden emberi védelem elhagyott: a császár, a pápa, a bíboros pápai követ, Frigyes szász választófejedelem, a szerzetesrend, sőt még legmeghittebb barátom, Staupitz is. Frigyes választófejedelem nem jó szemmel nézte Ágostából való távozásomat. Ebben az elhagyatottságban azon töprengtem, hogy hová is mehetnék. Németországban nem volt reménység. Franciaországban hasonlóképpen nem lehetett biztos a tartózkodás a pápa fenyegetései miatt. Akkoriban a legnagyobb szorongatottságban voltam. Így tehát visszatértem Szászországba: Wittenbergbe.

Ha a bíbornok Ágostában kevésbé követelőően kezelt volna és felkarolt volna, mikor a lábai elé borultam, sohasem jutott volna a dolog ennyire, mert abban az időben még keveset tudtam a pápa tévelygéseiről. Ha ő hallgatott volna, könnyen meglehet, hogy én is hallgattam volna.

A római udvarnak ugyanis a homályos és bonyolult ügyekben az volt a szokása, hogy a pápa kijelentette: pápai hatalmunknál fogva ezt az ügyet kézbe vesszük, teljességei eltöröljük és kioltjuk azt.

Az ágostai birodalmi gyűlésen a spanyolok, olaszok és franciák semmi egyebet nem tettek, mint öszvéreiken bejárták az utcákat, éltették a császárt s igen zsugori módon éltek.

Béketárgyalások Miltitz Károllyal

Kajetán bíbornok Lutherrel szemben a hatalom eszközeit akarta igénybe venni. Bölcs Frigyesről azt kívánta, hogy szolgáltassa ki Luthert a római udvar kezeibe. A 95 tételt senki komoly érvekkel meg nem cáfolta s így Luther nem vonhatta vissza azokat. Elhatározta hát, hogy önként elhagyja Szászországot és Franciaországba megy. Ott talán nagyobb biztonságban lesz a pápásokkal szemben. Tisztelői azonban meggyőzték a fejedelmet afelől, hogy akkor cselekszik a leghelyesebben, ha megvédi Luthert. Amikor Luther a wittenbergi feketekolostorban éppen búcsúvacsoráját tartotta, megérkezett Spalatin levele arról, hogy Luther a fejedelem kívánságára maradjon itthon.

Ebben a helyzetben érkezett Bölcs Frigyeshez a pápa követségében Miltitz Károly kamarás. A legmagasabb pápai kitüntetés, az erény aranyrózsáját hozta két óhaj kíséretében. Az egyik: a fejedelem a császárválasztásnál a pápa érdekeit képviselje s a másik: szolgáltassa ki Luthert. A biztonság kedvéért Miltitz átokbullát is vitt magával. Az általános hangulat hatása alatt azonban megfordította köpenyegét és átok helyett béketárgyalásokat kezdett az eretnekkel”. Altenburgban 1519 januárjában sikerült is megegyeznie Lutherrel abban, hogy mindkét fél elássa a fegyvereket s a jövőben kölcsönösen hallgatnak. A kifogásolt tételeket pedig egy pártatlan bíróság elé viszik. Luther ezt jó lelkiismerettel ígérhette meg, hiszen tételei tulajdonképpen vitatételek voltak. Nagy volt Miltitz Károly öröme afölött, hogy a veszedelmes embernek kihúzta a méregfogát. Bár Luther a megállapodáshoz szigorúan alkalmazkodott, Miltitz kísérlete mégsem vezethetett tartós békére. A küzdelem ugyanis nem emberi véleményekért, hanem Isten igéjéért folyt.

Eközben a wittenbergi egyetem soha nem álmodott fejlődésnek indult. Luther hihetetlen bőséggel és gyorsasággal ontotta könyveit. Időnként három nyomda sem győzte kéziratának kinyomását. Könyvei szertevitték a Szentírás alapuló teológiát a szélrózsza minden irányába. Egész Európa felfigyelt munkásságára s a mindenünnen Wittenbergbe sereglő egyetemi ifjúság számára új egyetemi épületet kellett emelni. Fokozta az egyetem vonzóerejét a nagy hírű, humanista műveltségű, tudós tanár: Melanchthon Fülöp.

Miksa császár halála (1519. I. 12.) után a pápa ismét felelevenítette Bölcs Frigyesrel ápolat kapcsolatát. A pápa most barátságos levélben szólította fel Luthert tételei visszavonására. A római udvar pedig Bölcs Frigyesnek kedvét keresvén felajánlotta azt is, hogy Luthert bíbornokká lépteti elő és megteszi érsekké. Luther azonban e titkos tervekből egyelőre még nem tudott semmit.

A Miltitz Károllyal kötött megállapodást Luther ellenségei sorozatosan megszegték. Ez kényszerítette Luthert arra, hogy a hallgatásból kilépjen. Egymásután jelentek meg védekező és Szentírást magyarázó könyvei.

* * *

Amikor Wittenbergbe megérkeztem, ott tartózkodott egy pápai nemes: Miltitz Károly. Ez a Miltitz Károly elbizakodottságában eladta atyai örökségét 6000 forintért, Olaszországba ment és a pápánál akart nagy emberré lenni. Kapott is zsíros állásokat. Utoljára a mainzi püspöknél volt követ, ahol nyomorultul belefojtották a Rajnába. Ezt a Miltitz Károlyt a pápa a szász választófejedelemhez küldte a pápai aranyrózsával. Akkoriban ez becses ajándék, és egyedülálló pápai kitüntetés volt, melyet különleges ünnepélyességek közben szoktak átnyújtani. Az ajándék indítóoka azonban az volt, hogy Frigyes választófejedelem ezért hálából viszont Miltitz Károllyal Luthert, mint foglyot küldesse el a pápához. Evégből a pápa Miltitz Károlynak 70 ún. apostoli levelet adott, hogy megengedjék neki a fogoly Lutherrel együtt az

egy városokon át a biztonságos utazást. Ezt később tudtam meg a fejedelmi udvartól. Nagy reménységgel jött Károly a megbízatás teljesítése végett Németországba. Azonban nagy kiábrándulás érte.

Ő maga mondta, hogy Németország legkülönbözőbb nagyvárosaiban szerte érdeklődött Luther felől, de a tanításáról szóló új hír mindenkit annyira megmozgatott, hogy még ha 30 000 svájci katonája volna, akkor sem remélné, hogy Luthert Németországon keresztül el tudná vinni Rómába. Arról panaszkodott, hogy magamhoz láncolom az egész világot és elidegenítem a pápától. A vendégfogadóknál mindenütt azt tapasztalta, hogy öt ember közül Rómának alig van két, vagy három híve.

Frigyes hercegtől bölcs gondolat volt, hogy valahányszor megkérdezték tőle, miért tűr engem országában, így válaszolt: „Semmi rosszat sem tudok róla, semmi közöm nincs hozzá. Ha valamit helytelenül tesz, vitatkozhatok és tárgyalhatok vele Wittenbergben. Ott van az egyik egyetemem. Ő maga válaszoljon. Olyan sok tudósom van Wittenbergben, hogy ha valami igaztalan dolgot cselekedne, azok sem tűrnék meg.”

Amikor Rómába kellett volna engem küldenie, összes tanácsadóival együtt megbeszélte, hogy mit cselekedjék. Ekkor von Feilitzsch Fábián, a fejedelem tanácsosa elmondta, hogy a farkasok a juhokkal miképpen kötöttek békét. A farkasok azt kívánták, hogy a juhok szolgáltsák ki a kutyákat kezesekül, hogy túsók legyenek náluk. Amikor a juhok, e balga állatok, kiszolgáltatták a kutyákat, akik őket védték és így védelem nélkül maradtak - a farkasok rájuk támadtak és szétépték őket. Hasonlóképpen járnánk - monda -, ha ezt az embert az országból kiadnók. Ha most ők azt színlelik is, hogy a jövőben a legjobb barátaink akarnak lenni, mégis, mint eretnekeket megtámadnának bennünket, mi pedig nem tudnánk védekezni. Ezért tanácsolom, hogy tartsuk meg ezt az embert. Ő meg tud minket védeni irataival. Így majd bennünket is békében hagynak.

Von Feilitzsch Fábián evangélium-prédikálásom kezdetén, amikor könyveimet olvasta, így szólt: „Hát nem lehetett volna már előbb is beszélni a pápával?”

Az ágostai birodalmi gyűlés után a pápa hívei tomboltak és Károly császárnak azt javasolták, hogy engem égetessen el. A választófejedelem viszont nem akarta az egész birodalom ellenérzését magára vonni azzal, hogy a barátot ellenük megvédelmezi. Ekkor írta azt, hogy Wittenbergből azonnal távozzam és más titkos helyre vonuljak vissza, ahol életem biztonságban lesz. Mert Wittenbergben nem tud engem megvédelmezni. Kénytelen voltam engedelmessé válni a fejedelemnek. A búcsúlakománál együtt ültem a szerzetesekkel még teljes bizonytalanságban afelől, hogy hová is kellene mennem. Vacsora közben levél jött Spalatin barátomtól, a fejedelem titkárától, melyben ezt közölte: a fejedelem csodálkozik, hogy még nem távoztam el. Tehát sürgősen el kell utaznom. Ez a hír igen megrendített, mivel azt hittem, hogy már mindenki elhagyott engem. Közben új reménység ébredt bennem és azt mondtam: „Ha atyám és anyám elhagynának is, az Úr magához vesz engem.” (Zsolt. 27, 10.) Nem sokkal később egy másik levél jött még ugyanazon étkezés alatt, melyben Spalatin azt közölte, hogyha még nem indultam volna el, maradjak. Miltitz ugyanis tárgyalt a fejedelemmel s az ügyet egy megbeszéléssel vagy vitával el lehet intézni.

Így jött létre az altenburgi megbeszélés.

Amikor Miltitz engem meglátott, így kiáltott fel: „Ah! Hát te ilyen fiatal vagy? Azt hittem, hogy törekeny aggastyán vagy és hogy senki sem híved. Nem hiszem, hogy Rómába el tudnálak vinni, még ha 25 000 svájci katona segítene is.

Sírt és hevesen vádolta Tetzelt, mert ügyetlenségével okot adott a vitára. Végül a következő pontokban egyeztünk meg: Először megígértem, hogy a dolgot a jövőben nem bolygatom és hagyom az egész ügyet elaludni (amennyiben az ellenpárt is elhallgat). Mert az a véle-

ményem, hogy ha irataimat engedték volna ellenkezés nélkül terjedni, már régen hallgatna minden, elcsendesedett volna és mindenki belefáradt volna a maga nótájába. Tartani kell, hogy ha ezt a módszert nem követik, hanem továbbra is támadják, akár erőszakkal, akár szóval, akkor fog a dolog igazán átmenni a közvéleménybe és a tréfa komollyá válik. Nekem még teljes a tartalékom. Ezért azt tartom a leghelyesebbnek, ha ebben az ügyben csend lesz.

Másodszor, hogy írni fogok a pápa Őszentségének, teljes alázattal meghódolok, elismerem, hogy heves és éles voltam, de nem azzal a szándékkal, hogy a római egyházat megbántsam. Sőt ellenkezőleg, bizonyosságát akartam adni annak, hogy én, mint az egyház hú fia támadtam a búcsúkról való káromló prédikálást. Mert sok gúny, rágalom, tiszteletlenség és harag keletkezett a nép között a római egyház ellen.

Harmadszor, hogy röpiratot bocsátók ki, melyben mindenkit buzdítok arra, hogy kövesse a római egyházat, legyen engedelmes és tisztességtudó és irataimat úgy értsék, hogy azokat a római egyháznak nem szégyenére, hanem dicsőségére írtam. Tétéleim visszavonásából azonban semmi sem lesz. Beszéltem Károly úrral is. Ő nem követelte, hogy tétéleimet visszavonjam, hanem azzal váltunk szét, hogy az ügy felől tovább tárgyalunk. Károly úr röviden le fogja írni az ügyek állását a pápa szentatyának és kieszközli, hogy a pápa őszentsége esetleg egy tudós püspököt bízjon meg az ügyel, aki megmutatja a tévedésen alapuló tétéleket, amelyeket vissza kell vonnom. S ha akkor bebizonyítják, hogy tévedtem, szívesen visszavonom tétéleimet és a római szentegyház tekintélyét és hatalmát nem gyengítem. Ezután barátságosan, sőt csókkal váltunk el egymástól (természetesen Júdásccsókkal). Intelmei alatt is sírt. Én pedig úgy tettem, mintha nem ismertem volna fel, hogy ezek krokodilkönnyek. Eddig jutottunk. Nem tudom, mit tesznek majd most Rómában?

A lipcsei vitatkozás

Eck János az ingolstadti egyetem tanára többször írt már Luther ellen anélkül, hogy a közvélemény őt észrevette volna. Mindenáron a nagy nyilvánosság elé akart kerülni. A kegyelem és a szabad akarat kérdésében ellentétben állott Karlstadt András wittenbergi egyetemi tanárral. A kérdés tisztázására Eck vitatkozásra hívta ki Karlstadtot Lipcse városába. Mikor azonban Luther elolvasta Eck vitatételeit, igen meglepődött, mert azok nem annyira Karlstadt, mint inkább őellene irányultak. Eck ismerte azt a pápai nyilatkozatot, mely szerint az egyház hivatalosan is helyesnek tartja a búcsúk hirdetését és árusítását. Így tehát a hivatalos egyház védelme alatt érezte magát. Eck János fölvetette azt a kérdést, vajon honnan ered a pápa elsőbbsége? Eck szerint a pápa mindenkor Péter követője s így Krisztus utódja. Luther szerint viszont a pápák hatalmi igénye csak a negyedik században kezdődik. A pápa egyházi egyeduralma azonban még Luther előtt száz évvel sem volt meg, mert a konstanzi zsinat (1414-1418) kijelentette egyik hivatalos iratában (Sacrosancta, 1415. TV. 6.), hogy az egyházban a legfőbb hatalom a zsinaté és nem a pápáé. A zsinat a pápa felett áll. Hatalmát a zsinat gyakorolta is, mert a meglevő pápát letette és újat választott. Luther nyíltan kijelentette, hogy a korabeli pápai hatalom az utolsó négy évszázad pápai rendeleteire vezethető vissza. A pápai hatalommal szemben áll a Szentírás, a niceai zsinat (325) és az egyház történetének több mint egy évezrede. Luther szerint a pápát a hagyomány, az állással járó tisztesség s emberi jog alapján különös megbecsülésben részesíthetik hívei: az egyház azonban nem egy látható főnek a hatalmán, hanem a Krisztustól való függésen alapul. Az egyház nem ott van, ahol a pápa hatalmát elismerik, hanem ott, ahol az Isten ígését hirdetik és hisznek benne. Ezek a vélemények ütköztek meg a lipcsei vitában.

Karlstadt mindjárt az első napokban (1519. június 27 - július 1.) csatát veszített Eck Jánossal szemben. Ekkor Luther vette át a szót. Eck felette is inkább a bíró szerepét akarta játszani, mint a tudományos vitatkozóét. Mivel a lipcseiek még borzadva emlékeztek a huszita háborúkra, Eck arra törekedett, hogy Luthert huszita eretnekséggel vádolhassa. A husziták ugyanis tagadták mind a pápa, mind a zsinatok egyházi hatalmát. Így nemcsak a pápa, hanem a zsinatok tekintélyének a kérdése is belekerült a tárgyalásba. Luther bátran megállította az igazság mellett akkor is, amikor ilyen alattomos módon akarták veszélybe sodorni s kijelentette, hogy mind a zsinatok, mind a pápa tévedhetnek, hiszen emberi tényezők. Eck János örvendezett, hogy kimutatta Lutherben a huszita eretneket és a hírverés minden eszközét felhasználta, hogy Luther ellen hangolja kortársait.

A lipcsei vitatkozásban felszínre került gondolatok hatalmasan megmozgatták a lelkeket. Különösen helyeselték a kortársak Luthernek azt a megállapítását, hogy a pápa hatalma nem Krisztustól ered, hanem emberektől.

* * *

Lipcsébe való megérkezésünk órájában, még ki sem szálltunk a kocsiból, a merseburgi püspöknek a vitatkozás ellen kiadott tilalmát szegezték ki a templomok ajtajára. Ennek megírásánál a kérdésre vonatkozó új pápai magyarázatot érvényesítették és mellékeltek is azt hozzá. A tilalmat azonban figyelmen kívül hagyták és azt, aki kifüggesztette, a városi tanács börtönbe záratta, mivel az ő előzetes tudomása nélkül cselekedett.

Amikor ezzel a mesterséges fogással mit sem értek el, másra szánták el magukat. Külön magukhoz hívták Karlstadt Andrást és igen bő beszéddel arra igyekeztek rávenni, hogy a vitatkozás előszóval történjék ugyan, de jegyzőkkel okmányyszerűleg ne rögzíttessék le. Eck akarta így. Azt remélte ugyanis, hogy nagy hangjával és mozdulataival túlsúlyra juthat. Ezzel

szemben Karlstadt azt válaszolta, hogy amúgy állapotok meg s követelte, hogy a szerződéshez alkalmazkodjanak, ti., hogy a vitatkozást jegyzők írják le. Hogy ezt elérje, végül is bele kellett egyeznie abba, hogy a vitatkozásról készülő jegyzőkönyv ne kerüljön nyilvánosságra, csupán néhány közéletben szereplő embernek mutassák be. Ezután újabb huzavona következett az ítélő bírák választása körül. Végül kikényszerítették a beleegyezést abba is, hogy majd a vitatkozás befejezése után fognak megállapodni a bírakra vonatkozólag. Más-képp egyáltalán nem akarták a vitát megengedni. Ilyesformán két malomkő közé kényszerítették, hogy mindkét esetben kellemetlen helyzetbe hozzanak bennünket. Vagy teljességgel visszautasítjuk a vitát, vagy igazságtalan bírák ítéletének kellett volna magunkat alávetnünk. Látod tehát, milyen durva fogásokkal rabolták el kikötött szabadságunkat. Mert azt, hogy az egyetemek és a római pápa vagy sohasem hoznak ítéletet, vagy ha hoznak is, csak miellenünk szólót hoznak, azt mindenki bizonyosra vette. Nekik pedig ez a legfőbb vágyuk.

Másnap (1519. június 27.) engem külön is hívtak és ugyanazt az ajánlatot tették. Én ezeket a feltételeket mind visszautasítottam, mert félttem a római pápától és mert barátaim is ezt tanácsolták. Erre felkínálták a többi egyetemeket a római pápa kizárása mellett. Én azonban azt kívántam, hogy hagyják meg szabadságunkat úgy, amint eredetileg megegyeztünk. Amikor ezt nem akarták, a vitatkozást kereken visszautasítottam. Erre azonnal azt a hírt röppentették szét, hogy nincs bátorságom a vitatkozás elfogadására és ami még rosszabb, hogy én semmilyen vitabíró nem fogadok el. Mindezt a legcsúfabbul és gonoszabbul hirdették s úgy magyarázták, hogy legjobb barátaimat is megtántorították. Már-már az a veszély fenyegetett, hogy egyetemünkre örök szégyen hárul. Ezután barátaim tanácsára elmentem és a feltételt akaratom ellenére elfogadtam. De csak úgy, hogy részemről fenn-tartom a fellebbezés lehetőségét, továbbá, hogy ügyemben semmiféle előzetes döntést hozni nem lehet, valamint a római udvar kimarad a játékból.

A vitatkozást *Eck* először Karlstadtal folytatta egy hétig, a szabad akaratról. Karlstadt, aki könyveit magával hozta, a *szabad akaratra vonatkozó* érveket és megoldásokat Isten segítségével kitűnően és győzedelmes erővel adta elő. S amikor *Eck válasza után* Karlstadtnek is lehetősége volt arra, hogy ellentmondjon, *Eck* ezt csak azzal a feltétellel akarta megengedni, ha a tudományos könyveket otthon hagyják és úgy érvelnek. Karlstadt András ugyanis azért szokta magával hozni a könyveket, hogy *Eck*nek szemébe vágassa, hogy ő a Szentírás igéit és az egyházatyák szavait helyesen idézi és nem olyan önkényesen kezeli őket, mint *Eck* szokta cselekedni. Erre újabb zavar támadt. Végül is *Eck* javára döntöttek, hogy a könyveket otthon hagyják. De ki ne látná világosan, hogy ha valóban az igazság kiderítése végett vitatkoztak volna, egyenesen követelni kellett volna, hogy minden könyvet elhozzanak. Semmiben sem jutott ilyen arcátlanul kifejezésre velünk szemben táplált gyűlöletük és részrehajlásuk.

Végül az alattomos fickó mindent helyeselt, amit Karlstadt állított. Jóllehet hevesen támadta őt, végül mégis kijelentette, hogy teljesen egyetért vele s ezen felül azzal kérkedett, hogy Karlstadtot megnyerte saját álláspontjának. Ugyanis egyszerre elvetette mind Scotust a scotistákkal együtt, mind Capreolust a thomistákkal együtt s azt állította, hogy a skolasztikusok ugyanazt tudták és tanították, amit Karlstadt. Ezzel elesett Scotus és Capreolus, ti. a scotisták és thomisták két hatalmas pártja. Ugyanis Duns Scotus oxfordi egyetemi tanár (1270-1308), ferences-rendi szerzetes teológiai felfogása a ferenceseknél kötelező volt. A Domonkos-rendieket viszont kiátkozás terhe mellett kötelezték Aquinói Tamás (1225-1274) teológiájának képviselésére. A thomisták és scotisták elkeseredett ellenségek voltak. A második héten (július 4-9.) *Eck* velem vitatkozott. Eleinte egészen éles volt a vita a római pápa főhatalma felett. Fő érvei ezek az igék voltak: „Te Péter vagy” (Mt. 16, 18), továbbá: „Legeltesd az én juhaimat”, „Kövess engem” és „Atyádfiait erősítsd”. (János 21. 17. 19. 22. Lk. 22. 32.) Ezekhez idézte az egyházatyák sok fontos nyilatkozatát. Amit válaszoltam,

hamarosan nyomtatásban olvasható. Erre kiélezte a végsőkig és minden hangsúlyt a konstanzi zsinatra helyezte. Ugyanis itt kárhoztatták Húsz János tételét, aki azt állította, hogy a pápai hatalom a császártól ered. Mintha bizony isteni jogon alapulna! Ezután a saját csataterén hevesen előretört, miközben elém tárta a cseheket és engem nyilvánosan eretneggel s a cseh eretnekek védelmezésével vádolt. Ő ugyanis nemcsak szemtelen, de könnyelmű álbölcs is. Ezek a vádak csodálatos módon jobban csiklandozták a lipcseiek kíváncsiságát, mint maga a vitatkozás.

Én viszont Eck szeméi elé tártam a görögkeletieket ezeréves történelmükkel és azokat az egyházatyákat, akik nem voltak a pápa alattvalói. Ekkor még nem tagadtam, hogy a pápának különös tisztelet jár. Végül a zsinat tekintélyéről folyt vitatkozás. Én a nyilvánosság előtt kijelentettem, hogy *Konstanzban* istentelenül kárhoztattak néhány olyan tételt, melyet tisztán és világos szavakkal tanítanak Pál apostol, Augustinus, sőt maga Krisztus is. Erre előntötte a méreg a viperát. Igen-igen nagynak tüntette fel az én „gonoszságomat” és szinte magán kívül volt amikor a lipcseieknek hízelgett. Végül én a zsinat saját szavaival bizonyítottam be, hogy nem minden ott kárhoztatott tétel eretnek és téves. Ezért ő bizonyítékaival mit sem ért el. Így hát az ügy még függőben maradt.

A harmadik héten a bűnbánatról, a tisztítótűzről, a bűcsúról s a lelkészek feloldozó hatalmáról vitatkoztunk egymással. Karlstadttal ugyanis nem szívesen vitatkoztam. Ő csak velem akart dolgozni. A bűcsú teljességgel megbukott s Eck majdnem mindenben egyetértett velem. Sőt a bűcsú védelme nevetésbe és gúnyba fulladt, holott én azt vártam, hogy a tervezett vitatkozásnak ez lesz a fő tárgya. Végül még a nyilvánosság előtt mondott prédikációjában is bevallotta ezt s a köznép is rájött arra, hogy Eck a bűcsút értéktelennek tartja.

Állítólag még azt is bevallotta, hogy minden nehézség nélkül az egész vonalon megegyezésre jutott volna velem, ha én nem vitatkoztam volna a pápa hatalmáról. Végül ezt mondta Karlstadtnak: „Ha Mártonnal annyira meg tudnék egyezni, mint veled, akkor még szállásán is meglátogatnám”. Ilyen ő: ingatag, csalárd, mindenre kész. Igen, ő, aki Karlstadtnak azt állította, hogy a skolasztikus tudósok ugyanezt tanítják, velem szemben pedig Rimini-i Gergelyt († 1358) hozta fel, aki szemben áll az összes többi skolasztikussal s egyedüli, aki egyezik velünk. Ilyesformán ugyanazt a dolgot a változó körülmények szerint egyszer helyeselni, másszor tagadni, - ő nem tartja bűnnek. A lipcseiek ezt természetesen nem veszik észre. Annyira korlátoltak. És hogy a szörnyűség teljes legyen: ha a vitatkozásban valamit elfogadott is, a templomban a nép előtt az ellenkezőjét prédikálta. Amikor Karlstadt megkérdezte, miért ilyen ingatag, a jellemtelen ember az felelte, hogy a nép előtt nem kell azt hirdetni, amiről vitatkoztunk.

Amikor az én vitatkozásom lezárult, az utolsó három napon ismét Karlstadttal vitázott. Ekkor újból elfogadott mindent és kijelentette, hogy egyetért velünk. Mégpedig abban, hogy annak cselekvése, ami bennünk van, bűn; hogy a szabad akarat kegyelem nélkül másra nem képes, mint bűnre; hogy minden jó cselekedetben ott van a bűn; hogy az is merő kegyelem, ha a bennünk levők cselekvésével a kegyelemre készülünk elő. A skolasztikusok azonban mindezt tagadják. Így ezen a vitatkozáson jóformán semmit sem intéztünk el, legalábbis nem méltó módon, kivéve az én 13-ik tételmet. Egyelőre Eck nyerte el a tetszést. Diadalt ül és játssza a nagy urat, de csak addig, míg mi ki nem nyomtatjuk a mi dolgainkat. Ugyanis, mivel a vitatkozás rosszul folyt le, újból kiadom a pápai hatalomról szóló 13-ik tételmet védőiratát.

A lipcseiek természetesen se nem üdvözöltek bennünket, se nem látogattak meg s úgy kezelték, mint halálos ellenségeiket. Amazt állandóan kísérgették, el nem hagyván őt, vele lakomáztak, vendégségbe hívták. Ezenfelül ruhát ajándékoztak neki, teveszőrből készült szövetet adtak hozzá, sétalovaglásra jártak vele. Röviden szólva minden elképzelhető megtettek, hogy bennünket megszegyenítsenek. Ezenfelül még Pflug Cézárt, György szász

Az átokbulla

Lipcséből hazatérve, az eddigénél is nagyobb munkakedvvel ült Luther íróasztalához. A vihart megelőző szélcsendben emberfeletti munkát fejtett ki. Építő és vitatkozó könyveket írt. (Előkészülés a halálra. A keresztség. A bűnbánat. Az úrvacsora. Az egyházi átok. A jócselekedetek stb.) A szellemi harcban egyre láthatóbb lett a régi és új lelkiség közötti szakadék mélysége. Prierias Sylvester, a pápa tanácsadója 1519-ben megtámadta Luther lipcsei tételeit és a pápának valóságos isteni jogkört tulajdonított. A római főpap istenítését tartalmazó iratot Luther néhány megjegyzés kíséretében újra kinyomatta. Hadd ítéljen az olvasók józan értelme. Eck János is írt Luther tételei ellen. Ezzel valóságos céltáblává tette magát, mert nem vette figyelembe Valla Lőrinc (1407-1457) olasz tudós leleplezéseit arról, hogy a legrégebb pápai okiratok hamisítványok. Egy Alfeld nevű Ferenc-rendi barát is kihegyezte tollat Luther ellen. „Az apostoli székről” szóló förmedvényében azt írta, hogy „Luthert, a pokolnak eme kutyáját” ő nemcsak megugatja, de meg is marja.

Mivel ezeket az iratokat sokan olvasták, Luther kénytelen volt védekezni. Ezért írta meg „A római pápaságról” szóló könyvét.

Az események hatása alatt egyre erősödött Lutherben az a vélemény, hogy a római trónon maga az antikrisztus ül s az egyházban uralomra jutott az „ős ellenség”. Le kell hát leplezni és meg kell szüntetni az antikrisztus titkos üzelmeit. Idevonatkozó gondolatait Luther „A német nemzet keresztyén nemességéhez” írt világtörténelmi jelentőségű könyvében fejtette ki. A könyv 1520 augusztusában került ki a nyomdából és két hét alatt négyezer példány fogyott el belőle. Példátlan hatást váltott ki mind a barátok, mind az ellenség táborában. Különös örömmel olvasták a Sickingen Ferenc (1481-1523) vezetése alatt álló lovagok, akik Róma kapzsisága ellen vívott küzdelmükben fegyvertársként üdvözölték Luthert. A reformátor azonban nem szövetekezett a lovagokkal. Világosan látta, hogy nem Róma erkölcsi romlottsága körülfolyik a harc, hanem Isten igéjéért. Nem emberi részletterveket kell megvalósítani, hanem magát a keresztyénséget. S nem fegyverek reformálják a világot, hanem Isten igéje.

„Az egyház babiloni fogságáról” szóló munkájában a szentségek kérdését vizsgálta meg Luther. Megállapította, hogy a szentségek a pápák kezén elvesztették eredeti lényegüket, emberi érdemszerző cselekedetté váltak, mélyekkel a papság rendelkezik. Éppen ezért az egyház nem tudja Isten kegyelmét szabadon közölni. Emberi rendelkezések fogságában sínylődik, mint régen Izrael népe Babilonban. Vissza kell hát térni a szentség eredeti szentírási értelmezéséhez.

Ezalatt Rómában újra tárgyalták Luther ügyét. A lipcsei vitában híressé vált Eck János közreműködésével elkészítették s 1520. június 15-én kiadták a Luther elleni pápai bullát. Eszerint, ha Luther a megjelölt tételeket hatvan nap alatt vissza nem vonja, egyházi átok sújtja. Luther levelet írt a római pápának, melyben világosan kifejtette, hogy csak a Szentírásból vett bizonyítékokkal lehetne őt tételei visszavonására bírni.

Ugyanebben az időben, 1520 végén jelent meg Luthernek egyik igen nagy hatású könyve: „A keresztyén ember szabadságáról.”

A római udvar intézkedésére Luther könyveit igen sok helyen máglyatűzben hamvasztották el. A pápai átok még hatalmas fegyver volt. Hírére sok olyan ember, aki eredetileg Luther mellett foglalt állást, teljesen tanácstalanná vált.

Dr. Luther Márton, akit a pápa kiátkozott nyájából, nemsokára válaszolt is az átokra. 1520. december 10-én Wittenberg városfalain kívül a pápaság legfontosabb könyveit az átokbullával együtt nyilvánosan elégette. Az átoklevelet e szavakkal dobta tűzbe: „Mivel megszomoritottad Isten szentjét (ti. Krisztust), égessen meg téged az örök tűz.” A Rómától való elszakadás, mely lelkileg már egy évtizeddel ezelőtt, a Szentírás megismerésekor kezdődött Lutherben, most lett teljessé és nyilvánossá. Ennek a lépésnek mérhetetlen jelentőséget egyedül Luther látta világosan. Másnap tanítványai előtt arról beszélt, hogy aki ilyet cselekszik, az előtt csak két út van. Az egyik a kárhozatba, a másik a vértanúságba visz. Aki nem vállalja Isten ügyéért a harcot, annak sorsa a kárhozat. Aki pedig vállalja, készülnie kell a vértanúságra.

* * *

X. Leó pápához 1520. október 6-án írt levélből:

Igaz, hogy én élesen támadtam - de csak általánosságban - néhány keresztyénellenes tanítást. Ellenfeleimmel szemben is kíméletlen voltam. De nem gonosz életük, hanem keresztyénellenes tanításuk és védekezésük miatt. Ezt egyáltalán meg nem bántam, sőt az a szándékom, hogy ilyen serény és éles maradok, tekintet nélkül arra, hogy azt egyesek mire magyarázzák. Ebben Krisztus a példaadóm, aki ellenségeit kíméletlen buzgósággal kígyófajzatnak, képmutatóknak, vakoknak, ördög gyermekeinek nevezi. Pál apostol is a mágust az ördög gyermekének mondja, aki tele van gonosszággal és csalással. Egyes hamis apostolokat pedig kutyáknak, csalóknak és Isten ígéje elferdítőinek nevez. Ha az elpuhult, kifinomodott fülek ezt hallották volna, bizonyára azt kellett volna mondaniok, hogy senki sem volt olyan kíméletlen és türelmetlen, mint Pál apostol. És kicsoda kíméletlenebb a prófétáknál? De a mi időnkben a füleink annyira lágyak és elpuhultak lettek az átkos hízelgők nagy száma következtében, hogy mihelyt nem dicsérik minden dolgunkat, jajgatunk a kíméletlenség miatt. Mivel pedig nem tudunk kitartani az igazság mellett, lemondunk róla a kíméletlenség, türelmetlenség és szerénytelenség ürügye miatt. De mire való a só, ha nem csípős? Mire való a kard pengéje, ha nem éles? Hiszen a próféta ezt mondja (Jerem. 48, 10.): „Átkozott, aki az Úrnak dolgát csalárdul cselekszi és túlságosan kíméli.”

Azért kérek szent atyám Leó, fogadd el ezt az én mentségemet és hidd el rólam, hogy a te személyed ellen semmi rosszat nem akartam tenni. Én olyan ember vagyok, aki neked a legjobbat kívánja, aki perlekedni és vitatkozni nem akar senkivel az illető gonosz élete miatt. Kizárólag csak az Isten ígéjének az igazságáért. Mindenben szívesen engedek bárkinek, csupán az Isten ígését nem akarom és nem lehet sem elhagynom, sem megtagadnom. Ha valaki másként vélekedik rólam, vagy irataimat másként fogta fel, az téved és nem értett meg engem.

Annyi azonban igaz, hogy erősen hozzányúltam a római székhöz, melyet római udvarnak neveznek... Az bántott engem, hogy a te nevedben és a római egyház nevében a szegény népet az egész világon becsapták és megkárosították. Ezzel szálltam szembe és fogok is szembe szállni mindaddig, amíg csak keresztyén élet él bennem. Nem azért, mintha ilyen lehetetlen dologra vállalkoznék, vagy azt remélném, hogy valamit rendbe hozok, különösen akkor, amikor annyi dühös hízelgőd támad ellenem; hanem azért, mert én magamat minden keresztyén ember köteles szolgájának vallom. Ezért feladatom, hogy tanácsot adjak nekik és intsem őket, hogy a rómaiak pusztítása rájuk nézve kisebb kárral is járhatna.

Mert előtted sem titok, hogy hosszú évek óta Rómából az egész világra semmi más nem árad ki, mint a testnek, léleknek, javaknak a romlása.

Eközben te, szent atyám Leó, úgy ülsz ott, mint Dániel az oroszlánok között és mint a juh a farkasok között (Mt. 10, 15), mint Ezékiel a skorpiók között (Dániel 6, 16, Ezékiel 2, 6), Mit tudsz tenni te egymagád ez ellen a sok vad szörnyeteg ellen? Még ha három vagy négy kegyes bíbornok állana is melléd, mi volna az ebben a tömegben? Még bele sem fognátok a bajok orvoslásába, máris méregetől kellene elpusztulnotok.

Neked és a bíbornokoknak volna kötelességetek, hogy ezt a bajt elhárítsátok. De a betegség mit sem ad az orvosságra. A ló és a kocsi nem hallgatnak a kocsisra. Ez az oka annak, amiért mindenkor fájlaltam, hogy te, kegyes Leó pápa lettél ebben az időben, te aki méltó lettél volna arra, hogy jobb korban légy pápa. A római szék téged és hozzád hasonlókat nem érdemel meg.

Íme, szent atyám, ez az oka annak, amiért oly erősen megtámadtam ezt a széket... Azt reméltem, hogy nálad kegyet és hálát találok és elismerik, hogy én a te javadat munkáltam, amikor ezt a te börtönödet hevesen és élesen támadtam. Engedd meg itt szent atyám, hogy egyszer neked is előadjam ügyemet. Kétségtelenül tudsz arról, hogyan tárgyalt velem Ágostában Kajetán bíbornok, a te követed. Bizony szerénytelenül, helytelenül, sőt hűtlenül is, pedig a te akaratodból azért bíztam kezére minden ügyemet, hogy békét teremtsen. Én végét akartam vetni az ügynek és hallgatni akartam, ha ellenfeleim is hallgatnak. Ezt ő könnyen, egy szavával elérhette volna. Azonban nagyon vágyott a múltó dicsőségre, megvetette kérésemet és arra vállalkozott, hogy ellenfeleimnek fogja pártját és nekem tanításom visszavonását parancsolja meg, holott erre ő nem kapót utasítást. Így az ő erőszakos eljárása következtében a dolog sokkal rosszabbra fordult, pedig akkor egészen jó kerékvágásban volt. Azért, ami ezután történt, nem az én vétkem, hanem a bíbornoké, aki nem akarta, hogy hallgassak. Pedig én erre nagyon is kértem. Mit tehettem én itt többet?

Azután Miltitz Károly jött. Ő is szentséged követe, aki sok fáradság és utazás után minden igyekezetét latba vetette, hogy az ügyet újra jó kerékvágásba igazítsa, ahonnan a gögös és erőszakos bíbornok kivetette. Végül a felséges választófejedelem, Frigyes, szász herceg segítségével kivitte, hogy velem néhányszor értekezett. Itt ismét engedtem és a te neved tisztességéért hallgattam. Beleegyeztem, hogy a trieri érsek és a naumburgi püspök vizsgálják meg az ügyet és döntsenek. Ez így megtörtént és elintéztetett. Amikor az ügy jó reménységben és békekességben volt, belevágott a te legnagyobb, igazi ellenséged, Eck János az ő lipcsei vitatkozásával, amelyet dr. Karistadt ellen szándékozott tartani. Kapkodó beszédével beleköt a pápaság dolgába és zászlót bont, hajsztát indít váratlanul én ellenem. Ezzel a tervezett békekesség ügyét teljesen elrontotta.

Ezalatt Miltitz Károly várt. A vitatkozás megtörtént, a bírakat megválasztották, de semmit sem intéztek el, amin nem is csodálkozom, mert Eck a hazugságaival, leveleivel és titkos mesterkedéseivel az ügyet annyira elmérgesítette, összezavarta, tönkretette, hogy bármelyik oldalra kedvezett volna is az ítélet, kétségkívül még nagyobb tüzet gyújtott volna, mert ő a dicsőséget kereste és nem az igazságot. Én mindenkor megtettem, amit reám bíztak és semmit sem mulasztottam el abból, amit meg kellett tennem. Beismerem, hogy ebből kifolyólag a római keresztyéntelen dolgoknak nem kis része került napvilágra. De ami ebben vétek, nem az enyém, hanem Eck vétke, aki olyan dologra vállalkozott, amelynek nem tudott eléggé ura lenni. Saját dicsőségét keresve, a római bűnöket az egész világ előtt szégyenpadra állította.

Miután a vitatkozás semmi eredményre nem vezetett, csak a római szék nagyobb gyalázatára, Miltitz Károly az én szerzetesrendem atyáihoz jött el, tanácsot kért, hogy az ügyet elsimítsa és elhallgattassa, akkor, amikor az a legrosszabbul és a legveszélyesebben állt. Ekkor azok néhány derék férfiút küldtek hozzám közülük, mert tisztában voltak azzal, hogy velem szemben erőszakkal semmit sem érnek el. Azt kívánták, hogy legalább a te személyedet szent atyám tiszteljem és alázatos írásban tisztázzam a te és az én ártatlanságomat. Azt vélték, hogy

az ügy még nem vész el teljesen és nem is kétségbeesztő, ha a szent atya, Leó kezébe veszi azt. Mivel pedig én mindenkor békét ajánlottam és azt kívántam, hogy a csendes és alapos tanulmányozásba merülhessek- ez kedves és öröndetes követség volt nekem. Hálával fogadtam és teljes készséggel rendelkezésükre álltam. Különös kegyelemnek tekintetem, hogy ez a reménységünk valóra válhatik.

Íme, tehát jövök szent atyám Leó és lábaidhoz omolva kérlek, ha lehetséges vedd kezébe ezt az ügyet és zabolázd meg a hízelgőket, akik a béke ellenségei, jóllehet békéltetőknak adják ki magukat. Abból azonban, hogy én visszavonjam tanításomat, semmi sem lesz. Ne is avatkozzék bele senki, hacsak azt nem akarja, hogy az ügyet még nagyobb bonyodalomba kergesse.

Én ellensége vagyok a perpatvarnak, nem akarok senkit sem bujtogatni, sem ingerelni, de azt akarom, hogy engem se ingereljenek. Ha azonban ingerelnek, nem maradok adós - ha Isten is úgy akarja - sem szóval, sem írással. Bárcsak szentséged kezébe venné az ügyet, néhány rövid, könnyed szóval végét vetné ennek a perpatvarnak és egyúttal hallgatást és békességet parancsolna. Ezt mindenkor szerettem volna hallani.

Azért szentséges atyám, vajha ne hallgatnál azokra, akik édes szavakkal a füledbe hízelegnek s akik azt mondják, hogy te nem vagy csupán ember, hanem Isten költözött beléd, aki minden dolgok parancsoló ura. Nem így van az; hiába is próbálsz meg. Te az Isten szolgáinak szolgálója vagy. Ne engedd, hogy megcsaljanak, akik azt hazudják és színlelik, hogy te a világnak ura vagy, akik azt akarják, hogy csak az lehessen Krisztus híve, aki neked aláveti magát, akik azt fecsegik, hogy neked hatalmad van a mennyben, a pokolban és a tisztító-tűzben. Ezek neked ellenségeid és arra törekszenek, hogy lelkedet megrontsák. Amint Ésaías próféta mondja (Ésaías 3, 12; 9, 16): Édes népem, akik tégedet dicsérnek és magasztalnak, becsapnak azok tégedet.

Tévednek mindazok, akik azt állítják, hogy te felette állsz a zsinatnak és az egyetemes keresztyénségnek. Tévednek azok is, akik egyedül neked adnak hatalmat arra, hogy a Szent-írást magyarázd. Ezek mindnyájan csak azt akarják, hogy a te neved alatt keresztyénellenes üzelveiket a keresztyénségben megerősíthessék; amint azt a gonosz lélek, sajnos sok elődöd által meg is cselekedte. Röviden szólva: ne higgy senkinek, aki téged magasztal, csupán csak azoknak, akik téged megaláznak. Ez az Isten ítélete, amint meg van írva: (Luk. 1, 52.): „Hatalmasokat döntö le trónjaikról és alázatosokat magasztalt fel.” Íme, mennyire elütnek egymástól Krisztus és az ő helytartója! Pedig mindnyájan az Ő helytartói akarnak lenni. És én valóban attól tartok, hogy ők a szó legigazibb értelmében helytartói. Mert a helytartó az ő ura távollétében helytartó. Ha tehát a pápa a Krisztus távollétében - aki szívében nem lakik - kormányoz, nem a szó legigazibb értelmében helytartója-e Krisztusnak? Mennyivel helyesebben cselekedtek az apostolok, akik magukat csupán a bennük lakó Krisztus szolgáinak és nem a tőlük távollevő helytartóinak nevezték! Talán illetlenül cselekszem, hogy olyan magas méltóságot oktatok, akitől mindenkinek tanítást kellene elfogadnia, amint néhány mérges hízelgő azt híreszteli rólad, hogy minden király és bíróság a te ítéleted alá tartozik. De én idevonatkozólag szent Bernátnak Jenő pápához intézett könyvét követem, amelyet minden pápának könyv nélkül kellene tudnia.¹⁰ Nem azzal a szándékkal cselekszem ezt, hogy Téged tanítsalak, hanem kizárólag hűség és kötelességből.

Nem tudok hízelegni az ilyen komoly és veszélyes ügyben...

¹⁰ Bernát († 1153) clairvauxi apát, kiváló szónok, jámbor szerzetes. Tanítványa volt III. Jenő pápa. Amikor III. Jenőt pápává megválasztották, egykori mestere, Bernát, tanácsokat írt számára. (De consideratione.) Erre céloz itt Luther.

Ezzel szentségednek ajánlom magamat. Spalatinhoz 1520. október 11-én írt levélből: Üdv! Végül megérkezett ez a római bulla. Eck hozta. Megvetem ezt és már azon vagyok, hogy mint istentelen, hazug és teljességgel Eck-féle bullát megtámadjam. Ebben, mint te is látod, magát Krisztust is kiátkozzák, de meg nem jelölnek semmiféle okot. Engem sem kihallgatásra, hanem tételeim visszavonására hívnak fel.

A magam személyét nem féltsem. Legyen, ahogy Isten akarja. Azt sem tudom, hogy a választófejedelemnek itt mit kellene tennie. Bizonyára az lesz a legjobb, ha úgy tesz, mintha mit sem tudna róla.

Ugyanis Lipcsében és mindenütt teljességgel megvetik mind a bullát, mind Ecket.¹¹

Engem Eck ingerelt az írásra. Ő kihívott engem. Szívből kívánnám, hogy helyes útra térjen, ha azonban így marad, azt kívánom neki, hogy legyen pápa. Mert ezt igencsak megérdemli. Minden ellenem irányuló munkát ő vállalt magára. Igaz ugyan, hogy ezért részben meg is jutalmazták. Ugyanis csupán az ingolstadti lelkészségből 700 forint jövedelme van. Ő jó pápa lenne. Nincs egyetlen emberünk, aki ilyesmit meg tudna tenni. Ő adta nekem az első gondolatokat, amelyekre egyébként sohasem jöttem volna rá. Azért ellenfeleink igen hasznosak, jóllehet ők azt hiszik, hogy ártanak nekünk.

Az 1520. esztendő december havának 10. napján 9 órakor Wittenbergben a keleti kapunál, a Szent Kereszt kápolna mellett megégettették a pápa könyveit.

Amikor a pápa bulláját megégettem, Gödé Hening *híres wittenbergi jogász* ezt mondta: „Mire vetemedik még ez a nyomorult barát?”

¹¹ A közvélemény elítélte Eck Jánost, aki azzal kérkedett, hogy ő hozta az átokbullát. A nép magatartása miatt ki se mert mozdulni kolostori rejtekéből. Fenyegető leveleket írtak neki és gúnydalt költöttek róla, melyet utcahosszat énekeltek.

A wormsi birodalmi gyűlés

Az 1519-ben császárrá választott V. Károly uralkodása elé nagy várakozással tekintett a német nemzet. A koronázás után birodalmi gyűlést készítettek elő, hogy azon a nemzet minden baját orvosolják. A fiatal császár magatartását előre meghatározta erős római katolikus szellemben való neveltetése és az a vélekedése, hogy minden társadalmi nyugtalanság mögött a wittenbergi reformátor munkássága áll.

Hosszas huzavona után Luthert is meghívták a gyűlésre. Veszélytelen utazást biztosító császári levél birtokában, számos barátja kíséretében utazott Luther Wormsba. Útja az egyes helységeken át valóságos diadalmenet volt. Mind barátai, mind ellenségei számos kísérletet tettek arra, hogy visszatartsák a gyűlésen való megjelenéstől. Isten azonban Luthert - saját szavai szerint - vakmerővé tette.

A kihallgatás és Luther bizonyágtétele után a császár kijelentette, hogy minden erejével igyekszik elnyomni Luther istentelen ügyét. Ezután ígéretének megfelelően még 21 napi veszélytelen utazást biztosítván, hazabocsátotta az „eretneket”.

Bölcs Frigyes fejedelem az elutazás előtt megüzente Luthernek, hogy biztonságba fogja őt helyezni.

* * *

V. Károly császár beidézt engem a wormsi birodalmi gyűlésre s küldött ún. szabad utat biztosító levelet és egy kísérőt. Amint így együtt Weimar felé mentünk, ahol János hercegtől, a későbbi választófejedelemtől költőpénzt kaptam, az a hír jött, hogy Márton doktort Wormsban már kiátkozták könyveivel együtt. Így is volt. Emellett még császári követek is kerültek szemem elé, akiknek az összes városban császári parancsot kellett kiszögezniök arról, hogy dr. Luther Mártont a császár kiátkozta. Ekkor azt kérdezte a kísérő: „Doktor úr tovább jön?” Így feleltem: „Igen, eltekintve attól, hogy átok alá vetettek és ezt minden városban kihirdetik, mégis elmegyek és ragaszkodom a császári szabadságlevélhez” Ez volt az első cselvetés, melyet a mainzi püspök készített elő s azt gondolta, hogy ezzel megakadályoz a birodalmi gyűlésen való megjelenésben. Ebben az esetben úgy járhattak volna el velem szemben, mint aki a császári szabadságlevelet megveti és dacol.

Amint Oppenheimba érkeztem, már csak három nap volt hátra abból az időből, melyre biztonságos utazás céljából kísérőt kaptam. A mainzi püspök annyira dolgozott ellenem, hogy Bucer odajött hozzám és rá akart venni arra, hogy Sickingen Ferenchez menjek Eberburgba, ahol Glapion, a császár gyóntató papja akar velem egyes dolgokról tárgyalni. Én azonban tudtam, hogy nem ez volt a mainzi püspök célja, hanem vezetgetni akart, hogy a szabad utazás ideje lejárjon, mielőtt még Wormsba érnék. Azért azt mondtam Bucernek: „Én tovább megyek. Ha a császár gyóntatója meg akar beszélni velem valamit, megteheti Wormsban is.” És tovább mentem. Ez a mainzi püspök második sikertelen cselvetése volt. Azóta megtudtam, hogy ő sok hasonló dolgot űzött. Amikor Wormshoz közeledtem, Spalatin figyelmeztetett, hogy ne menjek oda, és ne tegyem ki magamat ilyen veszélynek. De én azt üzentem vissza: „Ha annyi ördög lenne Wormsban, mint cserép a háztetőn, akkor is bemennék” Mert rettenthetetlen voltam és egyáltalán nem féltem. Nem tudom, hogy ma lennék-e ilyen vakmerő.¹²

Nyitott kocsin, barátcsuklyában mentem be Wormsba. Ekkor mindenki az utcára jött és látni akarta Luther Márton szerzetest. Frigyes herceg szállására hajtattam, aki aggódott miattam, hogy Wormsba jöttem. Mikor ellenségeim meghallották, arról tárgyaltak, hogy nem kellene

¹² Ezt Luther 1540-ben mondotta.

érvényben tartani a nekem adott szabadságlevelet. Azonban a rajnai várgróf és a választófejedelem ellenezte ezt és a brandenburgi választófejedelemmel, az öreg Joachim örgróffal annyira összetűztek, hogy mindketten kardot ragadtak. A császár azonban, amikor azt mondták neki, hogy az eretnekkel szemben nem kötelessége érvényben tartani a szabadságlevelet, ezt a dicséretes választ adta: „Amit megígér az ember, tartsa is meg!”

Néhány nap múlva megidéztek a birodalmi tanácsba, az összes hercegek elé, este pontosan hat órára. Itt dr. Eck, a trieri püspök kancellárja beszélt a birodalom részéről és így szólt: „Márton elismered-e, hogy a könyvek tied?” Ott feküdtek összes könyveim egymás mellett a padon. Én rögtön azt mondtam volna igen. De dr. Schurff Jeromos *jogi védelmezőm* hangosan így kiáltott: „Olvassák fel a könyvek címét!” Ekkor felolvasták a könyvek címét s valóban mind az enyémekek voltak.

Erre így szóltam: „Mindenekfelett kegyelmes császár! Legkegyelmesebb hercegek és uraim, az ügy fontos és nagy, ez alkalommal nem tudok a könyvekre vonatkozólag válaszolni és kérem, szíveskedjenek nekem meggondolási időt adni” Ez megtörtént és ezzel szétoszlott a birodalmi gyűlés.

A közbeeső időben a nemesek közül sokan a szállásomra jöttek és azt mondták: „Doktor úr, hogy van? Azt mondják, hogy meg akarják önt égetni. De ennek nem szabad megtörténnie. Előbb kell nekik, mindnyájuknak elpusztulniuk!” Ez is megtörtént volna.

Amikor ismét a gyűlés elé idéztek, hatalmas tömeg volt a teremben. Mindenki hallgatni akarta válaszómat. Fent a karzaton sok fáklya égett; ugyanis késő este volt. A tolongást és lármát nem szoktam meg. Amikor felhívtak, hogy beszéljek, így kezdtem szólni: „Mindenekfelett kegyelmes Császár, legkegyelmesebb Választófejedelmek, Hercegek és Uraim! Azok a könyvek, melyeket tegnap nekem megmutattak, az enyémekek. Közöttük egyesek tankönyvek, ezek a Szentírást magyarázzák. Ezekről vallom, hogy az enyémekek és hogy nincs bennük semmi rossz. A többi vitairat, amelyekben a pápával és ellenfeleimmel vitatkoztam. Ha ezekben volna valami rossz, azt megváltoztathatom. A harmadik rész olyan könyvekből áll, melyekben a keresztyén tanításról vitatkozom. Ezek mellett szilárdan kitartok, történnék, amit a jó Isten akar!” Amint ezt elmondtam, azt kívánták, hogy ismételjem meg latinul. Erősen izzadtam és melegem volt a tömeg miatt, jóllehet a hercegek között álltam. Ekkor von Thun Frigyes úr azt mondta: „Ha nem tudja ezt megtenni Doktor úr, úgy elég volt.” De én megismételtem minden szavamat latinul. Frigyes hercegnek, a választófejedelemnek ez szerfelett tetszett.

Amint ezeket elmondtam, elbocsátottak és két embert adtak mellém, hogy kísérjenek. Erre hatalmas csődület keletkezett. Vajon nem fogságba visznek-e? - kiáltották a nemesek. Én azonban így feleltem: „Ezek engem csak elkísérnek!” Így ismét szállásomra mentem.

Néhány nap múlva újból embereket küldtek hozzám és tárgyaltak velem. Én azonban azt válaszoltam, hogy a Szentírástól el nem állhatok. Kevéssel utóbb a trieri püspök értem küldött, négy szemközt beszélt velem és ezt mondta: „Kedves Doktor úr, tudósaim azt mondják, hogy Ön megelégszik azzal, amit az ügyre vonatkozólag a császár mondani fog. Igaz?” Ezzel ő engem törbe akart csalni. Én azonban így feleltem: „Legkegyelmesebb Uram, én mindent el tudok szenvedni, de a Szentírástól el nem távozhatom.”

S miután 14 napig tartózkodtam Wormsban, 1521. *április 26-án* ismét eltávoztam és útközben foglyul ejtettek.

Így indult el a dolog az én szándékom nélkül. Nem én vagyok az oka, hanem ők. Szándékuk mellett makacsul megmaradtak és azt gondolták, hogy ők nem hibázhatnak.

Wartburgban

A Wormsból Wittenberg felé vezető úton Bölcs Frigyes megbízott emberei színleg elrabolták Luthert és Wartburg várába vitték. (1521. május 4.) Luthernek Wormsból történt távozása (ápr. 26.) után alig egy hónappal, 1521. május 25-én V. Károly császár aláírta a Luther és követői ellen kiadott birodalmi átkot. Ezentúl senki sem nyújthat szállást, ételt, vagy bármiféle segítséget sem Luthernek, sem híveinek. Sőt mint eretnekeket el kell fogni őket. Vagyonuk azé lesz, aki a hatóságoknak átadja őket. Luther könyveit árusítani tilos, vallási tartalmú könyveket pedig csak egyházi cenzúra engedélyezése után szabad terjeszteni. Most azonban csoda történt. A holtak vélt Luther tanítása csak most terjedt igazán. A reformáció ügyét, Isten igéjének terjedését most már nem lehetett megállítani. Haladt Luther nélkül is. Erről beszéltek a szószéken, a városi tanácsuléseken, a céhek összejövetelein, a vendégfogadóknak, az otthonokban, a piacokon, városon és falun egyaránt.

Wartburgban pedig Luther a roppant felelősség, emberfeletti munka és borzalmas kísértések terhét hordozta lelkén. Élénken levelezett wittenbergi barátaival Közöttük a legtöbb munkát végezték Melanchthon Fülöp egyetemi tanár, Bugenhagen János városi lelkész és Jonas Justus a vártemplom lelkésze. Nekik küldött Luther bátorítást és útmutatást leveleiben.

Tíz hónapi wartburgi tartózkodása alatt sokirányú irodalmi munkásságot fejtett ki. Zsoltármagyarázatokat írt, befejezte Magnificat című munkáját, megkezdte postillás könyvét. A legfontosabb pedig, hogy lefordította az újszövetséget népe nyelvére. Az eddigi fordítók szokásától eltérően ő nem a Róma által egyedül hitelesnek nyilvánított latin fordítást ültette át, hanem az eredeti görög szöveget.

A magányban kristályosodtak ki Luther gondolatai a szerzetesi fogadalmakról. A szerzetesi fogadalom miatt jut napról napra oly sok barát és apáca a bűn útjára. Erkölcstelenség helyett nem jobb lenne számunkra is az Isten által rendelt házaselet? A kérdés igen súlyos, mert a szerzetes saját elhatározása alapján teszi le fogadalmát. Ezt a kérdést evangéliumi alapon tisztázta Luther „A szerzetesi fogadalomról” szóló munkájában.

Wittenbergben ez alatt a mise ügye foglalkoztatta a lelkeket. Karlstadt András, Luther tanártársa ragadta magához a vezetést. A hatása alatt álló diákságot és polgárságot annyira feltűzelte, hogy kikergették a templomból a miséző papokat. A zavart csak fokozta a zwickau rajongók megjelenése Wittenbergben. Ezek új prófétai látomásokkal dicsekedtek. Hirdették, hogy küszöbön áll az utolsó ítélet. Annak bekövetkezése előtt azonban ki akartak irtani minden szerintük istentelen embert. Ezek a kicsinyes rajongók nem ragadták meg a reformáció lényegét. Ők nem evangéliumi lelkeséget akartak, hanem a régi törvényt akarták helyettesíteni saját törvényeikkel. Elhamarkodottságukkal és esztelen túlzásaikkal sokat ártottak a reformáció ügyének. Luthert végül ezek a jelenségek arra kényszerítették, hogy a fejedelem akarata ellenére is elhagyja magányát és rendet teremtsen Wittenbergben.

* * *

A választófejedelem tanácskozott embereivel és megparancsolta tanácsosainak, hogy rejtsenek el engem. Ő nem tudta a helyet, hogy szükség esetén jó lelkiismerettel tehessen esküt arra, hogy nem ismeri rejtekhelyemet. Spalatin Györgynek mégis azt mondta, hogy ő tudhatja, ha akarja. A kivitellel egy lovagot bízott meg. Amsdorf is tudott róla, de más senki. Eisenach mellett az erdőben négy lovast látott közeledni s ezért titokban a kocsitól eltávozott. Közben a lovagok közelünkbe érnek a mély útban. Megfenyegetik a kocsist, aki rögtön megáll. Közben engem kiragadnak a kocsiból és szitkozódnak. Amsdorf tetette magát és rájuk kiáltott: „Micsoda durvaság ez? De hát a hatalmatokban vagyunk!” Ezzel a kocsist akarta megte-

veszteni. Engem pedig a kocsiból kivonszoltak és lóra ültettek. A lovagok keresztül-kasul járták az erdőket, hogy tévútra vezessék az üldözöket, míg be nem esteledik. Éjszaka érkeztem meg az Eisenach melletti Wartburgba.

Mint lovag rejtőztem Wartburgban. Gyakran leszálltam vadászni, számócát szedtem s az eisenachi ferencesekkel is érintkeztem. Ez a dolog azonban titokban maradt. Ilyen nagy volt a lovagok titoktartása. Két lovag fogadott be engem: Sterbach, *Wartburg későbbi gondnoka* és Verlepsch *wartburgi várkapitány*. Két szolgálóm volt, akiknek engem kíséрниök kellett.

Egyik szolgálómmal egyszer Erfurtban egy kolostorba lovagoltunk be. Amint leülök, meglát egy barát, aki ismert s azt mondta a szerzeteseknek: „Ez Márton doktor”. Amint ezt szolgálóm meghallotta, rögtön így szólt hozzám: „Lovag, nem emlékszik, hogy mi egy nemesnek azt ígértük, hogy még ma nála leszünk? Kedves Uram, üljön ismét lóra, legfőbb ideje!” És titokban megsúgta, amit a barát mondott. Így elnyargaltunk onnan. Egyébként azon az éjszakán a kolostorban megfojtottak volna.

Kevéssel utóbb Erfurtba, a Schleedorn-ba érkeztem. Ott volt egy prépost szálláson. Imaóráit tartotta és morzsolta a miatyánk-köveket az olvasón. Így szóltam hozzá: „Uram, nincs más dolga, mint a kövekkel zörögni?” A prépost mérges lett és azt mondta: „Úgy látom, Ön is egy lutheri fickó, aki a régi jó keresztyén rendet megveti!”

Amikor Wartburg várában, az én Pathmosomban (Jel. 1, 9.) tartózkodtam, távol voltam az emberektől egy szobában és senki sem tudott hozzám jönni, csupán két nemes ifjú, akik nekem naponta kétszer ételt és italt hoztak.

A pápaság alatt zárandoklatokat rendeztek a szentekhez, elmentek Rómába, Jeruzsálembe, a *spanyolországi* Compostellába szent Jakabhoz, hogy levezekeljék a bűnöket. Azonban az igazi keresztyén zárandoklatokat mi tudjuk most tartani a hitben, nevezetesen, ha a zsoltárokat, a prófétákat s az evangéliumokat szorgalmasan olvassuk. Így mi nem a szentek városait, hanem gondolataikat és szívüket járjuk be s az igazi ígétföldet és az örökélet édenkertjét keressük fel.

Azt kérdik, hogy Jakab apostol hogyan jutott Compostellába? Hát hogyan lehetséges az, hogy 18 apostol van eltemetve, holott Krisztusnak csak 12 volt? Goslarban három van eltemetve, ezek közül az egyik Máté, aki azonban Trierben is el van temetve és hasonlóképpen Rómában is. Azzal is dicsekednek, hogy van tejük szűz Máriától és szénájuk a jászolból, ahol Krisztus feküdt. Egy búcsúkereskedő azt hirdette, hogy neki is van ilyen szénája egy dobozban. Egy pap azonban elcsente azt és szenet tett a dobozba. Mikor a búcsúárús a szószékről meg akarta azt mutatni a népnek, széna helyett szenet talált a dobozban. De kihúzta magát a csávából és alapos hazugsággal azt mondta, hogy tévedésből a másik ládikát hozta fel. Ebben itt olyan szén van, amelyen szent Lőrincet sütötték. Az ilyen csalást mi nemcsak hittük, hanem még vagyónkat is odaadtuk érte.

Ilyen ereklyékből rendezett kiállítást a mainzi érsek Halléban.

Albert mainzi érsekhez Wartburgból 1521. december 1-jén írt levélből:

Fejedelmi Felségtek Halléban ismét felállította a bálványt, mely az egyszerű keresztyén embereket vagyónilag és lelkiileg tönkreteszi és ezzel önként, nyíltan bevallotta, hogy a Tetzelt által elkövetett összes ügyetlen hiba nem csupán Tetzelt, hanem a mainzi püspöknek is hibája volt.

Fejedelmi Kegyelmségtek ne gondolja, hogy Luther halott. Bízvást támaszkodik Istenre, aki a pápát megalázta és a mainzi bíbornokkal olyan játékot fog kezdeni, amilyenben nem sok embernek van része.

Ezért legyen szabad Fejedelmi Kegyelmségtetek utoljára és írásban felszólítani: ha a bálványt nem távolítják el, az isteni tanítás és a keresztyéni üdvösség érdekében ezt kényszerítő, sürgős és elkerülhetetlen oknak kell tekintenem arra, hogy mind Fejedelmi Kegyelmségtetek, mind a pápát nyíltan megtámadjam, Tetzelt minden előző iszonyatos dolgot a mainzi püspökre hárítsam és hogy az egész világ előtt megmutassam, mi a különbség a püspök és a farkas között. Fejedelmi Kegyelmségtetek ezeknek tudatában határozzon magatartása felől.

Fejedelmi Kegyelmségtetek igaz és gyors válaszát 14 napon belül várom. Mert pontosan 14 nap múlva megjelenik a hallei bálvány ellen írt könyvem, ha nem jön nyílt válasz.

A válasz a következőképp hangzott: Kedves Doktor úr, levelét elolvastam és kegyelmesen elfogadom, de én bizonyosan tudom, hogy már régen megszűnt az az ok, ami Önt ilyen írásra indította. Én, ha Isten is úgy akarja, úgy fogok viselkedni, ahogy az egy kegyes lelkészhez és keresztyén fejedelemhez illik - amennyire ehhez Isten kegyelmet és erőt ad, amiért hűségesen imádkozom és imádkoztatok. Mert önmagamtól nem vagyok képes semmire és azt is bevallom, hogy Isten kegyelmére rászorulok, hiszen én is szegény, bűnös ember vagyok, aki vetkezhet és tévedhet. Tudom, hogy Isten kegyelme nélkül nincs bennem semmi jó. És hogy én is csak haszontalan sár vagyok, mint bárki más. Azt az Ön írása után nem akarom titkolni, hogy nagyon is szeretnék Önnel szemben kegyelmet gyakorolni, és jót tenni Krisztusért. A testvéri és keresztyéni büntetést pedig én is elszenvedhetem.

Frigyes választófejedelemhez 1522. március 5-én írt leveléből: Eleget tettem Fejedelmi Fenségednek azzal, hogy ebben az esztendőben távol voltam Fejedelmi Fenséged rendelkezése alapján. Az ördög igen jól tudja, hogy én ezt nem félelemből tettem. Ő jól látta szívemet, mikor Wormsba bevonultam. Hogyha azt tudtam volna is, hogy annyi ördög leselkedik reám, mint ahány cserép van a háztetőkön, akkor is közéjük ugrottam volna örömmel. György herceg pedig (*legelkeseredettebb ellenségem*) távolról sem ér fel egyetlen ördöggel sem. Ha ez a dolog úgy állna is Lipcsében, mint Wittenbergben, mégis belovagolok, ha mindjárt kilenc napig csupa György hercegekből zápor hullana is és minden egyes kilencszer olyan dühös lenne is, mint ez.

Ezeket azért írom, hogy Fejedelmi Kegyelmségtetek megtudja, hogy (*Wartburgból*) Wittenbergbe sokkal magasabb védelem alatt megyek, mint a fejedelemé. Nem is gondolok arra, hogy Fejedelmi Kegyelmségtektől védelmet kérjek. Igen én azt tartom, hogy én Fejedelmi Kegyelmségteteket jobban megvédem, mint ahogy Ön engem védhet. S ehhez, ha azt tudnám, hogy Fejedelmi Kegyelmségtetek engem megvédhet, vagy akar védeni, úgy inkább nem megyek. Ebben a dologban nem szabad és nem lehet, hogy a kard adjon tanácsot, vagy segítséget. Itt egyedül Istennek kell cselekednie, minden emberi aggódás és hozzátétel nélkül. Ezért, aki leginkább hisz, itt az a legbiztosabb. Mivel azonban úgy érzem, hogy Fejedelmi Kegyelmségtetek még igen gyenge a hitben, semmiképpen sem tekinthetem Fejedelmi Kegyelmségteteket annak az embernek, aki engem meg tudna védeni, vagy menteni.

Újra Wittenbergben

Hazatérvén Luther Wittenbergbe 1522. március 9-étől kezdve nyolc napon át mindennap prédikált a városi templomban. Beszédei a keresztyén tanítás alapvető igazságairól és a Wittenbergben felvetődött kérdésekről szóltak. Egyszerűen Isten igéjét hirdette beszédeiben s az ige fényében tisztázódtak a kérdések. A kedélyek lecsillapodtak, Karlstadt elhallgatott, a rajongók elutaztak s helyreállott a rend.

* * *

Amikor prédikálásommal letörtem a rajongókat, közülük az egyik, név szerint Stübner Márk Zwickau-ból hozzám jött. Beszédében igen barátságos, de viselkedésében és életmódjában könnyelmű volt. Az ő tanítása felől akart velem tárgyalni, de mivel ezt ő a Szentírás nélkül merészelte megtenni, a Szentíráson kívül nem akartam vele semmiről tárgyalni, hacsak jelt nem cselekszik. Mert Isten ragaszkodik az ő igéjéhez és enélkül vagy ezenkívül semmit sem akar velünk cselekedni. „Ezért mondtam jelt kell tenned!” Erre azt mondta: hét év alatt láthatsz még majd jelt. Ezt az ördög mondta belőle. Mert kevéssel utóbb, 1525-ben bekövetkezett a parasztlázadás. Akkor azonban erről sejtelmem sem volt. Így azt mondtam: „Az én Istenem meg fogja tiltani a Te Istenednek, hogy jelt tégy.” Ő azonban önhittent mondta: „Ezt nem veheti el tőlem Isten!” Így nem tudott a Sátán elrejtőzni, elszólta magát. Különös volt a kifejezőmódja is. Például: „Font”, „gorombátlanítás” „ideig-valóság”, „unalomság” stb. Megkérdeztem, hogy ki érti ezeket a szavakat? Erre azt felelte, hogy ő csak akkor prédikál, ha alkalmas hallgatói vannak. „És honnan tudod, hogy alkalmasak-e?” Felelet: „Gyorsan végignézem őket. Ha valakit megnézek, megjegyzem, hogy milyen fontja van neki” Kedves Márk - mondtam - hát nekem milyen fontom van? Ezt mondta: „Te a mozgékonyosság első fokában vagy; még el fogsz jutni a mozgékonytalanság első fokába, amelyben én vagyok” Ezután neki való szentírási helyet olvastam még fel és elbocsátottam. Ez őt nagyon bosszantotta, amint viselkedésén is észrevehető volt. Utoljára Kembergéből írt nekem egy igen barátságos levelet, intelmekkel. Én azonban ezt mondtam: „Isten veled Márk!”

Aggódok, hogy több ilyesféle rajongó jön még, akik szürke kabátokban fognak járni, a fejüket lógatják, keservesen néznek, elmerülnek gondolataikban és elborulnak, ábrándjuk mellett ridegen kitartanak, senki elől sem térnek ki és megvetik az élőszóval közölt igét. Ezért mindenkor a legnyomatékosabban tanácsoltam, ajánlottam és megkívántam, hogy szorgalmasan olvassák a Szentírást és hallgassák a prédikálást, mert ebben Isten maga beszél szolgálói által. Az olyan Istent, aki hallgat és az ő fenségében elrejtőzik, hagyjuk el.

A parasztlázadás idején

Az evangéliumot nem lehet többé terjedésében megállítani. Sok lelkész hatalmas erővel hirdette az igét szerte Európában. Wittenberg lett egy időre a szellemi központ. A jövő vezetői, az egyetemi hallgatók seregestől özönlöttek a reformáció tűzhelyéhez. Luther életében hazánkból is 166 hallgató iratkozott be a wittenbergi egyetemre.

A wittenbergi zavarok elcsendesedése után Luther az istentiszteletet reformálta, „Az istentisztelet rendjéről” és „A mise alakjáról” szóló műveiben.

Az evangélium terjedésében fontos szerepe volt az egyházi énekeknek. A verselésben Luther már ifjú korában is kitűnt. Most a szenvedő egyház hitvalló lelkülete találta meg első költőjét a reformátorban. Ma is énekeljük következő énekeit: Erős vár a mi Istenünk. Mi Atyánk, ki vagy mennyekben. Jövel Szentlélek Úristen. Mennyből jövök most hozzátok. Mennyből jövén az angyalok. Jézus Krisztus dicsértessél. Bűnösök, hozzád kiáltunk. Krisztus halálra adatott. Atya Isten tarts meg minket. Jer örvendjünk keresztyének.

Az Új szövetség fordítását 1522 szeptemberében adta ki. Ezután egyéb munkái mellett állandóan dolgozott az Ószövetségnek héber nyelvből való fordításán is. Teljes Szentírásfordítása 1534-ben jelent meg.

Nagy szomorúság töltötte el Luthert a parasztság szörnyű terheinek láttán. Nemcsak az egyház „nyírta és nyúzta bárányait”, hanem a világi urak is elviselhetetlen terheket raktak alattvalóikra. Ezért már Luther fellépése előtt is sok helyt fellázadt a parasztság. Luther „A világi felsőbbbségről” szóló könyvében rámutatott ugyan a bajokra, de hiába. Az elnyomatás 1525-ben pusztító lázadást váltott ki. Az uralkodók vérbe fojtották Luther többször kénytelen volt állásfoglalását kifejezni. Ő Isten ígéjének fényében mindkét félnek egyaránt megmutatta hibáit és túlzásaik elhagyását kívánta.

* * *

A parasztlázadás idején a lázadó parasztok közt voltam. Keresztülmentem közöttük életem és testem veszélyeztetésével. A thüringiai parasztokat magam is megismertem; minél inkább intette és tanította őket az ember, annál csökönyösebbek, büszkébbek és eszeveszettebbek lettek. Mindenütt olyan szerteleneknek, dacosoknak mutatkoztak, mintha minden kegyelem és irgalom nélkül meg akarnák őket fojtani. Nordhausenben egy prédikáció alatt, melyben a megfeszített Krisztus képére mutatva türelemre intettem őket, lármáztak a parasztok. Egyesek csengettyűikkel csörömpöltek. Ha ott egyetlen ember kardot rántott volna, a többiek is utána mentek volna. Nem csoda, hogy a parasztok így fellázadtak, mert nincs senki, aki őket komolyan kormányozná és fegyelmezné. Csupán szájalomra méltó helyzetüknek lehet tudni, hogy ők, akiket a hatóságok annyira elhanyagoltnak, nem dühöngenek még sokkal szertelenebbül.

A Németbirodalom ugyancsak megjárta. Ma a hercegek és az urak tudatlanok. Semmit sem tanultak, nem is akarnak, azt hiszik, hogy az nekik szégyen. Ezért nem tudnak kormányozni. Legfőbb buzgóságuk, legelőkelőbb tanulmányuk és gyakorlatuk a nagy ménlovakon való nyargalás, a lakomázás, a szerencsejáték, a vadászat, az alattvalóknak szükségtelen adókkal való megterhelése, a nyúzás és a zsarolás. Közben a nemesek kormányoznak, az urakat nyomorúságba döntik, amint a mi kegyes hercegünkkel, János választófejedelemmel tettek Meiningen előtt a parasztlázadáskor, amikor őt egész seregével fegyverek elé állították és menekülést parancsoltak. Mátyás, a magyarok királya volt az igazi jó uralkodó, aki az ilyesmit megbüntette.

Azt tartom, hogy az én szászországi uralkodóm az Ótestamentumban Ezékiás lett volna, ha arra került volna a sor. Mert amikor tanácsomat kérte, hogy hozzájáruljon-e a parasztság 12 pontjához, amelyeket Meiningennél terjesztettek elébe, én erről erősen lebeszéltem. Készségesen igazat adott nekem, de hozzáfűzte: „Isten fejedelemmé tett engem és sok lovat adott. Ha nem akar ennek meghagyni, szívesen fogok nyolc vagy négy lovon közlekedni.” Ezt mondta nekem a fejedelem. Keresztyéni, istenes felelet volt és nagy alázatosság volt benne. A parasztok ugyanis azt kívánták tőle, hogy csak négy lóval járjon.

A három szekta: a Münzeré, a sakramentáriusoké és az újrakeresztelőké nagy kárt okozott az evangéliumnak. A sátán az evangéliumot igen erősen akadályozta terjedésében a bandák és a parasztok lázadása által is.

A házasság

A nimbscheni zárdából 1523-ban eltávozott apácák közül kilencet wittenbergi polgári családok fogadtak magukhoz. Ezzel a csoporttal hagyta el a szerzetesi cellát egy elszegényedett nemesi család gyermeke, Bóra Katalin. Luther mindenkör örömmel üdvözölte papi barátainak házasságkötését, de azok kifejezett óhaját, hogy ő is házasodjék meg, még 1524-ben is visszautasította. Annál inkább, meglepte a világot az a hír, hogy dr. Luther Márton 1525. június 13-án házasságot kötött Bóra Katalinnal Miért? Erre felel ő a következőkben.

* * *

1525-ben, tehát közel nyolc évvel a reformáció megindítása után házasodtam meg. Gúnyolóim száját betömtem Bóra Katalinnal. Házasságommal annyira lenézetté és megveendővé tettem magam, hogy azt remélem, az angyalok nevetni, az összes ördögök pedig sírni fognak. E cselekedetemmel meg akartam erősíteni, amit tanítottam... Isten így akarta és így tett. Mert én sem szerelmes, sem heves nem vagyok, hanem szeretem a feleségemet. Ha nekem valaki a wormszi birodalmi gyűlésen azt mondta volna, hogy hét év múlva házasember leszek, feleségem és gyermekeim lesznek, kinevettem volna. Ugyanis nem gondoltam arra, hogy ilyen messzire fogok nyúlni. Eredetileg csak a búcsúk ellen akartam küzdeni.

Ha 1524-ben házasodtam volna meg, von Schönfeld Évát vettem volna feleségül, aki most dr. Basilius porosz orvosnak a felesége. Katámat akkor nem szerettem. Gyanakodtam rá, hogy büszke és gögös. De Isten azt akarta, hogy megkönyörüljek az elhagyatott sorsán. Hála Istennek, jól sikerült a házasságom, mert istenfélő, hűséges feleségem van, akire az ember nyugodtan bízhatja a szívét, (Példab. 31, 11.) amint Salamon mondja. Ő nem tesz nekem rosszat.

A házasság nem csupán természetes dolog, hanem Isten legédesebb és legkedvesebb adománya. Ez minden papnőttség felett áll s a legtisztább élet, - ha jól sikerül. Ha viszont rosszul válik be, valóságos pokol. Mert a nők általában mind értik azt a művészetet, hogy sírással, hazudozással és félrevezetéssel megfogják a férfit; szépen el tudják a fejét csavarni és a legszebb szavakat mondják. Mindazonáltal, ha a házasságban megvan ez a három dolog: a hűség, a gyermekáldás, ha az ember a házasságot szent dolognak és Istentől rendelt életformának tartja, akkor a legboldogabb élet.

Óh, mennyire vágyott szívem az enyéim után, mikor Schmalkaldénben súlyos betegen feküdtem! Azt hittem, hogy nem fogom itt a földön többé látni a feleségemet és kis gyermekeimet. Mennyire fájt ez az elválás! Azt hiszem, hogy ez a természetes vonzódás és szeretet, amelyet a férj felesége iránt s a szülők gyermekeik iránt éreznek, a haldokló emberben a legerősebb. Mivel azonban Isten kegyelméből újra egészséges lettem, feleségemet és kisgyermekemet annál jobban szeretem. Senki sem lelki ember annyira, hogy az ilyen veleszületett vonzódást és szeretetet ne érezné. Mert hatalmas dolog a házassági szövetség s a férfi és nő életközössége. Mielőtt megnősültem, teljes határozottsággal feltettem magamban, hogy a házaseletet tiszteletben tartom. Ha váratlanul meg kellett volna halnom, vagy ha most a halálos ágyon feküdnék, akkor is házasságot kötnék egy vallásos leánnyal.

Micsoda dolog az, hogy megtiltják és kárhoztatják a házasságot, holott ez természetes jogon alapul? Olyan, mintha az evést, ivást, alvást stb. megtiltanák. Ezt ne tegyék. Mert amit Isten teremtett és elrendelt, az nincs a mi önkényünkre *bízva*, hogy elfogadjuk-e vagy megtiltsuk. Mi emberek Istent nem leckéztethetjük, hanem szégyent vallunk, amint eddig is tapasztaltuk.

De nősülésemnek volt más oka is, az, hogy az ördöggel dacolhassak a pápaságban lévő feslettség megszügyenyítésére. Ha nőtlen volnék is, megnősülnék még az én koromban is, még ha azt tudnám is, hogy nem lesznek gyermekeim - kizárólag azért, hogy a házaseletet megtiszteljem és hogy megvessem és megszügyenyítsem a pápaságban lévő erkölczstelenséget.

Eljegyzés után az esküvőt sokáig húzni-halasztani igen veszedelmes, mert a sátán szeret akadályt gördíteni és zűrzavart támasztani a gonosz nyelvek, a rágalmazók és a mindkét részről való barátok által. Amint ez előttem is megtörtént Melanchthon Fülöp esküvőjekor. Azért nem szabad a dolgot halogatni, hanem segítsük őket mielőbb össze. Én is, ha nem tartottam volna meg esküvőmet rövid időn belül, csendben és kevés ember előzetes tudtával, mindenki akadályozott volna. Hiszen minden jó barátom ezt kiáltotta: „Ne ezt, hanem egy másikat!”

Nagyon elfoglalt ember vagyok. Sokféle kötelességem van, melyek mindegyike egész embert kíván. Hetenként négyszer kell nyilvánosan prédikálnom, kétszer előadást tartanom az egyetemen, ügyeket kell meghallgatnom¹³ és leveleket, nemkülönben könyveket írnom.

Aki nem tud írni, azt hiszi, hogy az nem munka. Három ujj ír s mégis az egész test dolgozik.

Katámat szeretem és tudom, hogy én őt jobban szeretem, mint magamat. Ugyanis inkább én halnék meg, minthogy ő a kisgyermekkel meghaljon.

Isten jól gondoskodott rólam, hogy ilyen asszonyt adott, aki a gazdaságának gondját viseli, úgyhogy nem kell még ennek terhét is magamra vennem.

Istennek igen nagy kegyelme, ha a házasságban állandóan virul a szeretet. Az első szerelem ittás, mámoros, amellyel mintegy elvakultan indulunk s ha a mámort kialudtuk, az istenfélő emberben megvan az igazi házastársi szeretet. Az istentelenek viszont megbánják tettüket.

Katámat nem adnám oda sem Franciaországért, sem Velencéért. Először azért, mert Isten adta őt nekem, engem pedig neki, másodszor azért, mert gyakran tapasztalom, hogy más asszonyoknak több a fogyatékoságuk, mint az én Katámnak. Jóllehet neki is van néhány hibája, azonban még több nagy erénye van. Harmadszor pedig - s ez elég nagy ok lenne arra, hogy őt szeressem és becsüljem - azért, mert vallásos és becsületes, amint az egy istenfélő, erkölcsös asszonyhoz illik.

Házasságom előtt egy egész éven át nem vettem meg ágyamat. Fáradt voltam, mert egész napon át agyondolgoztam magam. Este úgy zuhantam bele az ágyba, szinte öntudatlanul. Mikor aztán Katámat feleségül akartam venni, teljes komolysággal könyörögtem Istenhez. Később ez volt imádságom: „Édes menynei Atyám, mivel Te nekem neved szolgálatának a tisztségét adtad és azt akarod, hogy engem atyának nevezzenek és tiszteljenek, adj nekem kegyelmet, áldj meg engem, hogy az én kedves feleségemet, gyermekeimet, házam népét istenesen és keresztényiesen kormányozzam, tápláljam. Adj nekem bölcsességet és erőt, hogy őket jól irányítsam és neveljem. Adj nekik is jó szívet és akaratot, hogy tanításodat kövessék és engedelmesekek legyenek. Ámen”.

Istennek igen nagy kegyelme, ha vallásos, barátságos, istenfélő és házias élettársad van, kivel békességben élsz, akire rábízhatod minden vagytonodat és mindenedet, amid csak van, mind testedet, mind életedet. Katám, neked istenfélő férjed van, aki szeret téged. Adj hálát Istennek.

¹³ Luther átvette a távollevő városi lelkész hivatalának vezetését is.

Reformátori munkálkodás. Családi élet

Elkerülhetetlen volt a humanizmus és a reformáció alapvető gondolatainak tisztázása. Ez váltotta ki az emberi szellem történetének egyik legmélyebb vitáját, melyet Erasmus, a humanisták vezére és Luther folytattak a szabad akarat kérdéséről. Ennek a vitának örök értékű eredménye Luther könyve arról, hogy „Nincs szabad akarat” (De servo arbitrio.).

Istenhez kötöttsége tette őt erőssé 1527-ben a nagy pestisjárvány idején (amikor még az egyetem is elmenekült a városból), hogy mint hűséges pásztor, helyén maradjon.

A mohácsi vész (1526) után egész Európát fenyegette a török. Amikor Luther a törökveszélyről írt, nem tekintette világi hatalom harcát keresztes háborúnak. A felsőbbség kötelességszerűleg védi meg alattvalóit. A keresztyénség eszköze a küzdelemben nem a fegyver, hanem a megtérés és imádkozás, hogy Isten törje meg a sátán hatalmát. Mert a török is csupán a sátán egyik szolgája. Vészterhes időkben, amikor veszélyt jelentett a pápa, a császár s a török egyaránt, akkor írta meg Luther az „Erős vára mi Istenünk” kezdetű harci énekünket. Bármilyen erős a világban a sátán, a végső győzelem Jézus Krisztusé.

Az úrvacsora kérdésében mélyreható eltérés volt Luther és Zvingli Ulrik zürichi lelkész között. Hosszadalmas irodalmi vita után személyesen is találkoztak 1529-ben Marburgban, anélkül azonban, hogy meg tudtak volna egyezni.

Az evangélikusok politikai helyzete is egyre súlyosabbá vált. V. Károly császár békés szavakkal ugyan, de az „eretnekekkel” szemben annál elszántabb tervekkel hívta össze 1530-ra Ágosta városába a birodalmi gyűlést. Itt olvasták fel június 25-én az Ágostai Hitvallást. A császár ezután is kész volt a birodalom egységére veszélyesnek látszó új tanítást tüzzel-vassal kiirtani. Csupán a változó politikai helyzet kényszerítette további türelemre.

Luther csodálatos munkabírással s töretlen erővel hirdette az evangéliumot élete végéig nemcsak a szószéken, nemcsak az egyetemi előadásokon, hanem a világraszóló könyvek százaiban is. A hitéleti, tudományos, gazdasági, politikai élet kérdései mind eljutottak hozzá, választ várva, éppúgy mint a kicsiny gyülekezetek és magánemberek leveleinek tömege.

Luther háza nem fogyott ki a vendégekből. Aki csak tehette Wittenberg felé utazott, hogy láthassa a reformátort. Ő pedig igazi keresztyén szeretettel látott vendégül mindenkit, aki fölkereste. Háza az evangélikus lelkészi otthon mintaképe volt. Felesége, Katalin asszony a kicsiny jövedelem mellett mintaszerű gazdaságot vezetett, hogy fedezhesse a szükségleteket. Amint múltak az évek, gyarapodott az igazi istenáldás: három fiú és három leánygyermek tette napsugarassá a Luther család életét.

* * *

1525. június 13-án a parasztlázadaskor házasodtam meg. 1526. június 7-én született első fiam: János, 1527-ben leányom: Erzsébet, 1529 mennybemenetel napjának éjjelén Magdolna, 1531. november 29-én Márton, 1533. január 28-án Pál.

Gazdagabb vagyok, mint az egész világ összes pápás papjai. Ugyanis meg vagyok elégedve. Ezenfelül törvényes gyermekeim vannak, amilyen a pápa egyetlen papjának sincs.

A pápa engem átok alá vetett. Azóta gyarapodtam testileg is, lelkileg is. Viszont én is átok alá vettem őt, de az enyém erősebb, mint az övé. A pápa ugyanis fogy és sorvad.

Óh, Istennek milyen nagy, gazdag és pompás áldása a házaseset! Milyen nagy örömet kap az ember utódaiban! Hiszen ez a szülők legnagyobb öröme!

Az anyaság dicsősége joggal fõdi el az asszonyok minden gyengeségét, mert súlyosabb annál.

A kis gyermekeknek igen helyes gondolataik vannak Istenrõl, hogy õ a mennyben van és hogy az õ Istenük és atyjuk. Ők még nem tépelõdnek Isten felõl. Gyermekkoromban szívesen haltam volna meg s ezért odaadtam volna mindazt a tiszteletet és jót, amim csak van a világon és amiben részem lesz még. Az ilyen gyermek mintha mámoros volna. Nem is tudja, hogy él. Biztonságban, vidáman él, ugrál és szõkdécsel. Édes Istenem, mennyire tetszik Neked az ilyen gyermekek élete és játéka! Összes bûnük nem egyéb, mint a bûnök bocsánata.

Mennyire elromlanak a gyermekek, ha rájuk hagyják, amit akarnak és nem büntetik meg õket! Ezért azt akarom, hogy János fiamtól semmit se tûrjenek el. Vele nem is tréfálok annyit, mint kisleánnyommal.

Ábrahámnak igen jó neve volt Istennél, mert az Úr így dicséri õt: „Eltitkoljam-e én Ábrahámától, amit tenni akarok? Mert tudom róla, hogy megparancsolja az õ fiainak és az õ házanépének õutána, hogy megõrizzék az Úrnak útját” (I. Móz. 18, 17-19.) Óh Uram Istenem, milyen kevés ilyen atya van a nap alatt! Ezért olyan gonosz a világ.

Inkább legyen a gyermekem halott, mint nevetlen. Pál apostol nem hiába mondta, hogy „a püspök olyan ember legyen, aki a maga házatáját jól igazgatja és jól nevelt gyermekei vannak”. (I. Tim. 3,4.) Hogy mások épüljenek rajta és jó példát vegyenek, ne pedig megbotránkozzanak.

Mi lelkészek azért vagyunk olyan magasan, hogy másoknak jó példát szolgáltatassunk, viszont elfajult gyermekeink megbotránkoztatják az embereket. A gyermekek így a mi kiváltságaink terhére követnek el bûnöket. Gyakran, még ha bûnösök is és mindenféle rendetlenséget követnek is el, én nem tudok róla, nem mondják meg, sõt titokban tartják elõttem. Így megy ez az ismert közmondás szerint: „A saját házunkban történt rosszat mi halljuk meg legutoljára.” Ha már utcahosszat beszélnek, akkor tudjuk meg csak. Ezért meg kell a gyermekeket fenýíteni, nem szabad elnézni a dolgok felett, sem pedig büntetés nélkül hagyni. A szülõknek mindig a legfiatalabb gyermekek a legkedvesebbek. Mártonkám az én legdrágább kincsem. Az ilyen kis gyermekeknek van leginkább szükségük a szülõk szeretetére és gondviselésére. Janika és Magdika már tudnak beszélni. Nekik ilyen gondoskodásra már nincs annyira szükségük. Ezért a szülõk szeretete lefelé haladva nõvekszik azok iránt, akik legutoljára születtek. Hogy doboghatott Ábrahámnak a szíve, amikor egyetlen fiát kellett feláldoznia! (I. Móz. 22, 4.) Bizonyára semmit sem szólt róla Sárának és a három napi gyaloglás nagyon keserves lehetett neki.

Fiamat azért neveztem el Pálnak, mert Pál apostol sok jó bizonyítékot és szentírási helyet adott. Tiszteletére akartam egyik fiannak az õ nevét adni. Isten legyen hozzá kegyelmes. Gyermekeimet, ha Isten is úgy akarja, a háztól távol neveltetem. Amelyik katona akar lenni, azt Löser Jánoshoz, *Pali fiam keresztapjához* küldõm. Amelyik tanulni akar, az dr. Jónásé és Melancthon Fülöpé. Amelyik testileg akar dolgozni, azt egy gazdához küldõm. Utolsó kívánságom az, hogy egyik fiam se legyen jogász. János legyen pap. Márton kis ravasz, félek tõle. Pál a török ellen menjen.

Egy édesatya arra intette a gyermekeit, hogy szorgalmasan tanuljanak és ezt a verset mondta el nekik, melyet meg is kellett tanulniok:

Kedves fiam, tanulj jól,
így gondoskodsز jó sorsról.
Ha azonban hanyag leszel,
Vályúnál, disznókkal eszel.

Én ezt mondom:

Kedves fiam, halld örömmel Isten igéjét,
Édes szülőd tanácsait s jóra intését.
Míg ifjú vagy, vésd ezt szívedbe,
Hogy boldog légy és juss a mennybe.

Van feleségem, vannak gyermekeim és mintegy 200 forint értékű serlegem, de mindezt, sőt életemet is előbb volnék hajlandó feláldozni, mint bármit is feladni az Isten igéjéből.

Nincs kedvesebb kapcsolat, mint a jó házasságé és nincs keservesebb elválás, mint a jó házastársaké. Ehhez legközelebb áll a gyermekek halála. Magam is tapasztaltam, hogy mennyire fájdalmas az.

1530. június 19-én Kóburgból János fiához írt leveléből: Kegyelem és békesség a Krisztusban, kedves fiacskám. Örömmel hallom, hogy jól tanulsz és imádkozol. Tedd is ezt fiacskám, így haladj előre. Hogyha hazamegyek szép vásárfiát viszek neked.

Ismerek egy szép, kedves, gyönyörű kertet, melyben sok gyermek járkal aranyos kabátkában s a fák alatt almát, körtét, cseresznyét, sárga ringlót és szilvát szednek, énekelnek, ugrándoznak és jókedvűek. Szép kis lovacskák vannak, aranyos zablával és ezüst nyereggel. Megkérdeztem a kert gazdáját, hogy kinek a gyermekei ezek. Így felelt: Ezek olyan gyermekek, akik szeretnek imádkozni, tanulni és jók. Erre így szóltam: jó ember, van nekem is egy kis fiam, Luther Janikának hívják. Nem jöhetne ebbe a kertbe, hogy ő is ilyen szép almákat és körtéket ehessen, ilyen lovacskákon nyargalhasson és ezekkel a gyermekekkel játszassék? Erre így szólt az ember. Ha szeret imádkozni, tanul és jól viseli magát, ő is jöjjön ide a kertbe, sőt Fülöpke és Jost is.¹⁴ Ha együtt mindnyájan eljönnek, nekik is lesz füttyülőjük, dobjuk, lantjuk és mindenféle húros játékszerük, ők is fognak táncolni és kis nyilacskákkal lövöldözni. - Azután gyönyörű rétet mutatott nekem ott a kertben. Csupa aranyos sípok, dobok és finom ezüst nyilacskák voltak ott. De még korán volt, a gyermekek még nem ettek. Mivel nem várhattam meg a táncot így szóltam az emberhez: Kedves Uram, azonnal elmegyek és mindezt megírom az én kedves Janika fiának, hogy szorgalmasan imádkozzék, jól tanuljon és jó legyen, hogy ő is ebbe a kertbe jöhessen.

De ott van az ő Magda néne¹⁵ is, őt is el kell ám hoznia! Erre így szól az ember: „Jó lesz, menj el és írd meg ezt neki. Azért kedves kis fiam Janikám, tanulj, imádkozzál hittel és meséld el ezt Fülöpkének és Jostnak is, hogy ők is tanuljanak és imádkozzanak, így majd együtt juttok ebbe a kertbe. A jó Isten kegyelmébe ajánlak. Üdvözlöd Magda nénit és csókold meg helyettem is.

Édesatyád: Luther Márton.

Amikor Magda leánya súlyos betegen feküdt, így szólt: Nagyon szeretem, édes Istenem, de ha el akarod őt venni, szívesem fogom Tenálad tudni.

Magdikám, kisleányom, ugye szívesen maradnál itt édesapádnál és szívesen mennél a mennyei Atyához is! A beteg kisleány azt felelte: Igen édesatyám, ahogy az Isten akarja. Apja pedig: Kedves kisleányom, a lélek kész, de a test erőtlen. Amikor a kisleány meghalt és koporsóba helyezték: Kedves Magdikám, milyen jó neked! Fel fogsz támadni és világítani fogsz, mint egy csillag, mint a nap. - Lélekben nyugodt, de test szerint igen szomorú vagyok.

¹⁴ Ifj. Melancthon Fülöp, aki 1525. február 21-én született, ifj. Jonas Justus, ki 1525. december 3-án született. Luther barátainak és munka társainak gyermekei. A kis Luther János, akihez a levél szólt, 1526. jún. 7-én született. A gyermekek játszótársak voltak.

¹⁵ Luther feleségének nagynénje, aki Lutherek házában élt. Meghalt 1537-ben.

A test nem akar belenyugodni. Az elválás mérhetetlenül gyötri az embert. Különös, tudjuk azt, hogy ő bizonyosan békében van, jó neki és mégis búslakodunk. Szentet küldtem a mennybe, egy élő szentet! Vajha ilyen volna a mi halálunk is! Az ilyen halált még ebben az órában elfogadnám.

A hétesztendő gyermek nyugodtan hal meg, halálfélelem nélkül, de mihelyt felnőttünk, érezni kezdjük a halált, a poklot és megijedünk a haláltól. Ha nem szívből fáradnék azért az Emberért, aki érettem meghalt (Krisztusért), nem volna a világnak annyi pénze, amennyiért én könyvet írnék, vagy a Bibliából valamit megmagyaráznék. Az én munkámért ne fizessen a világ; ahhoz túlságosan szegény.

A szegényeknek Isten a gyámolítója és gondviselője. Ezt én bizonyosan tudom, hiszen már régóta több a kiadásom, mint a jövedelmem. Eddig is mindig írtam, előadásokat tartottam az egyetemen és prédikáltam anélkül, hogy ezzel valamit is szereztem volna. Azt a 200 forintot, amit a fejedelemtől kapok, kegyelemből kapom. Akinek van Krisztusa, annak elege van. Ezért én semmit sem tettem pénzért, jóllehet meggazdagodhattam volna, ha pénzt akartam volna gyűjteni.

Kedves gyermekeim és kedves Katám, nem hagyok hátra nektek vagyont, de az én Istenem gazdag, ő az árváknak atyja s az özvegyeknek bírója. Őt hagyom nektek. Ő majd gondoskodik rólatok!

Betegségek. Életveszélyek

Luther szervezete a gyermekkortól kezdve sok nélkülözést volt kénytelen elviselni. Ha feltételezzük is, hogy a szülői háznál rendszeren táplálkozott, éneklő diák korában már sokszor aludt el éhesen. Később a szerzetben még a naponként kétszeri szükös étkezés mellett is sokat böjtölt. Ezenfelül fagyoskodott, virrasztóit, korbácsolta magát, hogy testének sanyargatásával érdemeket szerezzen az üdvösségre. Annyira igénytelen volt, hogy wittenbergi egyetemi tanársága idején még Melanchthon is csodálkozását fejezte ki afölött, hogy Luther a munka lázában heteken át beérte naponkint egy szelet kenyérrel és egyetlen sózott heringgel. Ehhez járult, hogy néha hosszabb időn át naponkint mindössze 3-4 órát aludt. Saját szavaival élve: agyon dolgozta magát.

Ennek az életmódnak a következményei jelentkeztek a különféle betegségekben.

* * *

1527. július 6-án súlyos beteg lettem. Amint ebéd közben kezdtem rosszul érezni magamat, felkeltem az asztaltól és felmentem a hálószobába. Mielőtt azonban lefeküdhettem volna, összeestem és Jónás doktornak, aki utánam jött, odakiáltottam: Jónás doktor, rosszul vagyok! Vízet, vagy ami van, különben meghalok! - Készen voltam a halálra és imádkoztam a Miatyánkot stb. Utána pedig: Uram, mindenható Istenem, milyen szívesen ontottam volna véretem a Te igédért. Ezt Te tudod. Erre talán nem vagyok méltó. Legyen meg a Te akaratod. Ha a Te akaratod ez, szívesen meghalok. Csak a Te neved magasztaltassék, akár életem, akár halálom által! Ha lehetséges volna, szívesen élnék még az istenfélő emberekért, Uram, a Te választottaidért. De ha eljön a végóráim, Te vagy az Úr élet és halál felett. Édes jó Istenem, Te vittél bele engem e dologba, Te tudod, hogy a Te igazságod és a Te igéd ügye ez!

Feleségemhez pedig így szóltam: Édes jó Katám, kérlek Téged, hogyha ez Isten végzése, nyugodj meg az Ő akaratában. Te az én törvényes feleségem vagy, ehhez erősen tartsd magad és Isten igéjéhez szabjad életedet.

Hol van az én drága Janikám? - Óh Te szegény gyermek! - Most az én kedves jó Katámat és Téged jóságos és kegyelmes Istenem gondviselésébe ajánllak. Nincsen semmitek sem. Isten azonban, aki atyja az árváknak és bírja az özvegyeknek, megőriz és eltart titeket is.

Szívesen kell meghalnunk, hiszen magunknak eleget éltünk; hacsak nem azért akarunk még élni, mert másokért kell még élnünk.

A legsúlyosabb életveszélyben voltam 1537 februárjában Schmalkaldenben, ahol vesekövek miatt betegen feküdtem. Az orvosok nem remélték, hogy életben maradok. Mikor Melanchthon Fülöp könnyezni kezdett, így szóltam: Löser János azt szokta mondani, hogy jó sört inni nem művészet, hanem a rosszat is meginni tudni - az a művészet. Most gondolj arra, hogy én azt a művészetet tanulom, hogyan kell ebben a kétségbeejtő helyzetben és ilyen kínok mellett is nyugodt lelkűnek maradni. Ha már a jót elvettük Istentől, a rosszat nem vennők-e el? Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úr neve! (Jób. 2, 10; 1, 21.)

Istentől azt szerettem volna kérni, vagy kikönyörögni, hogy az én választófejedelmem országában legyen szabad meghalnom. De ha nem így lesz is, kész vagyok rá minden órában és minden helyen, ahol Isten magához szólít.

Azt határozták, hogy el kell utaznom. De Melanchthon Fülöp az ő istentelen és rajongó asztrológiájával még egy napig ott tartott, mert újhoid volt. Egy ízben pedig Pratauból jövet nem akart a folyón keresztüljönni újhoidkor. Én azonban nem akartam maradni, mert mi urai vagyunk a csillagoknak is. Amint a következő napon korán reggel elindultam, a pápai követ

azt hitte, hogy meghaltam. Szolgái látni akartak engem, de Schlaginhaufen azt mondta: Te Luthert nem fogod látni az örökkévalóságban sem!

Útközben Tambachnál megszabadultam a kövektől. Azonnal írtam Fülöpnek és küldöttem a jó hírt Schlaginhaufennél. Ő korán reggel ellovagolt a bíbornok háza mellett és nagyot kiáltott: Luther él! - Elvitte a jó hírt a választófejedelemhez is, aki ezért 10 érmet adott neki, melyeken a fejedelem képe volt. A bíbornok jelenlétében nem szerettem volna meghalni, nehogy azt mondják, hogy a félelemtől adtam ki lelkemet.

Ha a pápa ismét uralomra jutna, megkettőznék zsarnokságát, amint a konstanzi zsinat után tette. Száz éven át alaposan bosszút állt azért, mert letették. A legistentelenebb borzalmakat vezette be az egyházba. A pápától és a zsarnokoktól azonban mégsem félek annyira, mint saját hálátlanságunktól és attól, hogy megvetjük Isten ígését. Ezek tudnák a pápát újra nyeregbe segíteni.

A sátán engem jól ismer s látta már gyermekkoromtól tehetségemet és hogy szeretem a Szentírást. Ezért gyűlöl engem. Szívesen elpusztított volna már sokszor, de nem tudott.

Haliéből egy ismeretlen és névtelen jóakaróm azt írta, hogy jól vigyázzak az életemre, mert díjat tűztek ki annak, aki engem meggyilkol. Én erre csak azt mondom, hogy Isten az én oltalmam. Nem aggódom magam miatt. Ő megőrizz engem minden Ő útján. A püspöknek kevés haszna lenne abból, ha engem megölnének.

Miksa császár halála után idejött egy ember s azt állította, hogy ő a császár titkárja. Az egyetemről hazatérőben megfogott engem és kihallgatást kért. Bevezettem hát fűtött szobámba. Itt így szólt hozzám: Doktor úr hogyan lehet ilyen bátor, hogy bárkivel kezet fog? Könnyen megtörténhetnék, hogy valaki fegyvert rejt a kabátujjába és golyót röpít Doktor úrba. Én azt feleltem: De mi lenne az illetőnek a sorsa? Ő is veszélyeztetné az életét! Erre amaz így válaszolt: Ha én belepusztulok is, a pápa engem szentté avat, magát meg az ördögnek adja át! - Ekkor már félni kezdtem tőle és Farkas nevű szolgám után kiáltottam. Az idegen azonnal elmenekült házamból is, a városból is.

Külső ellenségektől nem félek. Külső veszélyektől az egyház nem megy tönkre. Csak a hamis testvérek, a belső baj viszi ezt véghez.

Igen, a pápa hívei halálomat kívánják. De ha meghaltam, akkor fogok csak igazán élni! A búza sem tud növekedni, míg el nem vetették a földbe.

Ha ágyban halnék meg, ez nagy szégyene lenne a pápának és dacolás vele, mert ezzel Isten azt adja értésére, hogy: „Ti, pápa, ördögök, királyok, fejedelmek és urak, lehettek Luthernek ellenségei, ártani mégsem tudtok neki!” Húsz János még nem sok kárt okozott nekik. Azt tartom, hogy nem volt ember 1000 év óta, akinek a világ olyan ellensége lett volna, mint nekem.

Ha Péter apostol most testileg itt volna s a Szentírás összes tanítását prédikálná és csupán a pápa tekintélyét tagadná, - felakasztanák. Sőt ha maga Krisztus jönne el még egyszer emberi testben és prédikálna, ismét megfeszítenék.

Most is milyen szívesen meghalnék! Fáradt vagyok és agyondolgoztam magam. De nyugodt, békességes a lelkem. Amint ismét egészséges leszek, sokféle dolog fog majd ide-oda rángatni és nyugtalanítani. Mert még Pál apostol sem tudott felülemelkedni, hiszen panaszkodik a sátán angyala miatt (II. Kor. 12, 7.), aki őt gyötörte. Így nekünk sem lesz minden békességes és kísértéstől mentes. Sok szomorúság által kell az Isten országába jutnunk. (Ap. csel. 14, 22.)

Az az igazi előkészülés a halálra, ha tudjuk, hogy a halált, bűnt, poklot, sátánt legyőzte és megsemmisítette a megfeszített Krisztus. Minél erősebb a hit, annál gyengébb a halál; s minél gyengébb a hit, annál nehezebb és keservesebb a halál.

Nem hasonló a halál az éjszakai alváshoz? Mert amint az alvástól elmúlik a gyengeség és az élet lelke visszatér, úgyhogy az ember reggel friss jókedvvel kel fel, így fogunk mi az utolsó ítéletkor feltámadni, mintha csupán egy éjszakát aludtunk volna; frissek és erősek leszünk.

Ez az élet az eljövendő életnek a bevezetése. Ha Isten már ezt a pusztulásnak alávetett életet is olyan számtalan sok jóval ékesíti, milyennek teremti majd a túlvilági életet, melyben nem lesz semmi bűn, és örök igazság virul?

Az evangélium ügyéért való munkámba Isten észrevétlenül sodort bele. Ha előre láttam volna, amit már megtapasztaltam, soha sem tudott volna engem erre rávenni. De Isten bölcsebb, mint az ember... Ő adjon kegyelmet továbbra is.

Az utolsó utazás

Bizonyos volt Luther afelől, hogy az ő életében nem kerül sor háborúra a császár és az evangélikus fejedelmek között, halála után azonban elkerülhetetlen az összeütközés. Bántották őt a pápa hívei, a császárei, az ígét helytelenül értelmező túlzó irányok képviselői s az élet ezer kérdése. A régóta viszálykodó mansfeldi grófok is hozzámentek panaszukkal és őt kérték fel békebíróul. Ezért utazott 1546 januárjában szülőhelyére, Eislebenbe, a grófokhoz. Hosszas tárgyalások után február 17-én sikerült végre a megegyezés. Isten akaratából az evangéliumi szeretetnek és békességnek ez a munkálása volt Luther utolsó műve.

* * *

Feleségéhez írt leveléből: Az én kedves jó Luther Katám kezeihez Wittenbergben. Kegyelem és békesség az Úrban! Kedves Katám! Ma, (1546. január 25.) nyolc órakor Haliéba érkeztünk, de nem utaztunk tovább Eislebenbe. Ugyanis hatalmas újrakeresztelő akadt utunkba, hullámokkal és nagy jégdarabokkal, melyekkel terítve volt a föld. A Saale folyó azzal fenyegetett bennünket, hogy újra megkeresztel. Visszatérni pedig a Mulde folyó miatt nem tudtunk, úgyhogy a folyók között Halléban kellett nyugodtan várunk.

Mivel úti vezetőnk, az embereink és mi magunk is aggódtunk, nem akartunk a vízbe belemenni és így az Istent megkísérteni. Mert az ördög haragszik ránk s benne lakik a vízben. Jobb óvakodni, mint jajgatni. Arra sincs szükség, hogy a pápának és híveinek ilyen bolond örömet szerezzünk. Nem gondoltam volna, hogy a Saale folyó ennyire ki tud áradni s a kövezett utakon és mindenén átgázol.

Azt hiszem, ha itt lettél volna, Te is azt tanácsoltad volna, hogy ezt tegyük s így a Te tanácsodra is hallgattunk volna egyszer. Istennek ajánllak Téged. Ámen.

1546. február 6-i leveléből: Kedves Katám! Itt ülünk Eislebenben és gyötrődünk, mert már szívesen útra keltünk volna. De úgy veszem észre, ez nem történhetik meg előbb, mint egy hét múlva. Légy szíves mondd meg Fülöp magisternek, hogy javítsa postillás könyvét, mert nem jól értette, hogy az Úr az evangéliumban a gazdagságot miért nevezi tövisnek. (Luk. 8,14.) Itt van az iskola, melyben megtanulja az ember, hogyan kell ezt érteni.

Fiacskáid még Mansfeldben vannak. Egyébként van elég enni- és innivalónk. Jó napjaink lennének, ha ez a bosszantó ügy¹⁶ nem volna. Úgy látom, hogy az ördög kigúnyol bennünket. Vajha megalázná őt az Isten. Ámen.

1546. február 7-i leveléből: Az én kedves feleségemnek, Doktor Luther Katalin önmártírnak Wittenbergben. Az én kegyelmes feleségem kezeihez és lábaihoz... Olvasd kedves Katám János Evangéliumát és a Kis Kátét, melyről egyszer azt mondtad, Hogy: „Hiszen ebben a könyvben minden énrólám szól.” Mert Te aggódol még a Te Istened helyett is éppen úgy, mintha ő nem volna mindenható, mintha nem tudna tíz Márton doktort is teremteni, ha ez az egy öreg belefulladás a Saale folyóba... Hagyj békében az aggodásoddal. Mert jobb Valaki visel rám gondot, mint Te és az összes angyalok.

1546. február 10-i leveléből: A szent, aggodalmaskodó asszonynak, zülsdorfi Doktor Luther Katalinnak, Wittenbergben. Az én kegyelmes feleségemnek...

¹⁶ A mansfeldi grófok viszálya.

Legszentebb Doktorné Asszony! Igen hálásan köszönjük az Ön nagy aggodását, melytől Ön még aludni sem tud. Mert azóta, hogy Ön aggódik értünk, majdnem tűzhalált szenvedtünk szállásunkon a szobám ajtaja előtt. Tegnap pedig kétségtelenül az Ön aggodása következtében egy kő majdnem a fejünkre esett és kis híja, hogy össze nem morzsolta, mint valami egeret a csapda. Mert a belső szobánkban két napig szóródott a mész és agyag a fejünk felett, míg embereket hozattunk, akik két ujjal nyúltak csak a köhöz és tüstént leesett. Akkora volt, mint egy hosszú párna s olyan széles volt, mint két nagy tenyér. A kő arra gondolt, hogy meg fogja köszönni az Ön szent aggodását, ha a jóságos szent angyalok nem őrizték volna. Félek, ha Te nem hagysz fel aggodásoddal, elnyel minket a föld és az összes elemek üldözni fognak bennünket.

Olvasod a Kátét és a hitvallást? Te csak imádkozzál és a gondviselést bízd Istenre... Mi hála Istennek frissek és egészségesek vagyunk, csak ezek az ügyek kedvetlenítenek el.

Doktor Jónás szerette volna, ha fáj a lába. Így hát nekiment valami ládának. Ennyire irigyek az emberek: irigyelte, hogy egyedül nekem fáj a lábam. Isten veled.

1546. február 14-i leveléből: Kedves Katám! Reméljük, hogy ezen a héten hazatérünk, ha Isten is úgy akarja. Isten nagy kegyelmet tanúsított itt, mert az urak tanácsosaik által majdnem mindenben megegyeztek... fiacskáid még Mansfeldben vannak. Luther Jakab bizonyára jól ellátja őket. Bennünket is igen szépen ellátnak, olyan kedvesen, hogy szinte elfeledkeztünk rólatok wittenbergiekről.

1546. február 16-án a vacsoránál így szólt: Ha újra hazatérek Wittenbergbe, koporsóba fekszem. Ez utóbbi két nap múlva be is következett Eislebenben.

Hazatérés

„Koldusok vagyunk. Ez az igazság.” Így szól Luther utolsó feljegyzése. Utoljára is arról tett bizonyosságot, hogy kolduljuk Isten kegyelmét. Ő csak ebben a kegyelembe bízunk. 1546. február 18-án hajnali 2 és 3 óra között hazahívta Isten hűséges szolgáját. Dr. Luther Márton holttestét az eislebeni főtemplomban ravatalozták fel, majd Wittenbergbe szállították s a vártemplom szószéke alatt ásott sírba temették el. Itt pihen ma is.

Luther jól tudta, hogy ő Isten embere, világraszóló prófétai küldetéssel, hogy neki mindene, megbízója, Ura vezetője, megtartója és bírója maga Isten. Ő nem az a kiválóság volt, aki a saját gondolatait valósítja meg, hanem az a lángelme, aki Isten megbízásából, Isten gondolatait hirdette. Nem gögös ember volt, hanem alázatos eszköz Isten kezében.

Ellenségei félreismerik, a sátán parancsára. Megérteni pedig azok fogják, akiket Isten Szentlelke az evangélium által elhív a megváltottak seregébe, a szentek közösségébe. Az ilyenek azonban nem Luthert dicsőítik, hanem a Mindenható Atyát, aki Fia által megváltott bennünket s Szentlelke által Luthert eszközzé tette, hogy fölragyogtassa előttünk az Evangéliumot.

* * *

Jonas Justus 1546. február 18-i és Coelius Mihály február 20-i leveleiből: Tegnap szerdán, február 17-én délelőtt szobájában maradt, ahol fel s alá járkált. Néha-néha kinézett az ablakon, majd imádkozott olyan buzgón, hogy hallottuk mi is, akik vele voltunk szobájában. Mindazáltal végig vidám volt, néha meg is szólalt: „Jónás Doktor és Mihály Úr, én itt születtem Eislebenben, itt is kereszteltek, mi lenne, ha végleg itt kellene maradnom?” Tegnap, szerdán mégsem a szobájában, hanem lent a teremben ebédelt. Sokat beszélt az asztalnál szép szentírási mondásokról. Az általános beszélgetés közben egyszer, vagy kétszer ezt is mondta: Ha az én kedves fejedelmeimnek, a grófoknak az egyezségét és így Isten segítségével ezt az utazásomat elvégezem, hazamegyek és koporsóba fekszem.

Tegnap, szerdán a vacsora előtt panaszkodni kezdett, hogy a mellében nyomást érez. Meleg ruhákkal való dörzsölést kért. Utána azt mondta, hogy kissé szűnik a nyomás. Mégis lent a nagyteremben vacsorázott mondván, hogy az egyedüllét nem vidámítja az embert.

Vacsoránál rendszeren evett, vidám volt, sőt még tréfált is.

Amint Eislebenben február 17-én este 8 óra felé a nagyteremből szobácskájába ment és szokása szerint az ablak elé állt, hogy imádságát elvégezze, kis idő múlva panaszkodni kezdett, hogy a mellében erős fájdalmat érez. Amint meleg ruhákkal dörzsölték és borban *igen drága orvosságot*, egyszarvú port adtak be neki, jobban érezte magát és újra lefeküdt a nyugvóágyra. Itt aludt, míg az óra 10-et ütött. Felébredvén azt kérdezte tőlünk, akik mellette virrasztottunk, hogy miért nem fekszünk le. Azt feleltük, hogy most nekünk ápolnunk kell őt.

Ekkor felkelt, semmi különös panasza nem volt, majd bement hálófülkéjébe az ágyhoz. Amint a küszöböt átlépte, így szólt: A Te kezeidbe ajánlom lelkemet! Te megváltottál engem hűséges Isten! - Ezzel lefeküdt, jó éjszakát kívánt, majd így szólt: Jónás Doktor és Mihály Úr, imádkozzatok a mi Urunk Istenünkhöz, hogy jól haladjon az Ő dolga és a szent evangélium ügye.

Ismét elaludt és nyugodtan pihent, míg az óra éjfél után egyet ütött. Ekkor felébredt és szolgáját hívta, hogy fűtsön be a szobában. Mivel a szoba már úgyis meleg volt, felkelt és így szólt: Óh Jónás Doktor, rosszul vagyok, aggódom, hogy most már Eislebenben maradok. - Ezzel ismét szobájába ment és amint a küszöbön átlépett, ismét azt mondta, amit előbb: „A Te kezeidbe ajánlom lelkemet. Te megváltottál engem hűséges Istenem” - Amikor egyszer-

kétszer végigment a szobán, ismét lefeküdt a nyugvóágyra. A betegség pedig mindinkább erőt vett rajta. Nyomban dörzsölni kezdtük melegített ruhákkal és azonnal hívtuk a fogadóst a házból, a két városi orvost, valamint a mansfeldi gróf urakat. Mialatt melegített ruhákkal dörzsöltük, megkérdeztem, hogy érez-e enyhülést? Ezt felelte: Igen, a meleg jót tesz, melegítetek rám párnát is. Erősen nyom ugyan, de kíméli a szívemet. - S amint én Coelius Mihály éreztem, hogy szíve táján egészen nedves, így szóltam hozzá: Tisztelendő Atyám, Ön jól izzadott. Isten kegyelmes lesz és javulni fog állapota. - Ezt felelte: Igen, ez már a hideg, halálos verejték, meg fogok halni. Amikor az egyik orvos gyógyszert adott neki, ezt mondta: Hálát adok neked Istenem, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjának, hogy kinyilatkoztattad előttem a Te drága Fiadat, akiben én hittem, akit én szerettem, akit prédikáltam, akiről bizonyoságot tettem és akit dicsőítettem. Uram, Jézus Krisztusom, Neked ajánlom lelkemet. Óh mennyei Atyám, tudom, hogyha el is szakadok e testtől, Tenálad örökké fogok élni. Úgy szerette Isten a világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy mindenki, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen. - Továbbá ezt mondta: Van Istenünk, aki megsegít és Urunk, aki a haláltól megment. - Amikor pedig érezte, hogy a vég közel van, háromszor így szólt: Atyám, a Te kezeidbe ajánlom lelkemet. Végezetül pedig: Békességben és szívesen távozom. Áldjon meg az Isten mindnyájatokat. Ezután elhallgatott. Felráztuk őt s Jónás doktor és én hangosan azt mondtuk: Tisztelendő Atyám, a mi Urunk Jézus Krisztusban való hitben hal-e meg és az ő nevében hirdetett tanítását vallja-e? - Igen - felelte s jobb oldalára fordulva, negyedórai alvásba kezdett. Amikor mi nem bíztunk az alvásban, életvízzel és rózsaeszenciával dörzsöltük. Amint negyedórával hajnali három előtt a szemébe világítottunk, mély lélegzetet vett és ezzel szelíden teljes csendben, nagy türelemmel kilehelte lelkét.

A halál az összes bajok között a legkisebb, mert csak azoknak baj, akik félnek tőle. A halált, a bűnt, a poklot és az ördögöt legyőzte és megsemmisítette a keresztre feszített Krisztus.